

Herra alþingismanni Jóni Sigurðssyni

með virðing
og vinsemd
frá
höfundinum

Den nydanske

Theologies Cardinaldyder

belyste

ved Hjelp af Dr. Martensens Skrifter samt

Modskrifterne,

tilligemed

75 theologiske Spørgsmaal,

rettede til

Dr. H. Martensen,

af

Magnús Eiriksson,

Cand. theol.

Kjøbenhavn, 1850.

Trykt paa Chr. Steen & Søns Forlag,

hos J. C. Scharling.

Forord og Oversigt.

Da jeg nedenfor, i selve Skriftet, allerede tilstrækkelig har gjort Rede for de Grunde, der have bevæget mig til endnu engang at gribe Pennen og optræde imod Dr. Martensen, saa er det overflødigt at sige noget Mere i Anledning deraf. Læseren vil i det Følgende finde al den Oplysning derom, han med Billighed kan ønske. Kun med Hensyn til Skriftets Titel har jeg et Par Bemærkninger at gjøre. Jeg har kaldt dette Skrift: „den nydanske Theologies Cardinaldyder". Da jeg i selve Udviklingen hverken har brugt Ordet „Cardinaldyder", eller fremsat mine Bemærkninger og Indvendinger imod den nydanske Theologie paa den Maade, at hine Cardinaldyder findes nummererede eller opstillede i en Række — kunde det maaskee synes, at Bogens Titel ikke svarede til dens Indhold — hvilket, om saa var, ikke gjør videre til Sagen, da dens Indhold ligefuldt er hvad det er —; men ikke destomindre svarer Titelen til Bogens Indhold i det Væsentlige, og jeg troer ikke at

Nogen, efter at have læst Bogen, kan være i Tvivl om, hvilke disse Cardinaldyder ere, eller hvilke jeg anseer dem for at være og hvad jeg forstaaer derved, og ligesaalidt kan jeg troe, at Nogensomhelst, der veed hvad det er, han troer og lærer, kan undgaae at opdage det Nye i denne Theologie, som har foranlediget mig til at kalde den „nydansk", og dette er, synes mig, tilstrækkeligt. Tidligere, navnlig i mit sidste Skrift: „Speculativ Rettroenhed og geistlig Retfærdighed", har jeg omtalt de enkelte Lærdomme i særskilte Stykker eller Afsnit; nu har jeg taget Sagen paa en anden Maade, navnlig fordi jeg fandt mig foranlediget og opfordret til, at omtale de to Modskrifter, som Dr. Martensen har sogt at gjendrive ved de i Sommer udgivne „dogmatiske Oplysninger". Men især har jeg taget Hensyn til det ene af disse, nemlig Pastor Paludan-Müllers Skrift, deels fordi nogle af hans Indvendinger imod Dr. Martensen angaae meget vigtige dogmatiske Spørgsmaal, deels fordi denne Forfatters Indvendinger, uagtet al den Roes han tildeler Dr. Martensen, uagtet al den Tilbageholdenhed, al den Skaansomhed og Humanitet, han viser sin Modstander, — ofte gaae i den samme Retning og i det Væsentlige ud paa det Samme som mine, og det tiltrods for den meget betydelige Forskjel, som hersker i vore Anskuelser, hvilket jeg kun kan ansee som et nyt og vægtigt Beviis for, at vore Indvendinger ere rigtige og begrundede, men hverken grundløse Paastande eller „Misforstaaelser", saaledes som Dr. Martensen søger at indbilde sig selv og Andre.

For at hjelpe Læseren til at orientere sig i de følgende Bemærkninger, give vi her en kort Oversigt over deres Indhold:

Dr. Martensen har svaret to af sine Modstandere. Hvorledes han affærdiger **Mag.** Stilling, S. 1—3. Pastor Paludan-Müllers særlige Qvalificationer til at modtage Gjensvar af **Dr.** M. o. s. v., S. 3—5. Hvad **Dr.** M. i de „dogmatiske Oplysninger" har sagt om mig, og hvorledes han derved har beviist, at han først og fremmest burde have svaret mig. Hvorfor han ikke har svaret mig, men foretrukket at svare DHrr. Nielsen og Paludan-Müller, S. 5—13.

De „dogmatiske Oplysninger omtales i Almindelighed, S. 13—15. Vigtige Enkeltheder deri. Det Absolute eller Paradoxet og dets Forhold til Troen. Her har **Dr.** M., ifølge vor Overbeviisning, Ret i Principet, S. 15—17. Hans Anvendelse deraf er derimod urigtig og falsk. Det oplyses ved Exempler, hvorledes de enkelte rigtige Principer, som **Dr.** M. opstiller i „Indledningen", aldrig komme til Anvendelse. Først af Læren om Skabelsen (S. 18—37). Det Skriftprincip, **Dr.** Martensen opstiller, S. 18—19. Skriftens Lære om Skabelsen, S. 19—25. Den Brug, **Dr.** M. gjør deraf, S. 25—29. (Hermed kan sammenlignes **Dr.** M.'s Forhold til Skriften i Læren om Inspirationen, see især S. 87—89). Sønnens Forhold til Skabningen, oplyst ved hvad vi tidligere (i vort Skrift „om Baptister og Barnedaab") have sagt derom, S. 29—31; hvilket nu bekræftes ved „den christelige Dogmatik", S. 31—35.

Altsaa: han reflecterer ikke det mindste paa Skriftens Analogie, S. 36. Dernæst vises hans urigtige Anvendelse af Troes- og Erkjendelses-Principet, eller de „principielle Begreber om Tro og Erkjendelse", S. 37—47. I Almindelighed, S. 37—39. Oplyst ved Læren om Gud og hans Væsen, S. 39—46. Ved en kort Antydning af Læren om Skabelsen, S. 46—47. Denne „ontologiske Tænkning", denne „Phantasieanskuelse" af Gud og hans evige Væsen er lige modbydelig for alle Troende, saavel Orthodoxe som Rationalister m. m., S. 47—50. Altsaa: denne Tænkning kan i al Evighed ikke forenes med sand Tro og Religion, S. 50. Denne Side af Sagen (Principets falske Anvendelse) burde Prof. Nielsen have fremhævet — da Tro og Tænkning, i deres sande Skikkelse, ikke ere to fjendtlige Magter, men blive det kun i deres falske Skikkelse, saaledes som de findes hos Dr. Martensen — han havde da ikke behøvet at opstille „Paradoxet" imod Dr. M. Men desuagtet har Prof. Nielsen Ret i de Paastande, han opstiller mod Dr. M., thi for at bevise dem, behøves ikke „Paradoxet." Det var at ønske, at Prof. Nielsen vilde stille det i Baggrunden. Dog lad ham heri følge sin Overbevisning, saalænge han kan; den vil i dette Stykke forandres, og han har alt viist, at han formaaer at opoffre sin Forfængelighed for Sandhedens Skyld; Dr. Martensen derimod ikke, S. 51—59.

Om Dr. Martensen og Pastor Paludan-Müller, S. 59—119. Den Roes, Hr. P.-M. tildeler Dr. M., kan ikke forenes med hans Daddel, deri har Dr. M.

Net, S. 59—61. Dette oplyses ved flere Steder af P.-M.'s Skrift, hvor der tales om det Videnskabelige eller Uvidenskabelige i „den christelige Dogmatik", dens „frie Forhold til Philosophien i Almindelighed og til de speculative Systemer", de „anticiperede Resultater", Dr. M.'s „Tilløb til Videnskaben", hvilket oplyses ved en Springers Exempel o. s. v.; om dens „Kirkelighed" og dens Forhold til Schleiermacher, S. 61—79. Disse Betragtningers Resultat, S. 80. P.-M.'s Indvendinger imod „den christelige Dogmatik" med Hensyn til dens Indhold. Af disse har Dr. M. egentlig kun besvaret to, S. 80—83. Den første af disse angaaer Læren om Inspirationen. Dr. M.'s Lære om Inspiratinoen, og hvad P.-M. har imod den, S. 83—87. Dr. M.'s Oprigtighed med Hensyn til Skriftprincipet og hans Overeensstemmelse med sig selv, oplyses ved selve Skriftens Lære om Inspirationen, S. 87—89. Den martensenske Inspirationstheorie oplyses nærmere i dens Grundvæsen, fornemmelig ved Billedet af en Kilde, S. 89—96. Hvorledes denne Theorie vil behage de kirkelige Theologer, S. 96—98. Den anden Hovedindvending angaaer Læren om Incarnationen i dens Forhold til Forsoning og Forløsning, S. 98—119. P.-M.'s Indvendinger mod Dr. M. i denne Retning, S. 98—103. Hvad Dr. M. svarer derpaa, tilligemed nærmere Oplysninger derom, samt hvad der følger deraf, S. 103—119. Denne Læres Virkning paa Religionen oplyses ved Billedet af et Træ, S. 120—121. Selve Dr. M's. Lære sammenlignes med en Art Viin, og Hoved-

tanken i denne speculative Theologie med Slangelæren (1 Moseb. 3), S. 121—124.

Hvorfor vi altsaa ikke have kunnet rose „den christelige Dogmatik", S. 124—132.

Spørgsmaal — rettede til **Dr.** Martensen — om Gud, hans Væsen, Forhold til Verden m. m.; om Guddommens forskjellige „Existentsformer", „Bevidstheds-former", „Jegpuncter" og „Momenter" o. s. v. om **Faderens Tilintetgjørelse og Bortfjernelse fra Verden**; om Sønnen eller Sønnerne, og deres Forhold til hinanden; om Aandens Forhold til Fader og Søn; om Menneskets (den Døbtes) Væsensenhed med Gud; om de Døbtes og Ikke-døbtes **Væsensforskjellighed**; om de væsentlige og virkelige Gudmennesker; om **Naadens** Forhold til denne Lære; om Inspirationens Forhold til Incarnationen; om Christusmeddelelsen, betragtet som Incarnation; om Competentsen til at afgjøre, hvo der er inspireret og hvad der er Inspiration (hvem er meest competent, Christus og Apostlene eller **Dr.** H. Martensen?); om Incarnationens Forhold til **Forsoningen**; om Hr. Paludan-Müllers Ret i denne Henseende; om hele denne „Gudforvandlingsproces", betragtet som „Gudsfornægtelse"; om denne Læres Forhold til Religiøsitet og Gudsfrygt, samt overhoved dens Virkning paa Religionen, S. 132—158.

Slutningsbemærkninger angaaende vor Intresse for denne Sag, **Dr.** Martensen og den danske Geistlighed, S. 158—166.

Tausheden er brudt! Dr. Martensen har opladt sin Mund for at svare! Han har udgivet et Skrift*) for at gjendrive sine Modstandere! Men iblandt flere Modstandere og navnlig de fire, der have udgivet Skrifter imod hans Dogmatik, ere kun to fundne værdige til at modtage Gjensvar af den ophøiede, lærde Mand. De som have nydt denne Hæder og Ære, ere Dhrr. Prof. R. Nielsen og Pastor Paludan-Müller. Den Første er rigtignok en af Doctorens fordums Venner. At imidlertid det gamle Venskab ikke har fremkaldt Gjensvaret, sees blandt Andet deraf, at Magister Stilling, der er en af de Fire, ogsaa hører til Doctorens gamle Venner og Tilhængere; men han er desuagtet bleven forbigaaet med Ringeagt. Men Hr. Stilling er, vel at mærke, kun Magister, ikke Dr. eller Professor og heller ikke Theolog af Professtion, har da ogsaa uheldigviis gaaet

*) Betitlet: „Dogmatiske Oplysninger. Et Leilighedsskrift af Dr. H. Martensen. Kjøbenhavn 1850 (Reitzel)".

sin gamle Ven og Velynder temmelig haardt paa Klingen, og har saaledes maaskee ikke været artig og føielig nok imod en saa høitstaaende Theolog. Doctoren mener da ogsaa, at „Sagkyndige ville uden Tvivl finde, at hine alvorlige Gjenstande (ɔ: de speculative (?) Dogmer) ikke taale at berøres med uvaskede Hænder", han finder ogsaa, „at den dandsende Methode ingenlunde her er paa det rette Sted." Hr. Stilling har nemlig betjent sig af det, som det synes os, uskyldige Billede „Reflectionsvalse." Det forekommer os derfor, at Doctoren i denne Henseende er altfor streng, og idet vi iøvrigt overlade Hr. Magisteren at forsvare sig selv imod denne Beskyldning for Profanation af det Hellige, tillade vi os kun at erindre om, at der paa flere Steder i Skriften tales om, at synge og dandse til Guds Ære, samt, at Dandsen til sine Tider virkelig blev udført, f. Ex. efter Overgangen over det røde Hav, 2 Mosebog 15, 20., hvor det hedder: „Og Miriam, den Prophetinde, Arons Søster, tog en Tromme i sin Haand, og alle Qvinder udgik efter Hende med Trommer og med Dands." Vi kunne saaledes ikke indsee det Vanhelligende heri, og ikke begribe, hvorledes en saa ophøiet Æsthetiker og Kunstven*), som Dr. Martensen, har

---

*) Ligesom Dr. M. er en stor Ynder af Phantasien og det Phantastiske (see hans Lære om Trenigheeden, Djævelen

kunnet opfatte Sagen paa denne Maade; og ligesaalidt kunne vi indsee, hvorledes han derved er kommen til at tænke paa Erasmus Montanus. Hvorvidt iøvrigt den Maade, hvorpaa **Dr.** M. affærdiger Hr. Stilling, er passende og vil geraade ham til Ære, skulle vi ikke fordriste os til at afgjøre. Vi finde at det under alle Omstændigheder havde været rigtigere, om **Dr.** M. havde forsøgt at gjendrive Magisterens Argumenter, end at tage Sagen paa denne Maade.

Den anden Modstander, som **Dr.** M. har indladt sig med, er Pastor Paludan-Müller. Denne ærede Geistlige har nemlig, betragtet som Opponent af „den christelige Dogmatik", to store Fortjenester eller Qvaliteter, som frem for os Andre (navnlig Hr. Stilling og mig) gjøre ham værdig til at modtage Gjensvar af **Dr.** Martensen. Det ene Fortrin er naturligviis, at han er en

---

og de høiere Aander m. m.), saaledes fremlyser det af mange Steder i hans theologiske System, at han er en stor Ven af Kunsten og det Kunstneriske, og veed som Faa at skatte dets Værd. Saaledes har han f. Ex. i de *moralske Paragrapher* eller „Grundrids til Moralphilosophiens System af **Dr.** H. Martensen" (Kjøbenhavn 1841) tredie Afdeling, *sat Konsten som et af de nødvendige Gjennemgangspuncter for Opnaaelsen af Fuldkommenhed og Lyksalighed.* Men er Konsten saa ophøiet, saa kan vel neppe et Udtryk, hentet fra dens Sphære, vanhellige eller besmitte Systemet.

geistlig Mand, den anden, der, under nærværende Omstændigheder, vistnok har en overordentlig stor Betydning, er den, at Hr. Pastoren har, som Opponent, mødt med Glaceehandsker, og anvendt en meget betydelig Deel af sit Modskrift til at rose og berømme Dr. Martensen og gjøre Verden bekjendt med „den christelige Dogmatiks“ store Fortrin og Fuldkommenheder. Dette har imidlertid dog ogsaa baaret en bitter Frugt for Hr. Pastor P.-M., thi Doctoren, hvor venlig og pæn han endogsaa er, finder deri en Selvmodsigelse, som han aldeles ikke kan finde udaf. Saaledes siger ham (S. 88) i Anledning af det mindre behagelige Udtryk „Hovedvildfarelser“, som Pastor P.-M. uheldigviis har anvendt i sin Polemik mod hans Lære om Forsoningen og Forløsningen: „Jeg er derfor her som paa mange andre Steder i det forunderlige Tilfælde, at naar jeg vil tilegne mig den ærede Recensents Roes, kan jeg ikke tilegne mig hans Daddel, og naar jeg vil lægge hans Daddel paa Hjerte, tør jeg ikke tilegne mig hans Roes“. Dr. M. er her aabenbart i en stor og pinlig Forlegenhed, i en Forlegenhed han ellers sjælden kommer i, i det han ikke paa nogensomhelst Maade har seet sig i Stand til at mediere Pastorens Roes og Daddel saaledes, at de kunde gaae op i en høiere Eenhed. Maaskee vil denne Begivenhed blive belærende for dem, der troe

at burde polemisere paa den Maade: at de holde lange Lovtaler over en Forfatter og ved Siden deraf finde "Hovedvildfarelser" hos ham, dadle og critisere flere af de væsentligste Lærdomme og Grundsætninger hos samme Forfatter o. s. v.; maaskee vil Erfaringen lære dem, at de paa denne Maade neppe nogensinde ville komme til Resultat, men at de derved netop ville give Modstanderen Vaaben i Hænder og hjælpe ham til at gjøre Sagen endmere indviklet, og tilintetgjøre deres velbegrundede Indvendinger. (Vi skulle iøvrigt nedenfor give en lille Forklaring over, hvorfor vi ikke have troet at handle i Sandhedens Interesse ved at holde Lovtaler over de smukke og tiltalende Steder i Dr. M.'s Dogmatik, men ladet os nøie med at antyde, at de fandtes deri. (See "Speculativ Rettroenhed og geistlig Retfærdighed af Magnus Eiricksson Kjøbenhavn 1849". S. 74).

Endelig kommer jeg til at omtale mig selv, den Ringeste af dem, der have angrebet Dr. M.; thi som bekjendt er jeg hverken Magister, Præst, Professor eller Doctor i Theologien, men kun theologisk Candidat; jeg ventede derfor ikke, at Dr. Martensen ved denne høitidelige Leilighed vilde tage det ringeste Hensyn til mig og min Polemik, naar jeg saaledes kom i Følge med andre, mere betydelige Personer i Kirken og Videnskaben. Tidligere, da jeg var alene, havde jeg nok ventet

det, nu derimod ikke; thi jeg indsaae meget godt, deels, at Dr. M. ikke vilde kunne overkomme al den Polemik, som var rettet imod ham, deels at Prof. Nielsens og de Andres Indvendinger vilde convenere ham bedre end mine, og at han saaledes vilde foretrække at strides om mere almindelige Spørgsmaal med dem, der „have leveret dogmatisk Critik, uden synderlig at bekymre sig om det, hvorom Dogmatiken fornemmelig spørger, nemlig Dogmerne", at han, siger jeg, vilde foretrække at indlade sig med disse Modstandere, fremfor at indlade sig med Den, „hos hvem det dog maa anerkjendes, at han har villet prøve selve Læren." Dr. M. behøvede nemlig kun at svare — netop saameget syntes den offentlige Mening at fordre — men hvilke og hvormange af sine Modstandere han svarede, kom det ikke saa nøje an paa, thi ingen torde eller kunde bedre end han „vælge og vrage efter eget Tykke." Jeg ventede derfor, som sagt, ikke Svar, ja ikke engang at blive nævnet. Dr. M. har imidlertid gjort mig den Ære, ikke blot at nævne mit Navn, men endogsaa ledsage det med et Par Linier, hvoraf den ene indeholder en Art velvillig Anerkjendelse. Denne Fremgangsmaade er imidlertid noget besynderlig, og, som jeg strax skal vise, for Dr. M.'s Vedkommende meget uheldig; og denne Omstændighed har bevirket at jeg nu atter griber Pennen imod Hr. Prof. Mar-

tensen. Dette Sted, som findes S. 4—5 i hans „dogmatiske Oplysninger", lyder i Sammenhæng saaledes: „Skal jeg da i Almindelighed udtale mig om denne Sagens virkelige Stilling, da maa jeg begynde med at udtale den almindelige Anke, at mine Critikere saagodt som slet ikke have indladt sig paa at prøve de af mig fremstillede Troeslærdomme, men kun have holdt sig til Dogmatikens Indledning. Med Undtagelse af Hr. Cand. Eiriksson, om hvem vel alle ville indrømme, at han bevæger sig i svare Misforstaaelser, men hos hvem det dog maa anerkjendes, at han har villet prøve selve Læren, have de Alle leveret dogmatisk Critik uden synderligt at bekymre sig om det, hvorom Dogmatiken fornemmelig spørger, nemlig Dogmerne" o. s. v. Mere har Dr. M. ikke sagt om mig eller min Polemik; men han vil maaskee, ved nøiere Overveielse, selv finde, at dette er formeget, og at det vilde have været meget bedre, om han slet Intet havde sagt; thi i disse faa Ord indeholdes netop to meget stærke Beviser for, at han burde have indladt sig med mig og først og fremmest søgt at gjendrive mine Indvendinger imod hans Dogmatik. Disse Beviser blive især stærke derved, at han selv har sagt og skrevet de ovenfor anførte Ord. Først siger han, at jeg „bevæger (mig) i svare Misforstaaelser." Dette gjorde det paatrængende nød-

vendigt, at oplyse Misforstaaelserne, og vise, hvori de bestaae, og han fritages ikke derfor paa Grund af at mine „Misforstaaelser" maaskee antages at være større end de Andres, der ogsaa have „misforstaaet" ham; tvertimod, jo grovere Misforstaaelserne ere eller antages at være, desto større Pligt og Nødvendighed bliver det, at oplyse alle Vedkommende derom. Men selv om mine Misforstaaelser ikke ere større end de Andres f. Ex. Prof. Nielsens, om hvem det (S. 70) hedde: „at han paa det groveste har misforstaaet min (Dr. M.'s) Dogmatik i Henseende til de omhandlende principielle Begreber om Tro og Erkjendelse", saa var det ikke destomindre langt mere paatrængende nødvendigt, at belyse mine Misforstaaelser, netop fordi jeg er den Eneste, der er gaaet ind paa Realiteten, eller med andre Ord, paa de dogmatiske Læresætningers Indhold. Herved føres vi til det andet Bevis for hans Forpligtelse til at gjendrive mig, som ligger i de Ord: „Med Undtagelse af Hr. Cand. Eiriksson ....., om hvem det maa anerkjendes, at han har villet prøvet selve Læren, have de Alle leveret dogmatisk Critik uden synderligt at bekymre sig om det, hvorom Dogmatiken fornemmelig spørger, nemlig Dogmerne." Han tilstaaer altsaa ligefrem, at jeg „har villet prøve selve Læren", at jeg har „bekymret mig om det, hvorom Dogmatiken for-

nemmelig spørger, nemlig Dogmerne"; ja han fremsætter det som en „almindelig Anke" imod de øvrige, at „de ikke have bekymret sig derom", og dog foretrækker han at skrive, at værge sig imod disse Modstandere, som kun have holdt sig til Dogmatikens Indledning", men gaaer mine Indvendinger med fornem Taushed forbi!

Her maa nu Enhver spørge sig selv, hvad kan da være Grunden dertil? **Dr. M.** angiver selv (S. 8) en Art Grund derfor. Den lyder saaledes: „Begge disse Critikere (Nielsen og Paludan-Møller) have ogsaa, saavidt jeg veed, vakt den forholdsviis største Opmærksomhed hos det Publikum, der interesserer sig for nærværende Sag". Jeg frygter for at **Dr. M.** her har „valgt og vraget efter eget Tykke", at han har udvalgt de to Herrer netop fordi det convenerede ham bedst, at polimisere dem, at skrive og docere en Deel i Anledning af deres. Indvendinger. Men skulde han virkelig troe, at dette er Tilfældet, da troe vi at kunne forsikkre ham om, at han har taget Feil, da vi ikke blot have faaet Underretning af vedkommende Boghandler om, at „Spekulativ Rettroenhed og geistlig Retfærdighed", har faaet ret god Afsætning, hvilket i al Fald beviser, at ogsaa dette Skrift har „vakt Opmærksomhed"; men leilighedsviis have faaet at vide, at dette Skrift er endogsaa bleven kjøbt og læst af enkelte talrige Læseselskaber, hvor de andre Skrifter ikke have været. Vi

sige dette ikke for at nedsætte de andre ærede Forfatteres Producter, eller for at hæve os paa deres Bekostning, men bemærke, at dette meget let kan skyldes kun den Omstændighed, at der i dette Skrift tillige indeholdtes en Deel af den bekjendte Generalselskab-Sag, som i sin Tid interesserede Mange. Dette Beviis, det eneste **Dr.** M. har fremført i denne Retning, taber saaledes al Betydning, og Slutningsordene af den ovenfor anførte Sætning at de to ærede Critikere „kunne formeentlig repræsentere Critiken (med **Dr.** M.'s Dogmatik) paa dens nærværende Trin, gjendrives ved **Dr.** M.'s egne, tidligere anførte Ord, at jeg alene har bekymret mig om Sagens Realitet, er gaaet ind paa det, „hvorom Dogmatiken fornemmelig spørger, nemlig Dogmerne", og „har villet prøve selve Læren", thi „det Publikum, som interesserer sig for nærværende Sag", interesserer sig dog vistnok mere for selve Sagen eller dens Realitet end for enkelte derhenhørende Princip- eller Form-Spørgsmaal. Jeg kan saaledes ikke indsee, hvad der skulde have afholdt **Dr.** M. fra at svare mig og gjendrive mine Indvendinger, uagtet de to ovenfor anførte vægtige Grunde saa stærkt tale derfor, undtagen dette, at han ikke har seet sig istand dertil, og har derfor søgt at give Sagen den Vending, at det maatte ansees tilfredsstillende, at han indlod sig med

DHrr. Nielsen og Paludan-Müller, skjøndt de „kun have holdt sig til Dogmatikens Indledning“.

Skulde dette imidlertid forholde sig anderledes og Dr. M. af en mere gyldig Grund have afholdt sig fra at svare paa mine Indvendinger, saa byder nu baade Pligt og Nødvendighed, at han oplyser Læseren og mig derom. Pligten paabyder det, fordi det er hans og enhver Lærers Pligt, at opklare, alle de Misforstaaelser, han er i Stand til at opklare især saadanne, som han selv har givet Anledning til, og som i større eller min- Grad have deres Grund i hans egen Fremstilling af Læren. Nødvendigheden paabyder ham det, fordi Ingen kan antages at være saaledes i Stand dertil som netop han selv, da Enhver selv bedst maa vide og kjende Meningen i sine egne Ord og Læresætninger. Dertil kommer, at selv om man, som Doctoren mener, var temmelig enig om, at jeg „bevæger mig i svare Misforstaaelser“, (og Mange maaskee nærmest paa Grund af, at de høre Enkelte sige det, og fordi de synes det utroligt, at Dr. M. kan lære det, som jeg har fremdraget af hans Dogmatik), saa vide de Allerfleste dog ikke, hvori Misforstaaelserne bestaae, ja kunne maaskee endogsaa antage det for Misforstaaelse, som ikke er det, og omvendt, da Dr. M. under alle Omstændigheder vil indrømme, at mange af hans dogmatiske Ideer og Udviklinger ikke ere saaledes bekjendte hertil-

lands, at ret Mange, foruden hans nærmeste Disciple, kunne være fortrolige dermed. Hvis altsaa **Dr.** M. har den Interesse for Udbredelsen af Sandhed, christelig Kundskab og Oplysning, som han paa flere Steder lader forstaae, saa maa han ville give alle de Oplysninger, han er i Stand til, saavel om de Grunde, der maatte have bevæget ham til, ikke at svare paa ærligt fremførte, motiverede Indvendinger mod hans Lære, som navnlig om de „Misforstaaelser", der maatte antages at have indsneget sig deri og altsaa at kunne paavises og opklares.

Paa Grund af det ovenfor Udviklede, paa Grund af de „svare Misforstaaelser", jeg antages at have bevæget mig i; paa Grund af **Dr.** M's. egen velvillige Tilstaaelse, at jeg og jeg alene „har villet prøve selve Læren"; paa Grund af hans deraf følgende Forpligtelse til at belyse Sagen, at oplyse „Misforstaaelserne"; og endelig paa Grund af min egen Interesse for denne Sag, agter jeg i det Følgende at fremsætte nogle Spørgsmaal for **Dr.** M. angaaende de vigtigste Punkter af hans Lære, som jeg før har omtalt eller afhandlet. For at lette ham Besvarelsen, skal jeg bestræbe mig for, at fremsætte dem saa tydeligt og klart som muligt, og haaber, at han vil bestræbe sig for, at svare mig ligesaa bestemt og tydeligt, for at jeg og de Mange, der interessere sig for Sagen og længes efter,

saavidt muligt, at komme paa det Rene dermed, kunne komme til den rette Forstaaelse af hans Opfattelse og Fremstilling af de christelige Troeslærdomme.

Men førend vi gaae over til at fremsætte disse Spørgsmaal, ville vi først i al Korthed omtale saavel de to Modskrifter, **Dr.** M. har søgt at gjendrive, som hans dogmatiske Oplysninger, deels for derved at kunne faae Leilighed til at berøre nogle Punkter, som de to ærede Forfatteres Critik har tilfælles med vor, og som **Dr.** M. har omtalt, deels for at overbevise **Dr.** M. om, at vi ingenlunde have sat os til Opgave „kun at være Modarbeidere", men at vi overalt søge Sandheden, følge vor bedste Overbeviisning, og give Enhver, ogsaa vore Modstandere, Ret der, hvor vi, ifølge vor Overbeviisning, ere i Stand dertil.

Skulle vi da i Almindelighed sige Noget om de „dogmatiske Oplysninger", saa ville vi ikke nægte, at de i det Hele taget have gjort et fredeligt Indtryk paa os. Vel aabenbarer sig deri paa flere Steder en betydelig Selvfølelse, Fornemhed og geistlig Myndighed*);

*) Vi have rigtignok i vore tidligere Skrifter betegnet denne Sindsstemning ved saadanne Udtryk som: „Hovmod", „Arrogents", „Indbildskhed" o. s. v., men Erfaring har lært os, at Sligt smager ikke Nutidens finere Dannelse. Naar der begaaes Uretfærdighed imod Næsten, saa harmes og indigneres i Regelen kun de Enkelte derover, hos hvem Retfærdighedsfølelsen er levende og stærk; men bruger

men der savnes heller ikke Steder, der røbe en Art Beskedenhed, Tilbageholdenhed og Varsomhed i Udtrykket, og overalt synes der at være lagt an paa, at dæmpe og slukke alt hvad der brænder og gløder, alt hvad som hedder Ild. Og visselig, Ilden er ogsaa et farligt Element, der brænder Alt, hvad der er uægte og ikke kan bestaae Ildprøven, som Apostelen siger: (1 Cor. 3, 12. 13): „Dersom Nogen bygger paa denne Grundvold Guld, Sølv, dyrebare Stene, Træ, Hø, Straa, da skal Hvers Gjerning blive aabenbar, thi Dagen skal gjøre det klart; ved Ild skal det aabenbares, og Ilden skal prøve, hvordan Hvers Gjerning er". „Misforstaaelserne" ere imidlertid noget af det Værste, thi overalt beraaber han sig paa Misforstaaelser, og jeg maa i denne Henseende være aldeles enig med en Høiere staaende, retsindig, forstandig og oplyst Mand af Embedsstanden, som i Anledning deraf bemærkede: „Det er et slemt Beviis imod M. og den martensenske Theologie, at Ingen kan forstaae ham, thi dersom Prof. Nielsen og Saadanne som omtrent staae paa det samme Dannelsestrin, ikke kunne forstaae ham, hvad kan man da vente sig af alle de Andre"? Men vil man svare — der ere

---

man skarpe Udtryk selv hvor de ere paa deres rette Sted, saa vækker det en almindelig Indignation. — Læser, skulde Du føle dig truffen, saa vend Tanken indadtil og betragt din egen Sjælstilstand!

Mange, der forstaae Dr. M. Javist ere der adskillige af hans Disciple, som forstaae ham idetmindste i deres egen Indbildning. De gjengive da ogsaa hans Lære saa godt de kunne, og hvor de ikke see sig i Stand til at omskrive den og gjengive den i en anden Form, bruge de de selvsamme Ord og Udtryk. De undgaae da forsaavidt de „svare Misforstaaelser", og forstaae de ham ikke, saa misforstaae de ham dog heller ikke; thi de komme aldrig saavidt, at de tør tænke selvstændigt over det de ikke forstaae, og de have dette store Fortrin fremfor os Andre, at de ikke polemisere ham, at de ikke tale om „Vildfarelser" eller deslige, og de som ikke gjøre det, staae heller ikke i Fare for at misforstaae Dr. Martensen.

Tage vi Hensyn til Enkelthederne i de „dogmatiske Oplysninger", da tilstaae vi gjerne, deels, at nogle af dem ikke ere uden Værdie, deels at vi, for vort Vedkommende, billige Meget af det, som Dr. Martensen har sagt om „det Absurde" eller „Paradoxet" og dets Forhold til Troen. I dette Punct stemmer vor Anskuelse og Overbevisning i det Væsentlige overeens med Dr. Martensens, NB. i Principet eller, som han selv siger, i „de principielle Begreber om Tro og Erkjendelse," (ikke i Anvendelsen, som vi senere skulle omtale); og han kan saaledes see, at vi ikke høre til dem, „der udelukkende have sat sig til Opgave kun

at være Modarbeidere" *), skjøndt dette vel sagtens nærmest skal sigte til os. Sandhed og Retfærdighed byder os, at følge vor Overbevisning, hvad enten den stemmer overens med deres, der tilligemed os have angrebet **Dr.** Martensen, eller ikke. Vi ville ogsaa vise ham denne Gang, at vi ikke skye at udtale det (nedenfor skulle vi oplyse, hvorfor vi desuagtet ikke have fundet os foranlediget til at holde Lovtaler over hans „christelige Dogmatik"). Vi have allerede tidligere, skjøndt i al Korthed, udtalt os om dette Punct, om „det Absurde" og om dets Forhold til Troen **), og vi kunde derfor

---

*) „Dogmatiske Oplysninger," S. 104.

) See „Tro, Overtro og Vantro, i deres Forhold til Fornuft og Forstand, samt til hinanden indbyrdes, af Magnus Eiriksson, **Cand. theol. Kjøbenhavn 1846," § 5., S. 49—67. (Den største Deel af Skriftet gaaer iøvrigt ud paa, at vise Troens Fornuftmæssighed). Forresten er Spørgsmaalet om „Paradoxet" bleven mere udførligt behandlet i et pseudonymt Skrift, udkommet i dette Foraar, betitlet: Er Troen et Paradox og „i Kraft af det Absurde?" et Spørgsmaal foranlediget ved „Frygt og Bæven af Johannes de Silentio", besvaret ved Hjelp af en Troes-Ridders fortrolige Meddelelser, til fælles Opbyggelse for Jøder, Cristne og Muhamedanere, af bemældte Troes-Ridders Broder, **Theophilus Nicolaus.** Kjøbenhavn 1850. I Commission hos Chr. Steen & Søn". Vi maa erklære os enige med denne Forfatter, og det forekommer os, at **Dr.** Martensen i dette Punct ogsaa har taget Hensyn til ham.

ikke og ville aldrig kunne modsige os selv eller tage vore Ord tilbage, der hvor vi ere kommen til en fast Overbevisning.

Men har **Dr.** Martensen i dette Punct, ifølge vor Overbevisning, Ret imod sine Modstandere og Andre, som ville lade Troen hvile paa Absurditetsprincipet, saa have de visselig ikke mindre Ret imod ham, naar Talen er om Principets Anvendelse. Det maa nemlig bemærkes, at hvor rigtige flere af de af **Dr. M.** opstillede Principer end kunne være — og Principerne kan en **Dr. theologiæ** vel sagtens finde og sætte paa Papiret*),

*) Naar Paludan=Müller om et af Principerne i Indledningen til „den christelige Dogmatik" har sagt (S. 126 i sit Skrift, „om **Dr.** Martensens christelige Dogmatik"): „Det forekommer mig saaledes, at hvad der anføres til Oplysning om den dogmatiske Erkjendelses Væsen under Afsnittet „Dogmatiken og den christelige Sandhedsidee", er at ligne med et Grundrids paa Papiret til en Bygning, der endnu ikke er opført, og som man derfor heller ingen færdig Dom kan have om" — saa er herved tildeels udtalt den samme tildeels navnlig en anden Side af Sagen, nemlig Principets Utydelighed og Utilstrækkelighed. Ja, vi bede Hr. Pastoren nøie at overveie, om ikke selv dette er formeget sagt om det i nævnte „Affnit" indeholdte Princip? Vi troe i det mindste, at et Grundrids paa Papiret til en Bygning er Noget mere bestemt og bestemmende for Bygningen end det i hiint Affnit udtalte Princip er for Dogmatiken. Hvilket navnlig

da enhver Theolog baade har læst og hørt Saameget om dem — er dog Anvendelsen deraf hos ham ofte saa besynderlig, at den, der tænker over det Hele, Principet og Anvendelsen, maa forbauses derover; ja sommetider bliver den næsten comisk og latterlig, naar man betænker, med hvilken Vigtighed, Pathos og Suffisance Principet opstilles, og sammenholder Anvendelsen dermed. Det gaaer ham paa sin Maade som Tjeneren i Evangeliet, som kjendte sin Herres Villie og lod som han vilde gjøre den, men gjorde den dog ikke. Jeg har allerede i mit sidste Skrift*) gjort opmærksom paa denne **Dr.** M.'s Fremgangsmaade, og navnlig er det bleven fremhævet af mig i det Stykke, som findes S. 57—65 med Overskrift: „Dogmatiken og den hellige Skrift", „Dogmatiken og Kirkens Bekjendelse", men jeg vil nu oplyse dette ved et Exempel af **Dr.** M's. „christelige Dogmatik", som jeg ikke har fremhævet i mit nys omtalte Skrift. I den „christelige Dogmatik", § 27 opstiller **Dr.** M. Skriftprincipet saaledes: at den hellige Skrift er „den høieste critiske Norm for Alt, hvad

---

vil kunne sees, naar man betragter **Dr.** Martensens Anvendelse deraf.

*) „Speculativ Rettroenhed, fremstillet efter Dr. Martensens christelige Dogmatik og geistlig Retfærdighed, belyst ved en Bispops Deeltagelse i en Generalfiskal-Sag af Magnus Eiriksson **Cand. theol.** Kjøbenhavn 1849."

der opstilles som dogmatisk Sandhed", at „den dogmatiske Tænkning skal ikke blot prøves efter Skriften, maa ikke blot ikke stride imod Skriften, men maa organisk befrugtes og forynges ved Skriftlærens Fylde", og han tilføier: „I ydmyg Modtagelighed, i et fortsat Discipelforhold maa Theologen forholde sig til den hellige Skrift, og kan i denne Henseende lignes med Maria, der sad ved Herrens Fødder og hørte hans Ord". Dette ere visselig smukke Ord. Vi ville nu see, hvorledes han anvender dette Princip paa Læren om Skabelsen. Som bekjendt gaaer den Lære igjennem hele Skriften ligefra 1 Mosebog til Johannes Aabenbaring: at Gud Fader har skabt Verden, og at alle Ting have deres Oprindelse og Tilværelse af ham. See Skabelses-Historien i 1 Mosebog 1 og 2 Cap.; Job. 26, 7 flgg.; Psalm. 24, 1. 2; 33, 6; 102, 26; 121, 2; 146, 5—6; Jesajas 45, 18; Jerem. 10, 12. o. s. frd. I det nye Testament findes den samme Lære atter og atter, om ogsaa kun leilighedsviis gjentagen, og skjøndt kun faa Spor deraf findes i Christi egen Lære, som indeholdes i Evangelierne, fordi dette maatte ansees som antaget af Alle, saa er det dog udenfor al Tvivl, at han lærer det Selvsamme. Han kalder saaledes „Faderen": „Himmelens og Jordens Herre" Matth. 11, 25; Luc. 10, 21; Matth. 19, 4 henfører han de første Menneskers Ska-

belse til Gud. Det Samme bevises desuden ved hans Lære om Styrelsen og Opholdelsen, da den er at betragte som en fortsat Skabelse, f. Ex. Matth. 5, 45 „paa det at I skulle være Eders Faders Børn, som er i Himlene, thi han lader sin Sol opgaae over Onde og Gode, og lader regne over Retfærdige og Uretfærdige"; Matth. 6, 26. „Seer til Himmelens Fugle; de saae ikke, og høste ikke, og sanke ikke i Lader, og Eders himmelske Fader føder dem„ (smlgn. Matth. 10, 29—31 og flere lignende Steder). Hos Apostlerne forekommer Læren om Gud Fader som Verdens Skaber endnu hyppigere, saaledes Apostl. Gjern. 14, 15; 17, 24—26; Rom. 1, 20. 25; 4, 17; 11 36; 1 Cor. 8, 6; 12, 18; 1 Timoth. 4, 3; Hebr. 11, 3; Aabenb. 10, 6; 14, 7.

Man skulde nu synes, at ligesom Kirken har antaget og fastholdt denne Lære uden Kampe og Stridigheder — hvilket ingenlunde gjælder om de fleste christelige Læresætninger — ja endogsaa uden Anfægtelse af nogensomhelst Kjættere, der iøvrigt have været i Besiddelse af en religiøs Tro*); saaledes skulde det ogsaa synes at Theologerne, navnlig naar de ville gjælde for ret-

*) Kun de phantastisk-speculative Secter, Gnostikerne og Manichæerne, som henførte Verdens Skabelse til en af de underordnede Aander (Aeoner), gjøre en Undtagelse herfra.

troende og paastaae at følge Skriftens Lære, til alle Tider maatte være enige i dette Punkt. Dette gjælder imidlertid ikke om Dr. Martensen. Han lader Gud Fader ikke skabe Verden, men lærer: at Gud skaber den „ved Sønnen", det vil sige: at Sønnen er den egentlige, virkelige Skaber, udfører Skabelsen; da Dr. M.'s theologiske System ikke synes at kunne tillade Faderen at gjøre det*). Spørge vi nu, hvorvidt han i denne Henseende har Skriftens Medhold, saa vil dette allerede være klart af de ovenfor anførte talrige Steder, der alle uden Undtagelse ere saa klare, og bevise saa tydeligt, at Skriftens Lære er den og ingen anden end den: at Gud Fader selv har skabt Verden og Alt hvad der er i den, at ingen Dødelig kan ved nogensomhelst Fortolkningskonst bortforklare denne Lære. Dr. M. har da heller ikke forsøgt derpaa, thi han har indseet Umuligheden deraf; men han har forbigaaet dem med Taushed paa sin Maade som min Polemik. Men — vil man spørge — Hvad er der da i Skriften, som denne Dr. theologiæ, der „prøver sin dogmatiske Tænkning efter Skriften", der sætter sig i et „ydmygt, fortsat Discipelforhold til

*) See „Speculativ Rettroenhed" II „om Skabelsen" S. 24 37.

den, ligesom Maria, der sad ved Herrens Fødder og hørte hans Ord" — har at støtte sig til? Noget maa det vel være. Ja, Noget er der, det kan ikke fordølges. Der findes tre eller høist fire Steder i det nye Testamente, som tale om en Skabelse ved „Ordet" eller „Sønnen." Disse Steder ere Joh. 1, 3; 1 Cor. 8, 6; Col. 1, 16; og Hebr. 1, 2. Om dem kunde der være meget at sige; men vi agte ikke her at indlade os paa at undersøge, hvorvidt alle disse Steder, eller de Skrifter, hvori de findes, hidrøre fra apostoliske Forfattere o. s. v. Vi ville kun fremhæve, at den i disse Steder indeholdte Forestilling er opstaaet i de sidste Aarhundreder før Christus, og at Forestillingen om den skabende Søn hidrører fra den Tid, da Philosophien, navnlig den alexandrinske forenede sig med Religionen. Men denne Forestilling harmonerer ikke med den ligesaa naturlige som eenfoldige Tro og Tanke, som iøvrigt gaaaer igjennem hele Skriften: at Gud Fader, „Fader over Alt i Himmelen og paa Jorden", selv har skabt Alting, uden at bruge en anden guddommelig Person som sit Redskab dertil. Til denne Hovedbemærkning kunde man føie andre mere underordnede, f. Ex. at Forestillingen paa disse Steder lider af en vis Uklarhed, der staaer i en mærkelig Modsæt-

ning til de andre ovenfor anførte Steders Klarhed og Simpelhed. Saaledes har f. Ex. Ordet „Alt" (παντα, som ogsaa bruges paa disse Steder, idet der siges: „Alt er skabt ved ham" o. s. v.), paa mange Steder i det nye Testamente et aldeles ubestemt og ubestemmeligt Indhold, der dog aabenbart ingenlunde omfatter „Alt" i den strengeste Forstand, det er, alle Ting; ligesom man endnu i vor Tid ofte bruger Alt om en vis Klasse af Gjenstande, altsaa i en meget indskrænket Betydning, og navnlig gjælder dette om de Steder, hvor Apostlerne i høi Begeistring tale om Christus eller Christendommen. Saaledes siger Paulus f. Ex. Col. 1, 23. kort nedenfor det nysanførte Sted: at „Evangeliet er prædiket i al Skabningen under Himmelen". Det Samme siger Marc. 16, 15. hvor det hedder: „gaaer bort (ud) i den ganske Verden og prædiker Evangeliet for al Skabningen." Men „al Skabningen" kan dog fornuftigviis kun forstaaes om de saakaldte Fornuftvæsener, thi der kan dog ikke være Tale om, og Ingen kan dog tænke paa at prædike Evangeliet for Dyr, Træer, Planter, Græs, Skove, Bjerge, Have, Floder o. s. v., endsige for Sol, Maane og Stjerner; og Dr. M. har desuden selv fundet det meget tvivlsomt, at det er Evangeliets Bestemmelse, at skulle prædikes paa andre Kloder for deres

respective Beboere*). Men vi ville ikke lægge videre Vægt paa slige underordnede Ting, men alene derpaa, at denne Lære om Skabelsen ved Sønnen har saaat sige hele Skriften imod sig, stemmer hverken overeens med de jødiske eller christelige Forestillinger, hvor de fremtræde i deres Renhed og Simpelhed. Men Sagen er den, at det har behaget Speculationen at gjøre „Guds Ord", „Guds Viisdom" eller „Viisdommen", hvorved Gud siges at have skabt Alting — til en særskilt Person og kalde denne Person Guds

*) I en Afhandling, betitlet: „Kirkeaaret," som findes i „Urania for 1844", siger nemlig Dr Martensen (S. 180): „Men en stor dogmatisk Vanskelighed staaer her i Veien (nemlig for den Mening, at Christus ogsaa er aabenbaret paa andre Kloder) . . . At antage flere Incarnationer af Guds Søn strider nemlig mod den kirkelige Lære om Christi evige Menneskehed. Thi ved sin Menneskeblivelse har Guds Søn evigt antaget den menneskelige Natur, hvilken han aldrig aflægger. Skulde da Guds Søn incarneres paa andre Kloder, da maatte han jo aflægge den menneskelige Natur, forat antage hine Væseners Natur. Men da bliver den menneskelige Natur kun et udvortes Gevandt og Klædebon, hvilket han ligesom i Forbigaaende har iført sig og atter aflagt" o. s. v. Altsaa mener Dr. M. dog ikke, at Evangeliet er for „hele Skabningen," thi Evangeliet kan, som det synes, kun være der, hvor Christus er eller har været.

Søn; og „Guds Aand," „Guds Kraft" ligeledes til en særskilt Person. (Disse Personer bleve senere den 2den og 3die Person i Treenigheden, der nu igjen hos Dr. M. kun er en eneste Person: see „Spec. Rettr." S. 15-17). Der kan saaledes ikke være Tale om af disse faa og tildeels dunkle Steder at udlede Noget med Hensyn til Skabelsen, som er modsat den Lære, der indeholdes i de mange klare og tydelige Steder, der angive Gud Fader som Verdens Skaber, og Ingen uden ham; ja selv om de 4 nævnte Steder vare ligesaa simple klare og tydelige som de andre, vilde de kun staae i Strid med hele den øvrige Skrift og dens Analogie, og man kunde saaledes ikke tillægge dem nogen afgjørende Vægt. Den der vil sætte disse Steder over alt det Øvrige, bærer sig ad som den Tjener, der har modtaget mange og tydelige Befalinger af sin Herre om at gaae til et vist Sted i en vis Retning, men lader som han hører det ikke; naar Herren derimod ytteer Noget mindre bestemt om, at han kan eller skal gaae til et andet Sted, saa gaaer han strax, fordi han ønskede at gaae derhen, med andre Ord: han „vælger og vrager efter eget Tykke", som Dr. Martensen selv siger. Men — vil Dr. Martensen maaskee svare — jeg har ikke beraabt mig paa disse Steder. Det er sandt, det har han heller ikke gjort i sin trykte „christelige Dogmatik", thi han har vel indseet, at han ikke godt kunde beraabe sig

paa disse Steder, uden med det Samme at omtale i det mindste nogle af de mange tydelige Steder, som henføre Skabelsen umiddelbart til Gud Fader. Ikkedestomindre har han vel sagtens havt dem bag Øret, hvis han overhoved har tænkt noget paa sit „ydmyge, forsatte Discipelforhold til Skriften“, da han nedskrev Skabelses Dogmet*). Tidligere har han da ogsaa fremhævet disse Steder baade i sine Forelæsninger og ved theologisk Embeds-Examen, da han anseer dem for Capital-Steder; og hvorfor betragter han dem saaledes, han, der, som en ydmyg Discipel sidder ved Skriftens Fødder, ligesom Maria sad ved Christi Fødder for at høre hans Ord? Fordi de stemme eller kunne idetmindste, naar man bruger dem behændigt, stemme overeens med Speculationen; thi Speculationen har, ligefra Philo og de øvrige lærde Alexandrinere, henført Verdens Skabelse til „Sønnen“, „Ordet“, „den anden Gud“ eller hvad de forresten kalde det, ikke til den høieste Gud. Den samme Mening hylde ogsaa Nutidens speculative Theologer, navnlig forsaavidt de give

*) Maaskee har han dog, naar Alt kommer til Alt, ikke tænkt saa meget paa Skriften, som paa „Hiint gamle Theologumenon,“ som han omtaler i de „dogmatiske Oplysninger“ S. 89, i sit Forsvar mod Pastor Paludan-Møller; thi han har deri fundet „Christi metaphysiske Forhold ikke blot til Menneskeslægten, men til Alskabningen“ bekræftet.

sig ud, for at være orthodoxe*) (hvilket som bekjendt giælder om Dr. Martensen), man skulde næsten ikke troe det, men antage det for en Opdigtelse af deres Modstandere. At vi imidlertid ikke have opdigtet det om Dr. Martensen, vil sees af hans egen „christelige Dogmatik", hvor det hedder S. 141: „Gud skaber Verden ved Sønnen" og nu tilføier han: „at Gud skaber Verden ved Sønnen udtrykker, at han ikke umiddelbart fatter Tanken om Verden(!), men at han kun fatter Tanken om Verden i

*) Skjøndt vi aldrig have seet denne Lære fremstillet paa en saa latterlig og urimelig Maade som af Dr. M. (see strax nedenfor); saa ere der dog flere, baade Geistlige og Lægfolk saavel i Kirken som iblandt Secterne, der henføre Skabelsen til Sønnen, ligeimod Skriftens og Kirkens udtrykkelige Lære; thi det hedder, som bekjendt, i den apostoliske Troesbekjendelse: „Jeg troer paa Gud, den almægtige Fader, Himmelens og Jordens Skaber. Og paa Jesum Christum" o. s. v.; og i alt Det, som siges om Jesum Christum, findes der ikke en eneste Tøddel, der antyder, at han er Verdens Skaber. Det Selvsamme siges i den nicænske Troesbekjendelse og denne Lære har Kirken aldrig forandret. Det behager imidlertid enkelte Christne, der endogsaa affectere Orthodoxie, at henføre Skabelsen til Sønnen, og saaledes lade Sønnen være Alt og Faderen Intet. Hvad skal nu dette sige? Skal det maaskee være Kjendemærke paa den ægte Rettroenhed og Christendom?

den Tanke, i hvilken han tænker sig selv som sin Søn(!), at han kun fatter den skabende Kjærlighedstanke i den Kjærlighed, i hvilken han elsker sig selv" (!). Altsaa: „Faderen tænker sig selv som sin Søn", og idet han tænker sig selv som sin Søn, bliver Sønnen til, som Søn (maaskee rettere: bliver Faderen Søn, forvandles han fra Fader til Søn, thi Faderen gjør Intet videre end at producere Sønnen, ifølge den martensenske Theologie, NB., naar vi ikke have misforstaaet Dr. Martensen). Idet Gud nu tænker Sønnen, tænker han ogsaa Verden, NB middelbart, da han ikke kunde fatte Tanken om Verden undtagen middelbart, det er, undtagen forsaavidt han fattede Tanken om Sønnen, og da det saaledes netop er Sønnen, ikke Faderen, som i sin Tid skaber Verden; derfor er det, at han (Faderen) „ikke umiddelbart fatter Tanken om Verden", men kun middelbart d. e. forsaavidt Tanken om Verden indeholdes i Tanken om Sønnen. Man kan da nok slutte sig til, at Faderen ikke selv formaaer at skabe Verden umiddelbart, naar han kun i og ved Sønnen formaaer at fatte Tanken om dem. Skulde nogen troe, at dette maa forstaaes saaledes, at Sønnen ifølge Faderens Befaling skaber Verden, saa vilde endogsaa dette, efter hvad vi kunne skjønne, være en „svar Misforstaaelse" af den Mar-

tensenske Tankegang; thi efterat Faderen først har tænkt sig selv som Søn, *bliver Sønnen, som det synes, Alt*; han veed da Besked om hvad han skal gjøre og modtager ikke Befalinger af Faderen, hvis Faderen endnu existerer, som Fader; thi derom svæve vi i den største Uvished, det maae vi tilstaae, og agte derfor at hente Oplysning derom hos **Dr.** Martensen selv, da vi antage, at han er den Eneste, der er i Stand til at give os den.

Men vi ville endnu see en ny og eiendommelig Bekræftelse af denne martensenske Lære om Skabelsen „*ved Sønnen*".

Allerede i vort første Skrift, 6 Aar tilbage, have vi, omend kortelig, berørt denne Lære om *Sønnens Forhold til Skabningen*, paa Grund af det nøie Forhold, hvori **Dr.** Martensens Lære om Gud, om Treenigheden staaer til hans Lære om Sacramenterne, saavel Daaben som Nadveren. Vi yttrede os dengang paa følgende Maade.

„Da nu Speculationen saaledes *paa den ene Side* bygger hele den christelige Dogmatik paa Treenighedslæren, som man mener at kunne forstaae og udvikle begrebsmæssig, men denne Udvikling *paa den anden Side* er fuld af de haandgribeligste Modsigelser og Urimeligheder, og navnlig med Hensyn

til det Begreb, den giver om Gud Fader, er aldeles uværdig, falsk og forkastelig — saa vil det let kunne indsees, hvilken uhyre Forvirring i hele den speculative Theologie dette maa foraarsage. I Virkeligheden viser dette sig ogsaa næsten i alle de enkelte Troeslærdomme. Exempelviis vil jeg kun antyde, hvorledes dette viser sig i Nadverlæren, da netop den samme Forestilling om Christus som et pantheistisk Verdens-Uhyre, som i det Foregaaende er antydet, ligger til Grund for den. Verden er, — som ovenfor sagt, — „skabt af „den i Sønnen indeholdte Negation eller Endelighed", „Sønnen bærer Verden i sig", og Sønnen og Verden ere saaledes uadskillelige; heraf Christi Allestedsnærværelse, hvori indbefattes Allestedsnærværelse af hans physiske Substants eller Legeme, hvordan det end betragtes. Vil man nu slutte conseqvent, saa følger heraf ligefrem: at Christus i Grunden er Alt, da han jo bærer Verden i sig, og den fra først af er skabt af hans Væsen, og deraf vilde igjen følge: at enhver Føde o. s. v. i Grunden er Christi Legeme, ligesaavel som Nadverens Sacramente. Denne Conseqvents kan ikke nægtes. Det Eneste, man endnu kan svare, er dette, at kun de Elementer, som meddeles de Communicerende, consecreres (helliges), og blive saaledes i en

udmærket Forstand Christi Legeme og Blod"*). Dette fandt vi dennegang i Dr. M.'s Lære om Sønnens Forhold til Skabningen.

Lader os nu høre, hvad Dr. Martensen selv, i „den christelige Dogmatik", i Læren om Nadveren, siger om dette Punkt. Side 524, hvor han færdes i at bevise og anskueliggjøre, at de Christne i Nadveren nyde saavel Christi legemlige som aandelige Substants, hedder det:

„Allerede Hedenskabet sagde, at Ceres og Bachus vare selv tilstede i Brødet og Vinen, og at Menneskene under Brødet og Vinen nøde Ceres og Bachus selv, det vil sige, at den egentlige Nydelse ikke blot er en Nydelse af de sandselige Stoffer, men (ogsaa)**) en Deelagtiggjørelse i selve det skabende Princip, som

*) „Om Baptister og Barnedaab, samt flere Momenter af den kirkelige og speculative Christendom, af Magnus Eiriksson, Cand. theol. Kjøbenh. 1844". S. 344—45.

**) Vi bemærke her eengang for alle, at det „ogsaa", som undertiden i Parenthes findes bagved Dr. M.'s bekjendte „men, „hidrører fra os. Det er nemlig en gammel Vane, at vi pleie at sætte det blotte „men" i Modsætning til et „Ikke" eller overhoved i Modsætning til en Benægtelse; derimod et „men ogsaa" „men tillige" i Modsætning til et „ikke blot". Men da muligviis En eller Anden kunde finde dette mindre logisk end det martensenske „ikke blot — men", saa gjøre vi opmærksom derpaa, forat vore Synder ikke skulle tilregnes Dr. Martensen.

det i Sandhed styrkende og begeistrende. Men i den aabenbarede Religion vide vi(?), at Sønnen, den guddommelige Logos, er det skabende Princip i det ganske Naturens Rige(?), at den inderste Livskraft i alle Naturens Goder, er Guds Søns Kraft, som opfylder Alt. Det er den skabende Logos, som skiænker os Brødet og Vinen, og allerede i Naturens Rige er det, som hørte vi ham sige: Tager, æder, dette er Jeg, det er mit Væsen, min skabende og opholdende Livskraft, i hvilken I deelagtiggjøres gjennem Brødet og Vinen, og som er det i Sandhed Nærende, Styrkende og Oplivende deri. „Jeg skulde aldrig begjere at drikke", siger Mester Eckart, „dersom det ikke var Noget af Gud*) deri". Dog er alt dette kun et Skyggebillede af det Hellige Forhold, som indtræder i Herrens Nadvere. Thi i Nadveren er der ikke blot Spørgsmaal om Logosnærværelse men om Christusnærværelse, om Christi Legeme og Blod."

Læseren vil heraf kunne skjønne, at den Slutning vi, for 6 Aar siden, i denne Retning have udledt af

*) Mystikeren Mester Eckart, Dr. Martensens mystiske Forbillede, har dog, som det synes, ikke udtrykt sig ganske correct, thi ellers havde han vel sagt: „dersom der ikke var Noget af Sønnen, Noget af Guds Søn, Noget af Logos deri." Men Dr. Martensen staaer jo ogsaa paa Mesterens Skuldre.

Dr. Martensens Treenighedslære, har været berettiget, eftersom han nu, i sin „christelige Dogmatik" ligefrem bekræfter den i alt Væsenligt. Vi have sagt: „og deraf vilde igjen følge, at enhver Føde i Grunden ligesaavel er Christi Legeme og Blod som Nadverens Elementer." Han siger: „og allerede i Naturens Rige" — det vil sige, naar vi til daglig Brug nyde Brød og Vin (thi først længere nede i det anførte Sted taler han om Nydelsen i Nadveren) — „er det, som hørte vi ham sige: Tager, æder, dette er Jeg, det er mit Væsen" o. s. v. Den eneste Forskjel bestaaer deri, at hos os (i vor nysnævnte Slutning) er Christus Gjenstanden for den hverdagslige Nydelse, hos ham derimod Logos, Sønnen i Væsenstriniteten. Men deels troe vi ikke, at Dr. Martensen, i de trykte dogmatiske §§, som vi dengang benyttede, har skjelnet saa nøiagtig mellem Logos og Christus som i „den christelige Dogmatik," deels vil denne lille Differents ikke kunne have nogen synderlig Vægt, da Dr. Martensen naturligviis ikke ønsker, at Logos, Sønnen i Væsenstriniteten, og Christus, Sønnen i den oekonomiske Trinitet, skulle betragtes som to Sønner, men kun som een Søn, og han har, for en Sikkerheds Skyld, advaret imod en saadan „Misforstaaelse" idet han siger: „dog ere der ikke to Guds Sønner, men kun een Guds Søn; med Chri-

stus kommer ikke en anden Søn til Treenigheden (?), den hele Bevægelse foregaaer indenfor Treenighedens Kreds" *). Mærkeligt er iøvrigt det, som ligefrem siges i dette Stykke: at medens vi i og ved den daglige Nydelse af Brød og Viin nyde den reent aandelige Guds Søn, Logos, nyde vi ved den hellige Handling i Sacramentet, den menneskevordne Guds Søn, Christus. Da den sidste Nydelse i Nadveren naturligviis er en Nydelse i en langt høiere Forstand end den hverdagslige af Brød og Viin, hvilket ogsaa angives ved de Ord: „Dog er alt dette kun et Skyggebillede af det hellige Forhold, som indtræder i Herrens Nadvere", saa kan man deraf see, hvor høi en Priis **Dr.** Martensen sætter paa den physiske, legemlige Substants, da Nydelsen af den Menneskevordne Guds Søn er en hellig Nydelse og dette Nydelsesforhold „et helligt Forhold", imedens det førstnævnte ikke synes at være det. Dog vi tilstaae i al Ydmyghed, at vi ere langt fra, at kunne fatte en saadan Viisdom, — ligesom det heller ikke tiltaler, men meget mere frastøder vor religiøse Følelse — og vi maa derfor nøies med at troe, at den hører til den speculative Christendoms indre Mysterier, der naturligviis kun ere tilgjængelige for dem, som

---

*) Den christelige Dogmatik af **Dr.** H. Martensen.. S. 316.

ere indviede deri; at det hører til den „onthologiske Tænkning", som vi kun kjende af Navn og vide blot om den, at den ligger i den speculative Phantasies eller den phantastiske Speculations høiere Regioner. Men derhen kan man ikke komme ved Hjælp af Religionen, Skriften, sund og christelig Tænkning eller sund Menneskeforstand, men kun ved Phantasiens Flyveredskaber.

Saaledes „prøver" den theologiske Doctor sin „dogmatiske Tænkning efter Skriften"; saaledes er hans „fortsatte Discipelforhold til den hellige Skrift"; saaledes sætter han sig „ydmygt" hen forat lytte til Skriftens Ord, ligesom „Maria, der sad ved Herrens Fødder og hørte hans Ord!" Jeg troer nu, at dette Exempel (Læren om Skabelsen) maa afgive et slaaende Beviis for, hvorledes **Dr.** Martensen anvender de smukke Principer, han opstiller i sin Indledning, og det saameget desto mere, som denne Læresætning ikke har den samme Vanskelighed, ikke giver den samme Anledning til Tvivl og Afvigelser fra den engang vedtagne Lære, som saa mange andre kirkelige Læresætninger. Man maa da heller ikke troe, at hans Afvigelser fra Skriften, som han selv erklærer for den „høieste critiske Norm", og fra de engang opstillede Principer, alene gjælde denne Lære; de findes tvertimod

næsten overalt, og dette er kun et Exempel af mange. Han bruger Skriften kun naar og hvor det convenerer ham, kun naar og hvor dens Udsagn lade sig bruge til at understötte og befæste Systemet, og lade sig indordne derunder, med andre Ord: han „vælger og vrager efter eget Tykke". Denne Vragen er ganske forskjellig fra Rationalistens, naar han er troende. Rationalisten tager overalt Hensyn til Skriftens Analogie, og hvor enkelte Steder staae i Strid med den, underordner han dem og bygger ikke Lærdomme derpaa. Dr. M. derimod tager de enkelte Steder, som synes at være af speculativ Natur og saaledes kunne bruges i Systemet, bygger Læresætningerne derpaa, forsaavidt han tager Hensyn til Skriften, men forbigaaer med Taushed hele den øvrige Skrift, med andre Ord: han reflecterer ikke det Mindste paa Skriftens Analogie, naar denne ikke passer for det speculative System. Dette er den Anvendelse han gjør af Skriften. Han opstiller ofte skjønne Principer,*) og siger: saaledes vil jeg udføre det; men han

*) Dog maa man ikke troe, at alle hans Principer ere skjønne og rigtige, thi flere af dem ere vistnok falske og feilagtige; nogle ere ogsaa en Composition af noget Sandt og noget Falsk og bære saaledes Modsigelsers Spire i sig selv (See f. Ex. hvad vi herom have anført i „Speculativ Rettroenhed", S. 57 flg. samt „Slutningsbemærkninger" S. 65 flg.).

siger Eet og gjør et Andet. Forsaavidt altsaa hans Modstandere have bebreidet ham dette, have de, ifølge min Overbevisning, fuldkommen Ret.

Det Samme gjælder om hans Anvendelse af de af ham selv opstillede Principer eller „principielle Begreber om Tro og Erkjendelse". At Tænkning og Tro, Granskning og Tro, Kundskab og Tro, kunne og maae hos den Dannede, navnlig Theologen supplere eller fuldstændigjøre, rense, understøtte og styrke hinanden, kort sagt, gaae Haand i Haand og samvirke med hinanden — altsaa ikke, som Fjender eller Modstandere udelukke og banlyse hinanden — derom kan der fornuftigviis kun være een Mening. Troen, som saadan, kan omfatte flere eller færre Gjenstande, dens Grændser kunne flyttes ud eller ind, uden at den dog nogensinde ganske hører op, alt eftersom den sande Kundskab, den sande Oplysning om Tingenes Væren og Væsen m. m. stiger eller falder. Og vi maae saaledes erklære os fuldstændig enige med den hædrede Videnskabsmænd H. C. Ørsted, naar han siger: „Dette Udtryk (Tro) kan tages i en mere eller mindre omfattende Betydning, og i den snevrere kun bruges med Hensyn paa de Sandheder, som nærmere vedkomme Tilværelsens egentlige Grundvæsen. Skarpe Grændser lade sig dog her ikke drage, thi jo høiere den sande og naturlige Aandsudvikling er,

hvortil et Menneske har hævet sig, desto flere Midler har han til at styrke sig i Troen paa det Sande, ja han formaaer ofte derved at forvandle det, som for Andre maa være Tro, til Viden; men selv hvor han maa blive staaende ved en Tro, kan han bringe den til en høiere Klarhed og Styrke, ved at støtte den til de øvrige Sandheder, som leve i hans Bevidsthed." *) (Dette er naturligviis modsat deres Anskuelse, som have antaget Troesparadoxet, som mene, at „Troen er i Kraft af det Absurde.")

Men for at der i Virkeligheden kan være Tale om en gjensidig Understøttelse, Bestyrkelse og Samvirken af Tro paa den ene, og Tænkning, Grandskning eller Kundskab og Viden paa den anden Side, med hinanden indbyrdes, er det nødvendigt, at denne Tænkning og Grandskning, denne Kundskab og Viden er sand og sund, hvad enten den omfatter mange eller faa Gjenstande, og det er ikke nok at tale om Tænkning, Grandskning, Kundskab og Viden, at bilde sig ind, at man tænker, grandsker og veed Noget, naar denne saakaldte Tænkning o. s. v. for største Delen ikke er Andet end udsvævende Phantasie, der fremtræder og viser sig i løse og ubegrundede, vilkaarlige og aldeles urimelige Paastande. See! heri stikker Feilen hos Dr.

---

*) See „Aanden i Naturen". S. 169.

Martensen. Hans saakaldte Tænkning har taget en aldeles feilagtig og forkeert Retning, hans Tænkning er af den nys omtalte Beskaffenhed, og den kan saaledes mest træffende betegnes ved det Udtryk „Phantasieanskuelse“ — som han selv bruger i sin Indledning og lægger saa megen Vægt paa. Det er derfor, at det iøvrigt rigtige Princip, om Forholdet mellem „Tro og Erkjendelse,“ taber al Betydning, og kommer saaledes til at staae paa Papiret som det døde Bogstav, uden at anvendes paa den rigtige Maade; det staaer som et Skildt paa et Huus, som averterer Varer, der ikke ere til at faae sammesteds, naar man først er traadt indenfor.*) Vi ville oplyse dette ved et Par Exempler.

Læren om Gud, hans Tilværelse og hans Væsen, har til alle Tider i større eller mindre Grad, været Gjenstand for Tro, og den vil, paa Grund af den menneskelige Videns Ufuldkommenhed i denne Tilstand, vedblive at være det, saalænge denne Verden staaer, thi „her see vi kun som ved et Speil og i en Gaade“, som Apostelen siger (1 Cor. 13, 12). Men

*) Dette gjælder om den martensenske Tænkning i det Hele taget, og navnlig om hans Behandling af de allervigtigste christelige Læresætninger. At der øvrigt hist og her findes Spor af en Grundigere Tænkning, der dog som oftest skyldes Andre, nægtes ikke; men dette kan vel heller ikke letteligt undgaaes.

desuagtet er det ikke blot tilladeligt at tænke over Guds Væsen; at forsøge paa, om muligt og saavidt muligt, at bevise hans Tilværelse, eller i det Mindste, ved de Beviser, vi ere i Stand til at føre, at opklare og befæste Troen derpaa; at møde Vantroens og Tvivlens Indvendinger derimod; at grandske over og saavidt muligt tydeliggjøre os Guds Væsen; at bekjæmpe og udrydde de falske og uværdige Forestillinger, der have forenet sig med Troen paa ham o. s. v. Dette er vor Tænknings, vor Grandsknings Øjemed og Opgave med Hensyn til denne Lære, og denne Tænknings, denne Grandsknings Resultater opklare og udvide saaledes vor Erkjendelse af og Kundskab om Gud. Hvorledes har nu Dr. Martensen i dette Stykke løst sin Opgave? Hvorledes har han anvendt sin Tænkning og Grandskning paa denne Troens første Gjenstand? Hvorledes har han her f o r e n e t T r o og E r k j e n d e l s e? I sin Udvikling af Læren om den treenige Gud eller Læren om Væsenstriniteten*) — thi Dr. Martensen har

*) Forat Dr. Martensen kan see, at vi i k k e „udelukkende have sat (os) til Opgave kun at være Medarbeidere", indrømme vi gjerne, at de faa Blade, som afhandle Læren om Guds Egenskaber, indeholde vel meget Godt og ere Noget af det Bedste i „den christelige Dogmatik." Men da dette Afsnit handler om Gud, betragtet i sin Almindelighed, kunde det heller ikke være saa vanskeligt at afhandle

to Triniteter, — har han meddeelt Læseren en Prøve af sin Tænkning og Grandskning over Guddommens Væsen; men denne Tænkning, denne Grandskning er saa langt fra at gaae Haand i Haand med Troen, at bestyrke og belyse dens Indhold, at den tvertimod forvirrer og modstrider saavel Troen som enhver sund og fornuftig Tænkning og Grandskning over Gud, hans Væsen og hans Forhold til Verden, og er saaledes Noget af det Ynkværdigste og Urimeligste vi mindes at have seet i denne Retning. Man skulde troe, at denne Verdens Vise, man skulde troe, at i det mindste de fremragende Philosopher og Theologer endelig vare komne saavidt, at de kunde indsee, at der gives Gjenstande, som ingen menneskelig Tænkning og Grandskning kan magte, men som ere af den Beskaffenhed, at naar den forsøger paa at forstaae og begribe dem paa samme

---

denne Lære nogenlunde tilfredsstillende, da flere af de ældre og nyere navnlig tydske Theologer alt i Forveien have leveret Stof nok dertil. Det Værste ved disse, ellers retvel udviklede Egenskaber, er dette: at skjøndt Enhver, som læser derom, nærmest kommer til at tænke paa Gud Fader og tillægge ham dem, — komme dog ligesaalidt disse Egenskaber som andre smukke Ting, der siges om Gud i „den christelige Dogmatik", Faderen tilgode, da de, ifølge den hele Udvikling kun ere anvendelige paa Sønnen.

Maade som de Ting, der virkelig kunne begribes, falder den kraftesløs og afmægtig tilbage. Mennesket og Naturen, kort sagt, alt det Skabte, ere og bør ikke ikke blot stadig være Gjenstand for Menneskenes Tænkning og Grandskning, men maae ogsaa antages at være begribelige, og her ere, som bekjendt, gjorte umaadelige Fremskridt i Kundskab og Viden, utrolige Opdagelser. Men angaaende Guds Væsen, betragtet i og for sig, uafhængigt af Verden og før Verden var, ere der, saavidt vides, ingen Opdagelser gjorte igjennem Aarhundredernes Række, navnlig i de sidste 18 Hundrede Aar. Man skulde ogsaa troe, at **Dr.** Martensen havde indseet dette; men han er endnu altfor meget hildet i den indbildske og hovmodige hegelske Viden; man skulde troe, at han, som i „ydmyg Modtagelighed, i fortsat Discipelforhold" sætter sig til Apostlenes Fødder, og som kun tillægger Apostlene og den apostoliske Tid den egentlige Inspiration (Gudbeaandethed), man skulde, sige vi, troe, at han ikke ville paatage sig, i en „christelig Dogmatik" at fremstille Guds uudgrundelige Væsen og dets Selvudvikling (!) fra Evighed af, den Guds Væsen, om hvem Skriften siger (1 Tim. 6, 16): „han som boer i et Lys, som Ingen kan komme til, hvem intet Menneske har seet, ikke heller kan see", og om hvem Apostelen Paulus udbryder (Rom. 11, 33): „O Rig-

doms Dyb, baade paa Guds Viisdom og Kundskab! Hvor urandsagelige ere hans Domme, hvor usporlige hans Veie!" og dersom hans Domme, hans Veie ere urandsagelige, hvor meget mere maa da ikke hans Væsen være det?

Hvorledes er nu altsaa i dette Stykke den martensenske Tænkning, som skal oplyse og bestyrke Troen? Hvorledes forener han her Tro og Erkjendelse? Istedetfor at anvende sin Tænkning og Grandskning til at opklare og befæste Treenighedsdogmet ved Beviser, hentede fra Guds Forhold til Verden, og, om muligt, fremhæve nye Sider og kaste et klarere Lys paa Sagen end hidtil er skeet, har han begyndt med at meddele os sin Lære om „Guds Væsensforhold til sig selv", sin „Phantasieanskuelse" af den „indre Adskillelse mellem Gud og Gud, det indre Forhold af Gud og Gud" *) Han kalder dette sammesteds den „ontologiske Erkjendelse af Triniteten", som han forsikkrer „maa være mulig for os." Den „onthologiske Erkjendelse" gaaer nu ud paa, at Gud oprindelig er et „Naturdyb", en „Naturgrund" uden Selvbevidsthed og Frihed, altsaa upersonlig. Dette er den „onthologiske Erkjendelses" første Opdagelse angaaende Guds Væsen. Dernæst „oplader han sig

*) Den christelige Dogmatik af Dr. H. Martensen. S. 128.

til Selvaabenbaring," som bestaaer i, at han avler sin Søn, tænker sig Selv som sin Søn, og derved kommer til Selvbevidsthed, thi „uden Sønnen kunde Faderen ikke sige Jeg til sig Selv" — det er, komme til Selvbevidsthed — „thi Jegformen er utænkelig uden en fra Jeget forskjellig Objectivitet, (et Ikke-Jeg, et Du), i Forhold til hvilket det fatter sig som Jeg."*) Men skjøndt Gud saaledes, ved at „sige Jeg til sig Selv og Du til Sønnen", er kommen til Selvbevidsthed, mangler han dog endnu Friheden, og er derfor endnu upersonlig, thi „dersom den indre Aabenbaring" — eller: „den indre Adskillelse mellem Gud og Gud" — „afsluttedes i Sønnen, da vilde Gud kun være sig aabenbar efter sin Naturs og sin Tænknings Nødvendighed, men ikke efter sin Villies Frihed." Endelig „udgaaer Aanden fra Faderen og Sønnen," og med den kommer „Friheden" og tillige „Personligheden", dog paa den Maade, at alle tre, Fader, Søn og Aand, udgjøre een Person, ikke tre, saaledes som Kirken lærer; thi det er let begribe, og siges desuden ligefrem, at „Naturdybet", som er Faderens „Moment" eller „Jegpunkt", „Selvbevidstheden" eller den „logiske Nødvendighed," som repræsenterer Sønnens

*) Den christelige Dogmatik af Dr. H. Martensen. S. 131.

„Moment“ eller „Jegpunct“, og „Friheden“, der repræsenterer Aandens „Moment“ eller „Jegpunct“, ikke kunne være 3 Personer, men maae nødvendigviis slutte sig sammen for at der kan blive een Person ud af det Hele. Da vi imidlertid ovenfor have sagt „først“, „dernæst“ og „endelig“, og saaledes antydet, at Udviklingen i Gud og af Gud foregik successivt, altsaa iet vist om end nok saa kort Tidsrum — hvilket jo ogsaa er aldeles nødvendigt, da en saadan Udvikling er absolut utænkelig uden at man dermed forbinder et vist Tidsbegreb — saa maae vi dog ikke glemme at bemærke, at **Dr.** Martensen har forvaret sig imod en saadan „svar Misforstaaelse“ (som han vel har indseet, at indskrænkede Hoveder og „logiske Dilettanter“ vilde gjøre sig skyldige i), ved længere hen (S. 133) at tilføie: „Her (nemlig i denne Udvikling i Treenigheden) er intet timeligt Først eller Sidst. Den Hele Trinitet staaer i eet nærværende Nu, tre evige Flammer i det ene Lys.“ — Naar en Maskinmester vil forklare eller fortælle Andre, hvorledes han sætter en Maskine i Gang ved Hjelp af Tyngdekraften, efter Bevægelsens Lov o. s. v., saa kunde han, omtrent med samme Ret som **Dr.** Martensen, bagefter tilføie: „men for at afværge Misforstaaelse maa jeg rigtignok bemærke, at jeg hverken anvender Tyngdekraften eller Bevægelsens Lov. — Dette vare da, antydede saa kort som

muligt, Hovedtrækkene af den „ontologiske Erkjendelse“, som i dette Punct skal forenes med Troen. De som maatte ønske at gjøre et nærmere Bekjendtskab med denne „onthologiske Erkjendelse“, henvises enten til mit Skrift: „Speculativ Rettroenhed og Geistlig Retfærdighed“, hvor denne Gjenstand afhandles S. 4—24, hvor flere herhenhørende vigtige Puncter af den „onthologiske Erkjendelse“ tillige fremstilles, og Consequentser deraf udledes; eller til den „onthologiske Erkjendelses“ egen Kilde, nemlig „den christelige Dogmatik af **Dr.** H. Martensen“, S. 122—136, hvor Læren om Væsenstriniteten afhandles.

Som et andet Exempel paa Beskaffenheden af den Erkjendelse, **Dr.** Martensen forener med Troen, er et andet Hovedpunkt i Læren om Gud, betragtet i sit Forhold til Verden. Troen har nemlig til alle Tider betragtet Gud Fader som alle Tings Skaber, Opholder og Styrer (see ovenfor S. 19—29) og det er netop derfor han kaldes Menneskenes Fader, Lysenes Fader, Fader over Alt i Himmelen og paa Jorden. Dette Forhold har den „onthologiske Erkjendelse“, som nu skal forene sig med Troen, forandret derhen: at Gud Fader hverken har skabt Verden eller har overhovedet det Mindste med den at gjøre; thi Verden er, som der siges paa et andet Sted: „Sønnens **regio**“ (Sønnens Provinds).

Om Faderen har nogen Provinds, er vanskeligt at sige, thi hans Tilværelse er overhoved aldeles usikker og problematisk lige fra den Tid, han „tænkte sig selv som sin Søn“ (smlgn. ovenfor S. 44). Istedetfor altsaa at bevare det Forhold, alt det Skabte staaer i til Faderen, istedetfor at vise Beskaffenheden og Betydningen af denne Faderlighed, o. s. v., fjerner saaledes den høibaarne onthologiske Tænkning Verden fra Faderen og Faderen fra Verden, og sætter Sønnen i Eet og Alt i Faderens Sted. Dette har, betragtet fra Systemets og den onthologiske Tænknings Standpunkt, uberegnelige Fordele; dog er een størst. Sønnen har nemlig, som bekjendt, „mange Brødre“, og skjøndt han er den „Førstefødte“ iblandt dem, saa kommer det dog ikke saa nøie an der paa; de gaae tilligemed ham ind i hans Rettigheder; de trænge altsaa ligesaalidt som han til Faderen, med Eet Ord: de kunne, naar de blot alvorligt ville, blive deres egne Herrer. Nogle af disse Herrer synes rigtignok ikke at vide af at de ere Herrer, at de selv ere traadte i Faderens Sted, ligesom hans „Førstefødte“; men dette maa naturligviis tilskrives deres christelige Ydmyghed, naar de i fortsat Discipelforhold lytte til Skriftens Ord som Maria, der sad ved Herrens Fødder og hørte hans Ord.

Denne „onthologiske Tænkning“, denne „Phanta-

sieanskuelse« af Gud og hans evige Væsen er lige forkastelig, lige modbydelig for Alle, der ere i Besiddelse af en virkelig religiøs Tro, hvad enten de iøvrigt ere troende Rationalister eller Kirkeligt-troende. Rationalisten tænker, grandsker og prøver, følgende Apostelens Ord: „prøver Alt og beholder det Gode"; han søger derfor ved Tænkningens og Grandskningens Hjælp at luttre og klare de religiøse Begreber, han skyer derfor heller ikke, at tænke over Gud; men denne Tænkning viser sig nærmest i at rense de moralsk-religiøse Begreber om Gud, er altsaa forsaavidt, i sit Forhold til Fortiden, negativ; da den gaaer nærmest ud paa, at vise hvad Gud ikke er, hvad værdige Forestillinger om Gud ikke tillade at tænke om ham, thi Fortiden har frembragt saamange urene og urigtige Forestillinger om Gud. Disse ere bleven forenede med de rene og sande, og have saaledes forvirret dem og ofte faaet Overvægt over dem; de maatte derfor udryddes. Derimod mener den troende Rationalist ikke at kunne udgrandske Guds evige Væsen. Han føler og indseer navnlig i dette Stykke sin Tænknings Ufuldkommenhed, — derved viser han, blandt andet, sin Tænknings Sundhed og Fornuftighed — og aldrig bliver han saa taabelig, at forsøge paa at fremstille, hvorledes Gud har opnaaet Personlighed, har udviklet sig til Selvbevidsthed og Frihed; han maa tvert-

imod ansee en saadan Fremstilling som den martensenske Lære om Væsenstriniteten, som en indbildsk Dumdristighed og Formastelighed, som et vanhelligt Angreb paa det Helligste, som et dumdristigt og ubesindigt Forsøg paa, „med uvaskede Hænder" at trække den Uendelige ned i Endeligheden, og han vender sig med Afsky bort derfra. Han er vel enig med Dr. Martensen og Ligesindede i, at Gud i sit Væsen *kun er en eneste Personlighed*, eller rettere, kun *en eneste levende, selvbevidst Aand*; men han bliver aldrig saa fræk, at ville paavise, *hvorledes, igjennem hvilke Udviklingstrin*, Gud *har opnaaet denne Selvbevidsthed, denne Personlighed*; han anseer dette for en Umulighed for et indskrænket Væsen og føler tydelig at han derved vilde, saavidt det stod til ham, *tilintetgjøre sin Gud* — i denne Henseende tænker og føler han som den religiøse, virkelig oplyste, elskelige tydske Philosoph Jacobi — og han overlader de indbildske Speculanter, der troe at kunne paavise, hvorledes Gud, ved en „*indre Adskillelse mellem Gud og Gud*" o. s. v., kommer til Selvbevidsthed, Frihed og Personlighed — til deres egen Elendighed og daarlige Indbildskhed. Men heller ikke kan eller bør den Kirkeligt-troende lade en *saa irreligiøs, vanhellig og formastelig Fremstilling af den Gud, han troer paa* som det evige, altomfat-

tende, uudgrundelige Væsen gaae uanfægtet og gjælde for christelig Sandhed, og gjør han det, saa viser han derved, at han mangler den sande Religiøsitet og at hans religiøse Sands er svækket og fordærvet, saa at man kan byde ham hvilkensomhelst Carrikatur af Religionen og Guddommen. Den tause, enten virkelige eller tilsyneladende Anerkjendelse af den martensenske Theologie hertillands, afgiver saaledes et meget sørgeligt Beviis for Beskaffenheden af de kirkeligt-troendes og navnlig Geistlighedens Religiøsitet og religiøse Begreber.

Altsaa: denne Tænkning, denne Grandskning, denne Erkjendelse af Gud kan aldrig i al Evighed forenes med sand Tro og Religion, men er dem aldeles modsat og fjendtlig, forvirrer og ødelægger dem. Men deraf følger ingenlunde, at al Tænkning, Grandskning og Erkjendelse, som saadanne, ere Troens Fjender; thi det forholder sig netop omvendt med den sunde og fornuftige Tænkning (see ovenfor).

Vi have nu anført disse vigtige, omfattende, og, som det forekommer os, slaaende Exempler paa den slette og aldeles falske Anvendelse, Dr. Martensen har gjort af det i og for sig rigtige Princip; men dette ere kun to Exempler af saa mangfoldige, som findes i hans „christelige Dogmatik“. Kan man ikke ved Hjelp af disse

faae Øinene op, saa vil det kun lidet nytte at vedblive, at anføre alle de Steder, som kunne sættes i denne Rubrik, og at skrive bindstærke Bøger derom; man vilde alligevel vedblive at være blind og sløv og ikke ændse det.

Dersom nu Prof. Nielsen, istedetfor at gjøre Absurditets-Principet gjeldende imod Dr. Martensen, havde fremhævet denne Side af Sagen, da vilde Hr. M. ikke have havt saa Meget at sige og indvende imod hans Critik som han nu har havt at sige og tildeels sagt. Desuagtet kunde Prof. Nielsen, uden at beraabe sig paa Paradoxet, gjøre ham de Indvendinger, opstille de Paastande, han har opstillet i sit Skrift under Littr. a, b, c, d; thi da „den christelige Dogmatik" ikke blot fremstiller en saakaldet Forening — rettere en Blanding eller Blandings-Gods af Tro og Erkjendelse, men — hvad der fornemmelig kommer an paa — en saadan Blanding af Tro og Erkjendelse, hvori begge Dele fremtræde i en forhutlet og forvirret Skikkelse, hvoraf igjen følger, at deres indbyrdes Forening eller Forbindelse bliver af samme Beskaffenhed: — saa er han naturligviis berettiget til at paastaae: a) at „den christelige Dogmatik" famler efter Problemet, men finder det ikke b) at „den christelige Dogmatik" vil tilegne sig Speculationen, uden at fatte Speculations-Problem, og c) at den vil tilegne sig Troen, uden

at tilegne sig Troens Problem.“ Alt dette kan forklares og bevises ved Dr. Martensens Behandlingsmaade af flere af de christelige Læresætninger, hvorom enhver virkeligt Troende og Tænkende, naar han kun vil anstille en upartisk og uhildet Prøve, vil komme til det Resultat, at det hverken er Tro eller Tænkning, hverken Tro eller Speculation, og at det saaledes ikke kan tilfredsstille dem der have enten begge eller en af Delene i en mere sand Skikkelse. Men dette kommer ingenlunde deraf, at Dr. M. ikke har antaget Paradoxet, men simpelhen af hans Misforstaaelse baade af Tro og Tænkning; thi Misforstaaelse, og det af begge Dele paa engang, er det aabenbart, naar han giver sig til at phantasere over og fremstille sin „Phantasieanskuelse“ af Religionens dybeste Mysterium, og det paa en saadan Maade, at Troen maa oprøres derover og Tænkningen lee deraf, medens han paa den anden Side ikke har formaaet at anvende en sund, Gud og Religionen værdig Tænkning paa saadanne Læresætninger, som baade kunne og trænge til at renses og opklares ved den. Hverken sand og eenfoldig Tro eller sund Tænkning finder sig selv i „den christelige Dogmatik“; de finde kun en Karrikatur, hvilken dog, som oftest — dette kan ikke nægtes — ikke blot fremtræder paa en sød og behagelig Maade, men ogsaa ofte indhyllet i et Slør, som forhindrer de Fleste

fra at see den virkelige Skikkelse under Sløret, saa at kun et mere gjennemtrængende Blik formaaer at opdage den*). Heraf forklares altsaa let Prof. Nielsens nysanførte Paastande og man behøver ikke „Paradoxet."

Endelig har Prof. Nielsen ikke mindre Ret i, at „den christelige Dogmatik" er principløs", thi netop fordi den har altfor mange Principer, som idelig krydse og gribe ind i hverandre, forstyrre og forvirre hverandre, netop derfor har den intet bestemt, gjennemgribende

*) Prof. R. Nielsen har derom sagt meget smukt og træffende: „Her er jo vistnok i denne christelige Dogmatik, seet fra 'Formsiden, ogsaa noget Behageligt, noget Tiltalende, Noget, der i visse Stemninger virker, om just ikke strengt overbevisende, saa dog mildt beroligende. Her er i denne christelige Dogmatik noget Fleersidigt (jo!), noget Forsonende (jo!), noget Fredsommeligt (jo!) noget Føieligt (ganske vist!). Her er i denne christelige Dogmatik, naar den betragtes som systematisk Heelhed, tillige noget vist Kunstnerisk, noget Architechtonisk, Noget, der paa engang ligesom formæler Universitetsbygningen med Slotscapellet, Videnskaben med Religionen (jo!), skarp Forstand med naiv Eenfoldighed, moderne Reflexion og mystisk Umiddelbarhed, Begrebets Klarhed og Mysteriets Dunkelhed (jo!): Alt smelter sammen i Stilens Eenhed, i festlig Ro, høitidelig Dæmring, som Dagens Skjær med Skinnet af et Alterlys". (See Mag. S. Kjerkegaards „Johannes Climacus" og Dr. Martensens „christelige Dogmatik". En undersøgende Anmeldelse af R. Nielsen, Prof. i Philosophien, Kjøbenh. 1849., S. 43)

og ledende Hovedprincip*). Dette forhindrer ikke, at enkelte af de mange Principer kunne være rigtigt fremsatte, men det nytter kun lidet, deels fordi de ere altformange og uligeartede til at kunne forenes, og deels fordi de falske eller feilagtige Principer som oftest komme til Anvendelse ved Udførelsen. Stundom synes

*) Skjøndt Pastor Paludan-Müller behandler Dr. Martensen med en sjelden Skaansomhed og Humanitet, samt bruger den eiendommelige Methode i sin Polemik, at klappe ham paa den ene Kind, medens han slaaer ham paa den anden — synes han dog i dette Stykke at være af samme Mening. Dette antyder eller udtaler han paa flere Steder, men navnlig paa følgende Sted, hvor det hedder: „Kun ved fra først af at fastsætte Begrebet om religiøs Erkjendelse vil der ogsaa kunne gives bestemte Regler for Anvendelsen og Omraadet af den dialectiske og kritiske Drift, der siges at ligge indesluttet i Troen. Kun herved vil Forholdet mellem credo ut intelligam og de omnibus dubitandum est kunne angives saaledes, at det ikke blot kommer an paa et Skjøn og en Takt, men paa videnskabelige, almeengyldige Principer, hvor Grændserne mellem en troende og vantro Erkjendelse ligge. Mangler dette Grundlag, da maa alt dette blive i det Ubestemte, som det da ogsaa er forbleven i den „christelige Dogmatik". Og dette er ogsaa Tilfældet med, hvad der siges om Dogmatikens Forhold til Philosophien, saavel den christelige som den ikke-christelige". (Om Dr. Martensens christelige Dogmatik af J. Paludan-Müller. Kjøbenh. 1850. S. 124).

ogsaa noget aldeles Vilkaarligt at være fremherskende i Udførelsen, imedens det bliver vanskeligt, at finde nogetsomhelst Princip deri. Dette gjælder f. Ex. om Dr Martensens ovenfor omtalte Brug eller Ikke-Brug af Skriften i nogle af Christendommens Hovedlærdomme, alt eftersom det convenerer eller ikke. Vi have selv, inden vi saae eller kjendte Prof. Nielsens Paastand, i det væsentlige udtalt den samme Mening i „Speculativ Rettroenhed" („nogle almindelige Slutningsbemærkninger" S. 65—78) og vi have navnlig S. 74 sagt: „Af det Foregaaende vil det være indlysende, at hvormange heel- eller halv-christelige, tiltalende eller interessante Enkeltheder, der end maatte findes i dette Værk („den christelige Dogmatik"), saa er det dog, betragtet i sin Heelheed, en Uting, hverken det Ene eller det Andet, men et Sammensurium af alt Muligt, af bibelske Elementer, af kirkelig Orthodoxie, Rationalisme, hegelsk Speculation, gnostisk Phantasieanskuelse og andre Vildfarelser". Det er netop Principløsheden i „den christelige Dogmatik", vi have villet betegne paa denne Maade; thi det er let at see, at alle disse Elementer umuligt kunne forenes under eet Hovedprincip.

Altsaa, Prof. Nielsen har med Rette gjort disse Indvendinger gjældende med Dr. Marrensen, og han kunde have gjort det uden at beraabe sig paa Para-

doxet. Man er overhoved berettiget til at paastaae, at en saadan Tænkning, en saadan Theologie, en saadan Dogmatik eller dogmatisk Fremstilling ikke kan forenes med Troen, men staaer i et fjendtligt Forhold til den (hvilket jo ogsaa gjælder om dens Forhold til den sunde Tænkning, der staaer paa religiøs Grund). Men deraf følger ikke, at al Tænkning og Fornuft skulde være Troens Fjende. Var dette saa, vilde en Spaltning i ethvert frit og fornuftigttænkende Menneskes Indre være en uundgaaelig Følge deraf. Dette er aldeles forkasteligt, Erfaring modsiger det, og hiin Paastand har saaledes kun relativ Gyldighed, det er, kun Gyldighed ligeoverfor den usunde og falske Tænkning og Theologie. Det var at ønske, at Prof. Nielsen i Fremtiden vilde stille Spørgsmaalet om Paradoxet i Baggrunden, og ikke vedblive at trættes med Dr. Martensen derom. Dersom man bestandig bliver ved Principerne og de blotte Formspørgsmaal, saa kommer man aldrig til selve Realiteten. Men det er at haabe, at Prof. Nielsen nu ogsaa vil vende sig til den, og det saamegetmere, som Dr. Martensen selv indirecte har opfordret ham dertil i de „dogmatiske Oplysninger." Skulde imidlertid Prof. Nielsen ved Siden deraf ogsaa føle sig opfordret til at haandhæve Absurditetsprincipet (det Princip, at „Troen er i Kraft af det Absurde" eller at

Paradoxet er Troens Princip), saa kunne vi naturligviis intet have imod, at han redeligt og ærligt følger sin Overbevisning og søger at gjøre den giældende, saa længe han kan; det gjør Enhver, der, som Prof. Nielsen, forener aaben og ærlig Charakteer med aandelig Energie. Men han vil i sin Tid komme til den Overbevisning, at dette Princip lader sig ikke forsvare, og det af den gode Grund, at det er en Umulighed*). Han vil da sikkert, ligesaa aabent og ærligt som nu, udtale

*) Vi have allerede engang forudsagt, at Prof. Nielsen vilde forandre sin Opfattelse af Christendommen, navnlig Skriften. Da vi skrev „Baptister og Barnedaab," havde han i Forveien udgivet en Forklaring („Udvikling") af Romerbrevet. Denne var læmpet efter den nyere speculative Philosophie, og vi bebreidede ham derfor, at denne „Udvikling" var „udsvævende," at Forf. „har fundet en stor Deel af den nyere speculative Dogmatik i Romerbrevet" og „sat sig den Opgave, at lade Apostelen Paulus sætte sit Stempel derpaa." Vi beklagede dette paa Grund af hans „herlige Evner og flere gode Anlæg til at være Skriftfortolker", og til Slutning hedder det: „men, hvis mine Ahnelser ikke bedrage mig, maa han, inden det varer meget længe, besinde sig og indsee, paa hvor farligen Vei han er." (See „om Baptister og Barnedaab" af Magnus Eirikson. Kjøbenhavn 1844 Indled. S. X, Anmærkning). Dette er nu gaaet i Opfyldelse. Vi vove nu anden Gang at forudsige, netop i Paradorets blomstrende Periode her i Danmark: at Prof. Nielsen vil igjen forlade Paradoxet, og det maaskee inden 6 Aar ere forløbne.

denne Overbevisning, thi han har allerede viist, at han er i Stand til for Sandhedens Skyld at opoffre sin Forfængelighed eller den forfængelige Ære og Berømmelse, at ansees for at være consequent og i det væsentlige, d. e. i Principet, stedse blive sig selv liig. Men han vil sikkert ogsaa, hvis det maatte komme an derpaa, være i Stand til at gjøre andre Opoffrelser. Dr. Martensen er derimod, saavidt vi kunne see, neppe i Stand dertil. Han kan ikke engang opoffre Noget af sin Forfængelighed; han vedbliver at paastaae, at han ikke har skiftet eller forandret Princip siden han blev Docent ved Kjøbenhavns Universitet, uagtet dette synes at være bleven beviist af hans Modstandere*) og han vil, frygte vi, neppe heller være i Stand til at gjøre andre Opoffrelser for Sandheden eller sin Overbevisning. Hans religiøse Anskuelse, Overbevisning (?) — maaskee rettere Overbevisninger — er da ogsaa saa fleersidig, at man ikke lettelig vil kunne undgaae den Tanke, at den lægger an paa, at være gode Venner med Alle, og saameget muligt undgaae Anstød samt deraffølgende Bryde-

---

*) See f. Ex. „Et Par Spørgsmaal til Prof. C. E. Scharling i Anledning af hans saakaldte Anmeldelse af Dr. Martensens christelige Dogmatik, af Mag. P. M. Stilling", hvor Forandringen paavises ved Dr. Martensens egen Lære, ved en Sammenligning af hans Lære og Principer i 1839, med dito i 1849.

rier og Opoffrelser. Gud i Himmelen maa vide, hvorledes de, der ikke ere villige til at gjøre Opoffrelser for Sandhedens og Christendommens Skyld, kunne være Christne, kunne være hans Disciple, hvis hele Liv var en sammenhængende Kjæde af Opoffrelser, og som sagde til sine Disciple: „Om Nogen tjener mig, han følge mig, og hvor jeg er, der skal min Tjener være“ (Joh. 12, 26).

Vi have dernæst nogle Ord at sige specielt med Hensyn til Dr. Martensen og Pastor Paludan-Müller. Denne Sidste har, som bekjendt, ogsaa skrevet et Skrift i Anledning af „den christelige Dogmatik*). Dette Skrift bestaaer af to Afdelinger, den første S. 1—26; den sidste S. 26—159. Den første Afdeling gaaer ud paa at fremhæve og anskueliggjøre „den christelige Dogmatiks“ Fortrin og Fuldkommenheder; den sidste indeholder en Critik over adskillige Principer og Lærdomme i „den christelige Dogmatik“. Naar man læser den første Afdeling igjennem, saa veed man næsten ikke hvad man skal troe eller tænke. Vi maatte først spørge os selv: har Forfatteren virkelig havt Kald til at skrive en Critik over den martensenske Lære, som

*) Betitlet: „Om Dr. Martensens christelige Dogmatik af J Paludan-Müller, residerende Capellan ved Budolphi Kirke i Aalborg Kjøbenhavn 1850. (Reitzel)“.

findes i „den christelige Dogmatik"? Ere hans dogmatiske Anskuelser saa væsentlig forskjellige fra Dr. Martensens, at det kan blive til Alvor med hans Critik over „den christelige Dogmatik"? Eller er det maaskee snarere for at rose og hæve den, at denne Critik eller Recension er bleven til? o. s. v. — Saasnart man imidlertid kommer noget ind i den sidste Afdeling, hæves denne Tvivl efterhaanden og man forsones med Forfatteren. Han fremfører flere Anker imod „den christelige Dogmatik" og dette med Hensyn til meget vigtige Principer og Lærsætninger, og disse Anker, disse Indvendinger ere ret godt fremsatte og udviklede og, efter vor Formening, som oftest velbegrundede, og det er ret mærkeligt, at hvor forskjellige hans og vore dogmatiske Anskuelser overhoved end ere, saa gaae dog hans Indvendinger paa flere Steder i det Væsentlige ud paa det Samme som vore, der, hvor han færdes i at critisere Noget, som vi før have omtalt (vi skulle nedenfor antyde dette nærmere). Det gjør os derfor Ondt, at han har skrevet den første Deel eller i al Fald skrevet den saaledes som den er skreven. Dette kommer ikke deraf, at vi jo gjerne unde Dr. Martensen al den Roes og Berømmelse, han paa nogen mulig Maade kan fortjene, men Sagen er den: at det skader Indtrykket og Virkningen af Forfatterens Bestræbelser for at opklare og befæste den christelige Sandhed, deels der-

ved, at man ofte maa sige sig selv, at Forf. neppe veed hvad det er han roser Martensen for, deels derved, at han paa denne Maade kommer i Modsigelse med sig selv, saaledes at hans Roes ikke kan forenes med hans Daddel og omvendt; hvorfor da ogsaa Dr. M. har brugt dette som Vaaben imod ham selv, idet han S. 88 siger: „naar jeg vil tilegne mig den ærede Recensents Roes, kan jeg ikke tilegne mig hans Daddel, og naar jeg vil lægge hans Daddel paa Hjerte, tør jeg ikke tilegne mig hans Roes", og heri har Dr. Martensen visselig Ret, og Hr. Paludan-Müller har saaledes aabenbart ved den, ifølge vor Overbevisning, for største Delen ubegrundede Roes, skadet den gode Sag og svækket sine egne Indvendinger. Vi skulle strax ved nogle Exempler paapege dette. Saaledes hedder det, blandt Andet: „At M. er indviet i og gjennemtrængt af den nyere Tids speculative Philosophie, er meer end overflødigt at bemærke" (S. 9); men han staaer i „et aldeles frit Forhold (?) baade til Philosophien i Almindelighed og til de speculative Systemer" (S. 10). „At disse (imidlertid) have udøvet en afgjørende Indflydelse paa Retningen af den dogmatiske Erkjendelse hos M. kan det jo ingen Tvivl være om; men dog forekommer denne Indflydelse mig ikke at være mere end befugtende og normerende" Ja, men det er just heller ikke saa lidet, og

naar de „speculative Systemer", som saadanne, „udøve en afgjørende, befrugtende og normerende Indflydelse paa den dogmatiske Erkjendelse hos (Hr.) M.", om hvem det „forekommer mig (Pastoren) øiensynligt, at han ikke er speculativ Philosoph af Naturen", har altsaa samlet den tillærte Philosophie, han er „gjennemtrængt af", og iøvrigt, paa en saa behagelig Maade, som muligt, destilleret det samlede Udbytte: saa kan en saadan „befrugtende og normerende Indflydelse af de speculative Systemer" blive meget farlig, er ogsaa efter vor Formening bleven det hos **Dr.** M. I en ganske særegen Forlegenhed kommer Forf. aabenbart ved Betragtningen af „den christelige Dogmatik" som videnskabeligt Product. Han taler om „fri Erkjendelse", om dens „frie Forhold til" Peer og Poul, om „medierende Tænkning", om „videnskabelig Charakteer" m. m., som „den christelige Dogmatiks" Egenskaber, idetmindste til en vis Grad, og dog hedder det S. 14—15: „Overhovedet udtaler Martensen sine Erkjendelser i Kraft af Intuition (aandelig Skuen); hans Viden er i sit Væsen mere en intuitiv end rational Viden. Men den intuitive Erkjendelse har just hjemme i Mystiken og har Phantasianskuelse til Medium for sin Udtalelse" — ganske vist! — „det er ikke tilfældigt, at M. tidligere har gjort Studium i Mystiken og at denne har havt hans Sympathi, dette hører med

til hans aandelige Organisation". Her tilføier han, for at bekræfte dette, et Citat af Dr. Martensen selv, saalydende: „Den religiøse Viden om Gud er ikke Viden i den abstracte Tankes Form, men Ideen om Gud vinder Skikkelse i en altomfattende Anskuelse" („Phantasieanskuelse"). Dog maa man ikke glemme, at de speculative Systemer have udøvet en afgjørende Indflydelse paa denne "Anskuelse", en „befrugtende og normerende Indflydelse", hvilket allerbedst kan sees af Læren om Treenigheden (sammenlign Afsnittet om "den treenige Gud" eller om Væsenstriniteten, Side 123—136 i „den christelige Dogmatik").

Side 27—32, i Begyndelsen af den egentlige Critik, befinder Forfatteren sig i en mærkelig Forlegenhed, om han skal tillægge eller fradømme „den christelige Dogmatik" Videnskabelighed. Det hedder (S. 28): "Det Fund, der gjøres, er allerede forudgivet i det anticiperede Resultat; men hvorfor da give det Udseende af at det resulterer med objectiv Nødvendighed af Fremstillingens Momenter? M. vil formidle (bringe til Eenhed) de Modsætninger, der ere Christendommen væsentlige enten i Forhold til Verdensbevidstheden eller i Forhold til dens egen historiske Udvikling. Han gaaer i hele sin Fremstilling thetisk (sættende, opstillende) tilværks, opstiller Modsætningerne i deres store Omrids, og slutter dem som oftest sammen i en

samlet Anskuelse ved at sige, at for at løse, for at formidle, for at sammenfatte disse Modsætninger maa man antage det eller det. Jeg behøver ikke at anføre Bevissteder herfor, de ere overalt tilstede". Ja, det er baade vist og sandt, saaledes er Dr. M.'s Fremgangsmaade overalt, han synes nu engang ikke at kunne gjøre det anderledes. S. 29. hedder det: "Modsætningerne udvikles ikke, men henstilles kun — efter de dem iboende Momenter; deres Formidling har derfor ingen videnskabelig Nødvendighed; der ligger strengt taget ingen rationel Erkjendelsesfylde i det Dogma, der slutter dem sammen. Hvorfor da næsten overalt give det Udseende heraf? At man ofte maa være enig med M. i den Antagelse, hvori han bringer Modsætningerne til Hvile (?), gjør her Intet til Sagen; fordi Phantasie og Følelse tilfredsstilles resulterer (dog) ingen videnskabelig Erkjendelse*)

*) Det som Pastor Paludan-Müller har udtalt paa disse og flere Steder, have vi tildeels ogsaa sagt i „Speculativ Rettroenhed", navnlig i „Slutningsbemærkningerne", S. 68—69 og flg., hvor det hedder: „Denne falske Methode (den hegelske), denne Forstyrrelse i Hr. M.'s Tænkning — om hans Speculation og Phantasieanskuelse overhoved fortjener dette Navn — viser sig paa saa mange Steder, ja, saa at sige overalt, at det er overflødigt at anføre nogle enkelte Exempler derpaa. Den mest almindelige Form for hans Tænkning, naar han skal til at forene

Det skulde undre mig, om Forf. ikke selv har en Følelse heraf, maaskee en klar Bevisthed herom (?)." Han vedbliver nu og siger (S. 30): „Om man derfor kan

---

Modsætningerne, er denne: at en Ting *ikke blot* er noget Vist, *men maa* (*tillige*) ansees som o. s. v. Men det som den første Sætning med sit „ikke blot" indeholder, er i Regelen aldeles uforeneligt med det, der angives ved den sidste og omvendt, det ere i Regelen *ikke to Sider* af een og samme Gjenstand, een og samme Retning o. s. v., *men det ere to modsatte Existentser, modsatte Ting, modsatte Retninger*, som angives ved Sætning og Modsætning og som Systemet giver sig Mine af at forene til en Eenhed. Men Doctoren gjør sig desuagtet aldrig den Uleilighed *at bevise* Sagen, *at godtgjøre ved fornuftig Tænkning, at det virkelig forholder sig saaledes*, at de to omhandlede Gjenstande høre sammen, fuldstændiggjøre hinanden og ere saaledes at betragte som to Sider af een og samme Sag". — smlgn. dette med det af Hr. Paludan-Müller nysanførte: „*ingen rationel Erkjendelsesfylde, ingen videnskabelig Erkjendelse*" o. s. v. — „Dette har sin Grund i den anden Eiendommelighed ved denne Methode, som bestaaer deri, at man *bestandig gaaer ud fra det som givet, som just skal bevises*" — smlgn. det nys af Paludan-M.'s Skrift Anførte: „Det Fund som gjøres, *er allerede forud givet i det anticiperede* (forudtagne) *Resultat*" — „og enhver Uhildet vil nu kunne indsee, at naar man bærer sig saaledes ad, saa har man hørt op at *tænke* (det vil sige, som Videnskabsmand), og saa kan man paastaae det Allerurimeligste Ga-

kalde M.'s Dogmatik et reent videnskabeligt Værk forekommer mig tvivlsomt". Dette Resultat er aabenbart udtrykt med den største Mildhed og Var-

---

limathias, fordi man bestandig gaaer ud fra det som givet". Men imedens vi saaledes ere enige med Hr. Paludan-Müller i, at Hr. Dr. M. bruger den Fremgangsmaade, at opstille Modsætningerne; at sammenfatte dem ved at sige, at man maa antage det eller det, for at løse, formidle eller forene dem; at han pleier at tage Resultaterne forud som givne og at han ikke beviser, ikke begrunder sine Paastande paa en videnskabelig Maade, og saaledes, videnskabelig talt, „ikke har Ret til at sige hvad han siger" — Medens vi, som sagt, ere enige med Hr. Paludan-Müller i alt Dette, som i Grunden er aldeles afgjørende med Hensyn til Betragtningen af Dr. M.'s Videnskabelighed — kunne vi sjelden være enige enten med Hr. Paludan-Müller eller Dr. M. „i den Antagelse, hvori han (M.) bringer Modsætningerne til Hvile". Det er ikke blot denne Mangel paa videnskabelig Begrundelse, vi forkaste, men hele Methoden. Hele den illusoriske Indbildning, som troer at kunne forene alle Modsætninger og bringe dem til en Eenhed, formidle Ja og Nei og lade dem begge gaae op i en høiere Eenhed, ansee vi for falsk og forkastelig, og det er mærkeligt, at Hr. Paludan-Müller Intet taler derom. Mon han skulde bekjende sig til den samme Logik? Det kunne vi næsten ikke troe, og flere Steder i hans Skrift synes ogsaa at tale derimod. Men hvis han ikke gjør det, hvorfor da ikke bekjæmpe den og vise, at den er ligesaa skadelig som forvirrende og falsk? Vi føle os saaledes ikke tilfredsstillede ved

somhed, og der ligger meget mindre deri end i de anførte Præmisser. Ordet „reent" burde idetmindste være udeladt, thi det har aldeles Intet her at gjøre, da ingen

---

Hr. Paludan-M's. Utilfredshed over, at Dr. M. ikke har viist ham, hvorledes den antagne Forsoning af Modsætningerne gaaer til og hvorfor den maa antages; thi han burde ogsaa kunne indsee, at denne saakaldte Forsoning eller Mediation af de opstillede Modsætninger paa de allerfleste Steder er umulig, er blot Hjernespind, Indbildning, fix Idee eller hvad man vil kalde det. Ofte ere Modsætningerne af den Beskaffenhed, at de ikke lade sig forene af Mennesker; ofte findes der desuden Modsætninger opstillede, som enten ikke existere eller dog idetmindste ere opstillede i en forkunstlet Skikkelse. — Dette gjælder navnlig om alle de Modsætninger, hvor den ene fremkommer ved og bestaaer i en falsk Brug og Skik eller ved en Vildfarelse, som har faaet en vis Autoritet, thi naar Vildfarelsen oplyses, existerer Modsætningen ikke mere. — Der existere vel ogsaa Modsætninger, som aldeles ikke ere bestemte til at medieres, eller gaae op i en Høiere Eenhed. Vi for vort Vedkommende indsee derfor meget godt, at Dr. M. ikke kan angive Foreningens Hvorfor, angive nogen fornuftig Grund for at motivere Mediationen, just fordi en saadan Grund ikke existerer — „Men hvorfor da give sig Mine eller Udseende deraf?" som Hr. Paludan-Müller meget rigtigt bemærker — og det har saaledes været meget klogt af Dr. M. (ja paa sine Steder aldeles nødvendigt), ikke at gaae videre ind paa Sagen, eller forsøge paa at angive Forsoningens Hvorfor, men ligefrem bære sig ad som han gjør, nemlig „at sige, at før at

fornuftig og endogsaa blot nogenlunde competent Dommer kan et eneste Øjeblik tænke paa at „kalde M.'s Dogmatik et reent videnskabeligt Værk." Her er altsaa ikke Plads for nogen „Tvivl". Derimod kunde det maaskee hedde: det „forekommer mig (Pastor Paludan-Müller) tvivlsomt om M.'s Dogmatik kan kaldes et videnskabeligt Værk i almindelig Forstand. At man ikke kan gaae videre bevise selv mange af Forf.s Udsagn baade i det Foregaaende og Følgende, f. Ex. S. 31. „M.'s Fremstilling befrugter og vækker, men den overbeviser ikke forstandmæssig", og: „Han løser ikke de dogmatiske Problemer ad rationel Vei, men som oftest gjennem en heuristisk Antagelse fra sin troende

løse, for at formidle, for at sammenfatte Modsætningerne, maa man (uden videre) antage det eller det". Men hvadsomhelst Hr. Paludan-Müller end maatte dømme om den saakaldte speculative Methode i og for sig, som her er Tale om, og som vel ikke tør sammenblandes med Dr. M's Anvendelse deraf — saa kan dog, efter vor Formening, kun en eneste Slutning rigtigen udledes af Paludan-M's. ovenfor anførte Indvendinger, den Slutning nemlig: at Dr. M's. Dogmatik er et aldeles uvidenskabeligt Værk og har aldeles intet Krav paa at gjælde for en videnskabelig Dogmatik, uagtet alle Forf's. Anstrængelser derfor, og uagtet det gjentagne og atter gjentagne „Tilløb" han gjør „til Videnskaben". Dette burde Hr. Paludan-Müller have sagt ligefrem, eftersom det alligevel ligger i hans Indvendinger.

Anskuelse og sin Gemytsfylde, og som i Almindelighed ogsaa tilfredsstiller Følelse og Phantasie." Men umiddelbart herefter tilføier han: „Vistnok er her Videnskab"; — Forf. har maaskee frygtet for, at Læseren ved det Ovenanførte m. m. muligt kunde være bleven tilbøielig til at antage det Modsatte, og synes nu at ville komme i Veien for denne farlige Slutning. — „Men Problemernes Fremstilling hører dog nærmest hjemme i Tilløbet til Videnskaben; dens idetmindste relativ afsluttede Løsning udgjør Videnskabens eget Væsen. Men M. hverken kan eller vil afslutte ifølge hele sin Opfattelse" altsaa: „M.'s Fremstilling" har ikke noget af „Videnskabens eget Væsen", eftersom dette bestaaer i „Problemernes i det mindste relativ afsluttede Løsning" og „M. hverken kan eller vil afslutte". Det videnskabelige, den „Videnskab, (som) vistnok er her tilstede", bestaaer altsaa i „Tilløbet til Videnskaben". Dette Udtryk, som Forf. bruger paa flere Steder, idet det hedder, at M. gjør „Tilløb til Videnskaben", er meget heldigt, ja saa træffende, saa betegnende som det vel kan være. Vi ville anskueliggjøre det ved et Exempel. En Mand, der giver sig ud for at være en dygtig Springer, vil springe over en Grøft eller et Gjærde; han tager Tilløb, som en Springer i Regelen pleier at gjøre; men da han kommer til Grøften, bliver han staaende. Han springer

ikke. Springeren er saaledes tilstede der, hvor han skulde springe; men af Springet bliver der ikke Noget. Han veed meget godt, at Problemets Løsning netop er at springe, han indseer ogsaa Vanskeligheden derved, og han gjør derfor ikke Springet, men bliver staaende ved Problemet, bliver staaende ved Grøftens Rand. Accurat saaledes gaaer det, ifølge Forf's træffende Udtryk, **Dr.** Martensen, og man vil heraf med Lethed kunne danne sig et Begreb om **Dr.** M's. Videnskabelighed, saaledes som den fremtræder i „den christelige Dogmatik". Springeren kan fortræffelig fremstille Vanskelighederne ved Løsningen af sit Problem, men løse disse Vanskeligheder, gjøre „Springet", det kan han ikke; ja, jo daarligere Springer han er, desto mere vil han kunne udbrede sig over Vanskelighederne, og endogsaa finde Vanskeligheder der, hvor der ingen ere. Saaledes gaaer det ogsaa med Tænkningen; jo mere slet, forsusket og intetsigende den er, jo mindre den fortjener Navn af Tænkning eller Videnskab, desto større Vanskeligheder støder den paa, naar den skal til at løse Problemerne, og den bliver nu staaende, og forsøger end ikke derpaa, selv efter i Forveien at have talt vidt og bredt om Problemets Vigtighed, og dets videnskabelige Løsning, eller idetmindste en „relativ Begriben" deraf; efter at have gjort et bombastisk „Tilløb til Videnskaben", og efter at have

sagt som Strudsen: „Nu vil jeg flyve", for derved af vække Omverdenens Opmærksomhed og store Forventning. „Bjergene laae i Barselseng og fødte — en latterlig Muus". Derfor siger da ogsaa Forf. S. 30, „Men jeg spørger da atter, hvorfor give Fremstillingen en Holdning (d. e. Reisning, Mine), der bestandig fremkalder denne utilfredsstillede Forventning?" Ja, Derom maa man visselig spørge, navnlig naar man af Alting kan see, at Vedkommende i Forveien veed, at han ikke kan tilfredsstille den vakte Forventning. Men det forstaaer sig, „det rhetoriske Element, der spiller en ikke ubetydelig Rolle i Dr. M's. Dogmatik", bringer mangen En til at glemme det givne videnskabelige Løvte, og det har Dogmatikens Forfatter maaskee gjort Regning paa, samt overhoved derpaa, at den „i Almindelighed tilfredsstiller Følelse og Phantasie", som Hr. Paludan-Müller siger.

Med denne svævende Tale om „Videnskabelighed", som Forfatteren saa gjerne vil tillægge eller dog ikke fradømme Dr. Martensen, kan man endnu sammenligne et Sted hos Forfatteren, som findes S. 123—24. Han siger først: „Det er et Forsøg, der er gjort (nemlig i „den christelige Dogmatik") for at bryde en ny Vei", og strax nedenfor hedder det: „Men skal den Eiendommelighed i hele Opfattelsen af den dogma-

tiske Tænknings" — det vil da vel sige: den dogmatiske „Intuitions" eller „Anskuelses" — „Væsen", som giver dette Værk sit Grundpræg, seirende kunne hævdes, da maa Begrebet af religiøs Erkjendelse fastsættes skarpt og tydeligt fra først af, da maa det paavises, hvorledes det dogmatiske ita, der henter sin uudtømmelige Livskraft fra det troende Gemyts Dyb, gaaer sammen med de rationelle *quare*. Ellers vil den dogmatiske Erkjendelse ikke kunne gjøre nogen Ret gjældende som videnskabelig Erkjendelse, men bliver et Slags **theologia thetica***). Virkelig mindes man ofte nok herom**) i den christelige Dogmatik; og hvorfor?

*) Ordet „*thetica*" kommer af thesis en Sætning, navnlig en saadan, for og imod hvis Rigtighed der kan disputeres, altsaa en Sætning, der, som saadan, ikke indeholder i sig selv sin Udvikling og Begrundelse. „*theologia thetica*" er altsaa den Theologie, der nærmest eller alene bestaaer af en Mængde Sætninger, der ikke bevises og begrundes paa en videnskabelig Maade, og saaledes lade den videnskabeligtdannede Læser utilfredsstillet og uvis om, hvorvidt de opstillede Sætninger ere at ansee for sande og utvivlsomme, med andre Ord, en saadan Theologie fremsætter kun „det dogmatiske *ita* (d. e. Tingens eller Sagens „Hvorledes", at den er saa eller saa), men ikke tillige „det rationelle *quare* (d. e. Tingens „Hvorfor", eller de Grunde hvorfor den maa antages at være saa eller saa).

**) Paa et andet Sted (S. 28) udtrykker Forfatteren dette endnu mere bestemt (see nedenfor).

fordi Grundvolden for det Hele i denne Henseende ikke er klaret, fordi Forfatteren ikke fra først af har fastsat i bestemte Omrids de Momenter i Troeslivets indre Bevægelse, hvis Totalitet betinge en særlig religiøs Erkjendelse. Dette er ikke skeet, og derfor bære saa ofte de Bestemmelser, hvorunder Martensen fastholder sin Gjenstand, Præget af heuristiske Antagelser*). Martensen har oftere Ret i hvad han siger, end han har videnskabelig Ret til at sige Hvad han siger. — Kun ved fra først af at fastsætte Begrebet af religiøs Erkjendelse vil der ogsaa kunne gives bestemte Regler for Anvendelsen og Omraadet af den dialectiske og kritiske Drift, der siges at ligge indesluttet i Troen. Kun herved vil Forholdet mellem credo ut intelligam og de omnibus dubitandum est**) kunne angives saaledes, at det ikke blot kommer an paa et Skjøn og en Takt, men paa videnskabelige

*) Vi kunne ikke med Sikkerhed sige, hvad Forfatteren mener ved „heuristisk Antagelse"; men saavel ifølge Sammenhængen som Ordets Betydning synes det at være en Antagelse, man kommer til paa en umiddelbar Maade, uden videnskabelige Grunde, ved „et Skjøn og en Takt", eller maaskee ogsaa paa en aldeles tilfældig Maade.

**) „Jeg troer forat forstaae, (komme til Forstand paa Noget)", og „man maa tvivle om Alting"

almeengyldige Principer, hvor Grændserne mellem en troende og en vantro Erkjendelse ligge. Mangler dette Grundlag, da maa alt dette blive i det Ubestemte, som det da ogsaa er forbleven i den "christelige Dogmatik". Og dette er ogsaa Tilfældet med, hvad der siges om Dogmatikens Forhold til Philosophien, saavel den christelige som den ikke-christelige." Dette siger altsaa den samme Mand, som taler om „medierende Tænkning" og „Videnskabelighed" hos Dr. M., som siger: „Vistnok er her Videnskab tilstede" o. s. v., og vi ville nu bede den forstandige Læser at afgjøre, om ikke det Første bliver tilintetgjort ved det Sidste, om ikke det Sidste er uforeneligt med det Første og modsiger det? Hertil kommer, at disse dadlende Bemærkninger hos Forfatteren, efter vor Formening, ikke blot ere rigtige og begrundede, men desuden fremsatte meget skaansomt og moderat, og de bevise derfor i Grunden saameget desto Mere imod den i første Deel indeholdte ubegrundede Roes. Men jeg vil endnu anføre et andet, som det synes mig, overmaade vægtigt Exempel. En af de „bestemte Egenskaber, (som) det forekommer mig (Fors.) maae anerkjendes som afgjorte Fortrin, er dens („den christelige Dogmatiks") Kirkelighed" (S. 16). Denne Kirkelighed forklares nu ved „den Forudsætning, den (Dogmatiken) giver sig overalt i Tilste-

deværelsen af en vidnende Kirke", og der siges (S. 17—18): „Saaledes henstiller Dr. Martensens Dogmatik sig som et Vidnesbyrd om, at Kirken er, og endnu er opfyldt af productivt Troesliv (?). Det er dette, jeg forstaaer ved dens Kirkelighed" — En ganske besynderlig Opfattelse af Kirkelighed! — „Dette forekommer mig (P.=M.) at være en ubestridelig og stor Fortjeneste". Det er meget muligt; men paa denne Maade kan fast enhver Kjætter være kirkelig, hvis han blot vil. Denne Kirkelighed — vistnok en aldeles nymoderne Udgave af Kirkeligheden — skal saaledes ikke gaae ud paa at vise „den christelige Dogmatiks" Overeensstemmelse med Kirkelæren, specielt den lutherske; herimod har Forf. ogsaa forvaret sig, idet han siger: „Naar jeg nævner Kirkelighed som en fremtrædende Egenskab ved Martensens Dogmatik, saa tænker jeg ikke paa dens evangelisk=protestantiske og, nærmere bestemmet, dens lutherske Charakteer. Hvorvidt den er et Udtryk for Troeslivet i den lutherske Kirke turde være tvivlsomt,.... Jeg troer ikke, at Nogen fra et reent luthersk Standpunct vil kunne samstemme med flere væsentlige Puncter i dette Værk"*); og længere hen (S. 123) siges der: „Det er

*) Dette siger altsaa en af Kirkens egne Tjenere, som meget skaansomt og moderat har recenseret „den christelige Dogmatik". (Det vilde være interessant, at faae at høre de

klart, at der næsten paa ethvert Punct vil kunne gjøres Indsigelse imod den Opfattelse af de christelige Troeslærdomme, der hævdes i den „christelige Dogmatik“, enten fra det reent objective ɔ: interessseløse Videnskabs Stade, eller paa den umiddelbare Troes Vegne“. Forfatteren burde her ogsaa have fremhævet, at ikke blot disse to Retninger maae næsten overalt gjøre Indsigelser imod „den christelige Dogmatik“, men ogsaa den tredie, som ligger derimellem; thi den troende (altsaa ikke „interesseløse“) men tillige tænkende (altsaa ikke „umiddelbare“) Christne, maa ikke mindre gjøre Indsigelser imod Dr. Martensens „Opfattelse af de christelige Troeslærdomme“; men det har maaskee ikke interesseret Forf. at fremhæve dette.

Saaledes var da „den christelige Dogmatiks“ Kirkelighed; saameget har den at betyde. Men dette ere ikke eneſtaaende Exempler. Fast alle de Fuldkommenheder, som Forf. fremdeles tillægger „den christelige Dogmatik“, bestemmes og forklares enten paa en saa eiendommelig Maade, at de Fleste ville finde, at de meget mere tale for den modsatte Ufuldkommenhed end den Fuldkommenhed, som

---

lutherske orthodoxe Præsters Mening herom, hvis det ikke er formeget at forlange af deres Christelighed og Iver for Rettroenheden: at de ved en saa vigtig Leilighed udtale Deres Mening frit og aabent, Andre til Oplysning og Veiledning i dette vanskelige Tilfælde.

skulde fremhæves, eller de ere aldeles umotiverede og modbevises og tilintetgjøres desuden for en stor Deel ved den paafølgende virkelige og motiverede Critik. Vi ville derfor ikke tale videre derom. De her anførte Exempler synes at være talende nok. Kun een Ting maae vi endnu berøre, og det er det Forhold, hvori Forf. sætter Dr. Martensen som Dogmatiker til Schleiermacher. Tidligere har man sammenlignet disse to Theologer, eller idetmindste deres theologiske Producter*), som det synes, ikke paa Grund af, at der er nogen virkelig og reel Sammenligningsgrund tilstede, men fordi Dr. Martensen nu engang for alle har faaet Privilegium paa en vis Berømmelse, og fordi denne Berømmelse bedst kan faae en fast og bestemt Holdning derved, at han sammenlignes med den nærmeste Fortids mest berømte Personligheder. Pastor Paludan-Müller har nu ikke just sammenlignet ham med Schleiermacher; men vi kunne i det Hele taget ikke forstaae, hvorledes der

*) Dette skete navnlig ved den Høitidelige Leilighed, da Dr. M.'s hengivne Discipel, Hr. Gude, i sin Tid anmeldte den 1ste Samling af Doctorens Prædikener. Den afdøde Schleiermacher nød vel den Ære, at blive sammenstillet med Dr. M., men Sammenligningen var sandelig ikke til hans Fordeel, saa mange og store vare de aandelige Fuldkommenheder, som Anmelderen fandt i Dr. M.'s Prædikener, (see „Berlingske“ for 1847 Nr. 14).

kan være Tale om en væsentlig Indflydelse af Schleiermacher paa Martensen, eller et væsentligt og gjennemnemgribende Tilknytningspunkt i denne martensenske Theologie til ham, der staaer i et saa bestemt Modsætningsforhold til en speculativ Theolog som Dr. Martensen. Schleiermacher er den religiøse Heros, der sætter den absolute Afhængighedsfølelse som Religionens egentlige Væsen; Martensen sætter Religionens inderste Væsen i et Identitetsforhold, i Guds og Menneskets Væsens-Enhed og Bevidstheden derom, hvorved Religionen, som saadan, ifølge vor Overbevisning, ophæves i sit inderste Væsen, da dens umistelige Grundvold netop er den bestemte Modsætning mellem Gud og Menneske og Forskjellighed i deres Væsen. Naar Forf. siger: „Den absolute Afhængighedsfølelse er ham (Martensen) kun et Moment i den christelige Sandhedserkjendelse og Troeslivet", saa kan dette vel være saa; men hvad er det, som ikke er „Moment" i „den christelige Dogmatik", navnlig naar en historisk berømt Theolog har sagt det? Schleiermacher er dernæst, forsaavidt han betragtes som critisk Theolog, den udmærket skarpsindige, dybsindige og videnskabelige Theolog; Martensen befatter sig ikke meget med Critik, og critiserer eller modsiger han, saa er det mere ved blotte Paastande end ved videnska-

delige Grunde, thi, som Hr. Paludan-Müller siger, „videnskabelig taget bliver det aldrig til Alvor med dette qvare“, det er, med Tingenes „Hvorfor“, eller de Grunde og Beviser, hvorfor Noget antoges at være saa eller saa. Endelig er Schleiermacher, betragtet som Philosoph eller philosophisk Theolog, den dybe Tænker, Martensen derimod tænker egentlig ikke meget, men han har „Syner“, og seer saaledes, hvorledes Væsenstriniteten udviklede sig af den sig selv ubevidste Gud inden Verdens Grundvold blev lagt. „Martensen udtaler i Almindelighed“ — som Paludan-Müller bemærker — „sine Erkjendelser i Kraft af Intuition (Beskuen), hans Viden er i sit Væsen mere intuitiv end rationel Viden. Men den intuitive Erkjendelse har just hjemme i Mystiken og har Phantasieanskuelsen til Medium for sin Udtalelse“. Dr. Martensens „Phantasieanskuelse“, som han selv fremhæver, staaer altsaa her i Modsætning til og ved Siden af Schleiermachers dybe, ægte philosophiske Tænkning. I denne gjennemgribende Forskjellighed saa at sige i alle Hovedretninger, saavel i videnskabelig som religiøs Henseende, maa da vel ogsaa blandt andet søges Grunden til den Omstændighed, at Dr. Martensen veed saameget om Gud inden det Skabte (Verden) blev til; Schleiermacher veed derimod Ingen-

ting om Guds Tilværelse uden for Verden eller i og for sig*).

Det vil saaledes ved nøiere Eftertanke vise sig, at den Roes, Forf. tildeler **Dr.** Martensen i Skriftets første Afdeling, har grumme lidet at betyde, samt at den, saaledes som **Dr.** M. selv har bemærket, ikke kan forenes med hans Daddel, men at denne meget mere, efter vor Overbeviisning, tilintetgjør hiin i dens allervæsentligste Bestanddele, og det gjør os Ondt, at han i denne Henseende har gjort sig skyldig i den „Dobbeltsidighed", som han paa flere Steder ikke uden Grund bebreider **Dr.** Martensen. Man skulde næsten troe, at han ikke har havt Mod til at dadle eller criticere „den christelige Dogmatik", undtagen ved strax fra Begyndelsen af at møde med en dygtig Portion Roes og Berømmelse. Det er ret at beklage, at Forf. paa denne Maade selv har bidraget til at forringe Værdien og Indflydelsen af dette iøvrigt respectable Product.

Vi gaae nu over til at omtale Forf.'s Indvendinger imod „den christelige Dogmatik", og den Maade,

---

*) „Wir wissen nur um das Seyn Gottes in uns und in den Dingen, gar nicht aber um ein Seyn Gottes außer die Welt oder an sich". Og dette Seyn Gottes in uns forklarer han ved „das Seyn der Ideen in uns" og „das Seyn des Gewissens in uns", ikke ved Væsenseenheden. (Fr. Schleiermachers literarischer Nachlaß. Zur Philosophie. Berlin 1839, S. 154).

hvorpaa **Dr.** Martensen har behandlet dem. Uagtet Hr. Paludan-Müller, som alt bemærket, i rigeligt Maal har tildeelt **Dr.** Martensen Roes og Berømmelse, og desuden overalt i sin Polemik anvendt en sjelden Skaansomhed og Varsomhed i sine Udtryk, der ofte grændser til Vaklen og Tvetydighed, og saaledes skadet Sagen — har han dog fremført flere vigtige Indvendinger imod „den christelige Dogmatik". Skjøndt nu **Dr.** Martensen betragter Hr. Paludan-Müller som en venskabelig Recensent og som sin „Medarbeider", og man deraf syntes at kunne vente, at han med Omhyggelighed vilde gjennemgaae hans, „den ærede Rec's." Indvendinger, saa har han ikke desto mindre taget sig dette Arbeide meget let. Efterat **Dr.** M. har „bevidnet Hr. P.-M. sin Tak" for den „Velvillie og Varme", hvormed han „har villet fremhæve, hvad der i „den christelige Dogmatik" formeentligt maatte være præsteret", underrettes Hr. Paludan-Müller behageligst om: at „dersom den ærede Rec. havde skjænket min (**Dr.** M.'s) Udvikling af selve Troeslærdommene en større Opmærksomhed, vilde sikkert mange af hans Indvendinger f. Ex. angaaende Religionsbegrebet, angaaende den christelige Sandhedsidees Indhold o. a. kunne bortfalde". Det er overhoved ret interessant, at **Dr.** M. baade her og paa flere Steder bebreider Rec., at han ikke „har skjænket hans Udvikling af selve Lærdommene"

tilstrækkelig eller endogsaa synderlig „Opmærksomhed“, uagtet det er mere end klart af Rec's. Skrift, at han ikke fortjener denne Bebreidelse, og uagtet enhver Uhildet kan see, at skjøndt han for største Delen — men dog langt fra udelukkende, som Dr. Martensen siger — har holdt sig til Indledningen til „den christelige Dogmatik“, bære dog mangfoldige Steder i hans Skrift, ja man kunde godt sige hele Skriftet, Vidne om, at han ikke blot har studeret Indledningen til „den christelige Dogmatik“ og „skjænket den Opmærksomhed“, men ogsaa „Udviklingen af selve Troeslærdommene“. Dette fremgaaer allerede af de ovenfor anførte Steder, som angaae denne Dogmatiks Videnskabelighed, og som ikke blot tage Hensyn til Principerne i Indledningen, men ogsaa til selve Troeslærdommens Fremstilling og Udvikling, og navnlig dertil. Naar det nu gaaer saaledes med det grønne Træ, hvorledes vil det da gaae med det visne? Hvad ville da Dr. Martensens Modstandere, som ikke er hans „Medarbeidere“, kunne vente sig? Dernæst meddeler Dr. M. Recensenten, „at hvorledes det end monne forholde sig med den Brug, jeg (Dr. M.) har formaaet at gjøre af mine egne Principer, saa formaaer jeg ikke at gjøre nogen frugtbar Brug af Recensentens“. Fremdeles hedder det: „Andre Indvendinger synes mig endogsaa at være af den Natur, at de finde deres

Opløsning i selve Indledningen". Hr. Paludan-Müller har saaledes altsaa heller ikke, som det synes, „skjænket" Indledningen ret megen „Opmærksomhed". Efter dernæst med nogle faa Ord at have omtalt de Indvendinger, som Rec. har gjort ham i Anledning af det Forhold, han har opstillet mellem Hedenskab, Jødedom og Christendom, gaaer han endelig over til at besvare to af Rec.'s Indvendinger, de eneste han finder værdige dertil. Men ogsaa dette kan have sin gode Grund. Disse Indvendinger, og de af Rec. i Forbindelse dermed fremsatte Anskuelser, ere nemlig af den Beskaffenhed, at de let kunne gjøres mistænkelige, naar de betragtes fra det orthodoxe protestantiske Standpunkt. Dette gjælder dog især det første Punkt, som handler om Inspirationen. Dr. Martensen har nemlig lært, at Inspirationen var eiendommelig for den apostoliske Periode, saaledes, at den hverken existerede før eller senere, hverken hos Jøderne eller i Kirken efter Apostlenes Tid. Han siger nemlig i „den christelige Dogmatik", S. 34: „Men hiin fuldkomne Forening af Guds og Menneskets Aand, der betegnes ved Insparation, og som danner Apostolatets Begreb, sætter den (den evangeliske Kirke) kun i Kirkens Begyndelse, i dens Stiftelsesperiode." S. 404 (§ 186), angiver han Inspirationens Begyndelse, nemlig paa den første christelge Pintsefest; dens

Ende eller Ophør angives derimod Side 411, og sættes til Slutningen af den Apostoliske Tid, thi her siges: „Inspirationens og de overordentlige Naadegavers Epoche ophører, men Aanden bliver i Kirken. Inspirationen hører til Kirkens Stiftelse men ikke til dens Opholdelse"*).

Imod denne Opfattelse af Inspirationen opponerer Hr. Paludan-Müller. Han antager ikke, at Inspirationen alene tilhører den apostolske Tid, men ogsaa den forchristelige (Propheterne), samt Kirken efter Apostlenes Dage. Han siger (S. 65), at Dr. M.'s „Opfattelse af Apostolatets Væsen, der skal være Inspirationen, ikke er correct og fuldstændig betegnende. Propheterne vare ligesaa reent og ligesaa fuldt inspirerede fra et andet Stade i Aabenbaringens Oekonomie; naar man ikke vil gjøre Prophetien til en Tvetydighed, eller en Usandhed, saa kan man ikke hævde Inspirationen som Apostolatets Eneret, som det, der udelukkende skulde betegne dettes Væsen". Han finder en Misvisning, Vaklen og Modsigelse deri hos Dr. Martensen, at han vil gjøre

*) Det sidstanførte Citat, som findes lige i Begyndelsen af Afsnittet: „Kirkens væsentlige Egenskaber", forekommer os, just i Dr. Martensens Mund, at indeholde Noget, med Hensyn til Kirkens nærværende Beskaffenhed, som vi ikke kunne udtrykke med Ord.

den Aandsmeddelelse, der blev Apostlene og den apostoliske Tid til Deel, væsentlig forskjellig fra den, der senere blev Kirken til Deel, idet den første og kun den betegnes som Inspiration; — thi Dr. M. lærer, i „den christelige Dogmatik" S. 42, med klare Ord: „at Inspirationen ikke har fortsat sig i den efterapostoliske Tid" — medens han paa den anden Side lægger saa megen Vægt paa Kirken, og gaaer ud fra strengt kirkelige Principer, der endogsaa lade ham gjøre den sjeldne Paastand, at „en Dogmatik, der kun var bibelsk, men ikke kirkelig, vilde eo ipso (just derfor) ikke være bibelsk", tilligemed mange flere Lærdomme og Paastande om Kirken, som en Theolog, der alene vil tillægge Apostlene og deres Skrifter Inspiritationen og forresten mener det alvorligt dermed, consequent aldrig vilde kunne gjøre.

Hvad Paludan-Müller altsaa ikke kan finde sig i, ja ikke engang forstaae i Forhold til Dr. Martensens hele dogmatiske Udvikling og Fremgangsmaade, er dette, at uagtet „Aanden bliver i Kirken", at uagtet den Aand, der virker i Kirken efter Apostlenes Dage, er den samme som den, der virkede i Apostlene og deres Samtidige — saa ere dog kun Apostlene og deres Samtid inspirerede, den efter-apostoliske Kirke derimod ikke, „thi Herren har (som Dr. Martensen lærer) ikke villet give Kirken en fortsat Inspiration", men „Inspirationens

Epoche ophører". See, heri stikker Vanskeligheden! Her er nu Recensenten kommen ind paa Betragtningen af Skriften som Christendommens Canon, dens Forhold til Kirken, og dens Vigtighed for Afgjørelsen af, hvad sand Christendom er o. s. v. Grunden til at Recensentens Udvikling har taget denne Retning — istedetfor at holde sig til selve Inspirationen og Aanden før og efter den apostoliske Tid, — synes at være den skjønne og fromme Pathos, hvormed Martensen omtaler Skriften, thi der ere Faa, der omtale den saa smukt som han, men ligesaa Faa, der bruge den saa vilkaarligt som han; og man veed ikke hvad man skal tænke eller sige, naar man seer Dr. Martensen optræde som Forsvarer for Skriften og „Skriftens Primat", ikke imod en Vantro, som foragter Skriften og tillægger den ingen videre Vægt, men imod en troende og christeligsindet Præst i Kirken, der aabent og ærligt udtaler en Anskuelse om Skriftens Forhold til Kirken, som vel ikke kan bifaldes af strenge Skrifttheologer, men som allermindst Dr. Martensen fra sit Standpunkt synes at kunne have Noget imod, naar han var ligesaa oprigtig som Recensenten. Martensen har tilfulde viist i sin „christelige Dogmatik" hvad den ordfromme Fromhed, han viser med Hensyn til Skriften, har at betyde. Dr. Martensens dogmatiske Ord ere i denne og mange flere Henseender at

ligne ved Vinden i en Stad. Naar man gaaer i en Gade, blæser Vinden fra den eller den Kant, kommer man ind i en anden Gade, blæser den fra en anden Kant, ja sommetider kan den i en og samme Gade blæse fra forskjellige Kanter. Jeg er saa heldig, at kunne oplyse dette med et temmelig slaaende Exempel, hentet netop fra det her omhandlede Punct. **Dr.** Martensen antager Apostlene og de apostoliske Forfattere af det N. T. for inspirerede, og denne Inspiration angives af **Dr.** M. (S. 34): som „hiin fuldkomne Forening af Guds og Menneskets Aand, der betegnes ved Inspirationen, og danner Apostolatets Begreb“, hvoraf ligefrem følger Skriftens Ufeilbarhed og „Skriftens Primat“. I det N. T. siges der paa mange Steder og hos dets forskjellige Forfattere, at Moses, David og Propheterne vare inspirerede, og dette er saa klart og utvetydigt, at Ingen kan tvivle derom*). **Dr.** Martensen havde alt i For-

*) Saaledes siger f. Ex. Christus, Matth. 15, 3—4: „Hvi overtræde I (Skriftkloge og Pharisæer) Guds Bud for Eders Vedtægts Skyld; thi Gud har befalet sigende, ær Fader og Moder“ o. s. v. Nu har, som bekjendt Moses givet Jøderne saavel dette som de øvrige Bud; altsaa naar Christus siger, at Gud har befalet det, saa siger han ganske ligefrem dermed, at Gud har talet igjennem Moses, hvoraf følger, at Moses var inspireret. Ap. Gjern. 3, 21 siger Petrus: „Hvorom

veien sat sig „i et ydmygt Modtageligheds- i et fortsat Discipelforhold til den hellige Skrift, og kan i denne Henseende lignes med Maria, der sad ved Herrens Fødder og hørte hans Ord"; men da han nu saaledes, siddende i denne ydmyge Stilling, hører Skriften (det N. T.) tale om denne Inspiration hos Jøderne, siger han — han siger det just ikke ligefrem, men han tænker i sit Hjerte — nei kjære hellige Skrift, saaledes kan det ikke forholde sig; i dette Stykke maae de hellige, inspirerede Apostle have taget Feil; eller maaskee have de tilfældigviis ikke været inspirerede, da de sagde dette. Propheterne o. s. v. vare i al Fald ikke inspirerede, thi Inspirationen begyndte paa den næste Pintsefest efter Christi Himmelfart og endte med den apostoliske Pe-

---

Gud haver talet ved alle sine Propheters Mund fra de ældste Dage"; og 4, 24—25: „Herre du Gud . . . . ., som haver sagt ved David din Tjeners Mund" o. s. v.; 2 Timoth. 3, 16: „den ganske Skrift er indblæst af Gud" o. s. v.; Hebr. 1, 1: „Efterat Gud fordum, mange Gange og paa mange Maader havde talet til Fædrene ved Propheterne"; og 2 Pet. 1, 21: „men de hellige Guds Mænd talede, drevne af den hellige Aand". Dette synes at være tilstrækkeligt Beviis for Inspirationen i den forchristelige Tid, hvis man iøvrigt tager mindste Notits af Christi og Apostlenes udtrykkelige Vidnesbyrd.

riode, saaltsaa kunde de saakaldte Propheter ꝛc. hos Jøderne ikke være inspirerede! nei kjære hellige Skrift, det maa være en Feiltagelse, og det navnlig af den gode Grund, at „Incarnationens Under er uadskilleligt fra Inspirationens", thi som bekjendt var der intet Incarnationsunder i Jødedommen. See! her er Holdningspunktet, her er Kjernen i **Dr.** Martensens Inspirationstheorie, her er Grunden til hiin ovenfor udtalte Paastand om Inspirationens Kortvarighed her paa Jorden. Det forundrer mig, at Recensenten ikke er gaaet videre ind paa denne Sætning for at undersøge, hvad der ligger i den i Forbindelse med andre Sætninger, som høre til **Dr.** Martensens System. Man skulde næsten troe, at han ikke rigtigt har fattet det, eller at det idetmindste ikke har været ham klart. Vi ville i al Korthed fremsætte vor Opfatning af Dette, for derved, om muligt, at bidrage til at stille dette Punkt i et klarere Lys.

Dr. Martensens theologiske System er i sin Kjerne en Gudforvandlings- en Gudsudviklings-Proces; Guddommen gjennemgaaer flere „Existentsformer", Subsistentsformer", fremtræder i flere „Jegpunkter", „Aabenbaringscentra", o. s. v. (See ovenfor S. 43—46*), og hele denne Bevægelse og Forandring i Guddom-

---

*) Smlgn „Speculativ Rettroenhed og gejstlig Retfærdighed" S. 4—24.

men sætter den guddommelige Naturs Forening med Menneskenaturen som sit Formaal, thi „den menneskelige Natur har ikke nogen Selvstændighed udenfor og før Foreningen med den guddommelige“ *). Denne Forening af begge Naturer var første Gang tilstede i Christus — hvoraf da naturligviis følger, at „Menneskenaturen ikke havde nogen Selvstændighed udenfor og før“ ham eller hans Indtrædelse i Historien — Men da Christus var et menneskeligt Individ med et Menneskelegeme, vedblev denne Forening af den guddommelige og menneskelige Natur at være indskrænket til ham, saalænge han var her paa Jorden. Nu var det (menes der) Bestemmelsen, at ogsaa andre Mennesker skulde blive Gudmennesker paa samme Maade som Christus, ved at forene i sig den guddommelige og menneskelige Natur, derfor maatte han „forherliges“, for at han, „forklaret“ eller aandeliggjort, efterat have aflagt det indskrænkede jordiske Legeme, kunde meddele sig, sit Væsen til Menneskene. Dette skete paa Pintsefesten. Det var Christi Aand eller den aandelige Christus som kom over og meddeelte sig til Apostlene og den øvrige Forsamling, „thi først som Christi Aand kan den hellige Aand indgaae den blivende Forening

*) „Den christelige Dogmatik“ S. 398.

med Menneskeslægten“*). Dette var Inspirationens Under, men tillige Incarnationens; thi nu forenede den aandelige Christus, som er Gud, sig med de Mennesker, der havde caro (et kjødeligt Legeme), og var nu i dem ligesom Gud tidligere havde været i ham, da han endnu som Menneske vandrede paa Jorden. Derfor er det, at „Inspirationens Under er uadskilleligt fra Incarnationens“, som Doctoren siger. Af den selvsamme Sætning, af den selvsamme Grundtanke fremgaaer nu ogsaa den næste, at Inspirationen kun er at henføre til Kirkens Begyndelse, og at der senere ingen Inspiration gives. Sagen er denne: her, paa Pintsefesten, kom Aanden, Christi Aand, eller den aandelige Christus udenfra eller ovenfra til Menneskene. Senere, da den allerede havde taget Bolig i Menneskeheden og forenet sig med den, kom den ikke længere paa denne Maade, men meddeelte sig fra den Ene til den Anden. De første Christne modtoge den altsaa umiddelbart, de senere Christne middelbart. Den første Aands Meddelelse hedder nu „Inspiration“, den senere ikke, og dette „Inspirations Under var uadskilleligt fra Incarnationens“, og omvendt. Men da Chri-

*) „Den christelige Dogmatik“ S. 398. — Som Gud Faders Aand kan den hellige Aand altsaa ikke „indgaae en blivende Forening med Menneskeslægten“.

stus eller Christi Aand paa denne Maade engang for alle var bleven incarneret i Menigheden, behøvede, ja kunde dette ikke skee tiere, det var skeet engang for alle. Altsaa — for at oplyse dette ved et Exempel — ligsom en Kilde springer ud i et Agerland, og siden i en Bæk gaaer igjennem en viid Strækning, vander og frugtbargjør den, saaledes kom Christi Aand over Apostlene paa Pintsefesten, og forplantede sig derefter i Menigheden og virker i den. Ligesom nu Kildens Vand og Bækkens Vand væsentlig er det Samme, saaledes er ogsaa den Aand, som Apostlene fik ved Inspiration, og den, som de senere Christne ikke faae ved Inspiration, væsentlig den samme. Hvilket Dr. Martensen, for en Sikkerheds Skyld, ogsaa har fremhævet i de „dogmatiske Oplysninger", S. 80, idet han, i sit Forsvar mod Hr. Paludan-Müller, siger: „Dernæst skal jeg bemærke, at min Dogmatik ikke har lært en Væsensforskjel mellem den Aand, der var over den apostoliske Kirke, og den Aand, som har været over den senere Kirke og til Dagenes Ende skal vedblive at være over den." Men ligesom den Paastand, at der ingen Inspiration gives efter den apostoliske Tid, alene paa denne Maade lader sig forklare, saaledes vil man ogsaa kun ad denne Vei kunne forklare saadanne Steder som: „Om det end maa siges, at Christendommens væsentlige Indhold er i Traditionen, at Christi Aand

leder Traditionsudviklingen (?), saa lærer dog Erfaring (?), at Inspirationen ikke har fortsat sig i den efterapostoliske Tid, og at der i Traditionsudviklingen meget snart er fremkommet Blanding af kanoniske og apokryphiske Bestanddele" o. s. v. Dette passer aldeles paa det, som vi troe, hellige Billede af Kilden og Bækken, thi her svare de uægte, „apokryphiske bestanddele", som ere „fremkomne i Traditionsudviklingen", aldeles til de uægte Bestanddele, som Bækkens Vand, der i det væsentlige er Kildens Vand, optager i sig fra det Leie, hvorigjennem det løber*).

---

*) Da imidlertid alle Lignelser halte, maae vi gjøre opmærksom paa, at hvis man forfolger Lignelsen videre, kunde den muligen anvendes *altfor fordeelagtigt for Kirken*. Sagen er nemlig den: Bækkens Vand kan, selv der, hvor det, langt borte fra Kilden, har optaget i sig fremmede Bestanddele, være ligesaavel skikket til at frugtbargjøre Jorden som Kildens rene, klare og ferske Vand. *Med Religionen eller den religiøse Aand er det en anden Sag*. Naar det *umiddelbare religiøse Forhold* paa en eller anden Maade er forstyrret derved, at Mennesket holder sig til flere mellemliggende Gjenstande, der foraarsage, at selve Religionens Objeet er traadt i Baggrunden, saa er Religionen i dens sande Væsen ophævet og tilintetgjort. Kun *det umiddelbare Gudsforhold fortjener Navn af Religion*. Bækkens Vand kan derfor nok erstatte den tilstødende Agers Plante-Individer Kildens Vand; *men Kirken kan ikke erstatte de enkelte Menne-*

At Dr. Martensens dybeste og inderste Tanke i dette Stykke er og maa være denne og ingen anden, det forekommer os aldeles vist og sikkert, og skjøndt han ikke siger det ligefrem, men tvertimod paa de fleste Steder, hvor disse Ting omtales og udvikles, dækker og tilslører sig meget omhyggeligt, samt forvirrer Udsigten med den bestandige Opdyngen af uforenelige Modsætninger, med det atter og atter gjentagne „ikke blot" — „men" —: saa har han dog ikke overalt kunnet holde Balancen og udtale sig tilstrækkelig tvetydigt. Saaledes hedder det i Begyndelsen af § 185 (S. 401) „*Væsentligt* er Kirken stiftet af Christus under hans jordiske Tilværelse, men *virkeligt* stiftes den først ved Aandens Udgydelse paa Pintsefesten eller ved Inspirationen. Inspirationen er *Guds Aands Indgang i den menneskelige Aand*, til at begrunde den *blivende Forening*, og den er derfor det Tilsvarende til Incarnationens Under". Her svarer det mærkelige Ord „*Indgang i Menneskeheden*", igjen fuldkomment til Kildens Udspring, *Indgang* i Ageren, — thi at Kilden kommer *nedenfra* eller *indenfra* Jordens Skjød, og Aanden *uden*- eller *ovenfra*, gjør

---

ske-Individer det umiddelbare *Gudsforhold*, ved at binde dem til sig og bilde dem ind, at de ikke mere kunne modtage Aanden umiddelbart fra Gud, men maae modtage den fra *Kirken*.

intet til Sagen — og Guds Aands „blivende Forening“ med den menneskelige Aand til den blivende Forening mellem Ageren og Bækken, som rinder igjennem den. Paa denne Maade bliver det Hele forstaaeligt og consequent. Kun en eneste lille Unøiagtighed eller Inconsequents har indsneget sig paa dette Punkt i Systemet, og den bestaaer deri, at **Dr.** Martensen udstrækker Inspirationen til hele den apostolske Periode eller „Epoche“, istedetfor at indskrænke den til Pintsefesten alene, og ved Siden deraf i det høieste henføre den til enkelte udvalgte Redskaber, som synes at have modtaget Christendommen uden Indflydelse af Modermenigheden i Jerusalem, f. Ex. Paulus; thi Hr. Doctoren burde bestandig have for Øie sin Hovedsætning: „at Inspirationens Under er uadskilleligt fra Incarnationens“, og „Incarnationens Under“ har dog vel neppe varet eller bestandigt gjentaget sig gjennem hele den apostolske Periode. Men vi indsee meget godt, at hans fromme Betragtning af Skriften, og det ydmyge, fortsatte Discipelsforhold, hvori han slutter sig til den, har foraarsaget, at han har udstrakt Inspirationen til hele den apostoliske Periode, og vi lade derfor gjerne, for vort Vedkommende, denne lille Unøiagtighed gaae, uden at paatale den videre. Kun beklage vi, at **Dr.** Martensen ikke har opgivet det Tidspunkt saa nøiagtigt som muligt, da Inspiratio-

nen hørte op, siden han veed saa godt Beskeed om dens Begyndelse og Ende; om den f. Ex. hørte op med Apostelen Johannes, der siges at have levet længst af Apostlene, altsaa omtrent 100 Aar efter Christi Fødsel, eller han maaskee foretrækker en anden Termin, som den yderste for Inspirationen. Denne nøiere Bestemmelse vilde være af stor Vigtighed med Hensyn til de Skrifter, hvorom der kunde være Spørgsmaal, om de skulle henføres til den apostoliske eller efterapostoliske Tid og altsaa enten ansees for inspirerede eller ikke inspirerede. Dog vil Dr. Martensen, som Skriftens ydmyge Discipel, svare, at dette ikke behøves, eftersom vi i Skriften (det N. T.) netop have de Skrifter, der ere forfattede i den apostoliske Periode og altsaa inspirerede, medens alle andre Skrifter henhøre til den efterapostoliske Tid, og saaledes ikke ere inspirerede, og vi ville derfor i denne Henseende ikke gjøre videre Paastand.

(Vi vide nu ikke, hvorledes denne Theorie om Inspirationen 2c. vil behage Hr. Paludan-Müller og andre kirkelige Theologer. Den er aabenbart af den Beskaffenhed, at den paa den ene Side tiltrækker, paa den anden Side frastøder dem. Forsaavidt den fradømmer Kirken og altsaa ogsaa Kirkens Præster og Lærere Inspirationen, frastøder den, det er begribeligt nok; men forsaavidt som den binder alle enkelte Christne til Kirken, idet de kun middelbart, kun igjen-

nem Kirken kunne modtage Aanden, men ikke mere ved Inspiration eller ved det umiddelbare Gudsforhold — vil den vistnok tiltale dem og befindes at have noget Tiltrækkende ved sig. Her vil altsaa opstaae Strid imellem Kjødet og Aanden hos de kirkelige Theologer, det troe vi at kunne forudsee. Men skulle vi sige vor Mening, saa troe vi imidlertid, at det er allerklogest for dem, at opfatte Sagen som Dr. Martensen, at det er allerrigtigst og allerklogest for alle de Theologer, der, som han, ere ydmyge nok dertil, at resignere paa Inspirationen, for at give Læren om Kirken og den kirkelige Overlevering saameget desto større Vægt, for desto fastere at kunne binde de enkelte Individer til Kirken, naar de vide, at Ingen mere bliver umiddelbart inspireret, og at de saaledes ikke have mindste Haab om, at faae Aanden anderledes end ved Kirkens Meddelelse, Kirkens Overlevering. Thi det lader sig ikke nægte, at fast alle Kjætterier (Afvigelser fra Kirkelæren) ere opstaaede derved, at enkelte indbildske Individer, som meente, at Menneskene endnu kunde inspireres, troede selv at være inspierende og gav sig ud derfor. Dette har Dr. Martensen ogsaa gjort opmærksom paa, og han synes i denne Henseende, som overalt, at have sin vise Hensigt, og tage Hensyn til Kirkens Tarv. Maaskee har han dog ogsaa, ved Siden deraf, taget Hensyn til sig selv og sin

egen aandelige Tilstand, idet han muligviis har sluttet som saa: Jeg selv er en høitbegavet, høiaandelig og høitstaaende Theolog i Kirken; men skal jeg være ærlig, saa maa jeg tilstaae, at jeg aldrig har mærket Noget til Inspirationen, dette kan jeg ikke forklare mig anderledes end derved, at Inspiration ikke meer gives, og gives den ikke i Kirken for nærværende Tid, saa have de kirkelige Christne heller aldrig været inspierende, undtagen ligefra Begyndelsen af, undtagen i den apostoliske Periode. Derfor ere da ogsaa Apostlene og dens Samtidige Christne de eneste inspierende.

Det andet Hovedpunct, hvorom Dr. M. har indladt sig med Hr. Paludan-Müller, er Læren om Incarnationen i dens Forhold til Forsoning og Forløsning. Hr. P.-M. har nemlig i sit Skrift indvendt imod Dr. M.'s Opfattelse af Incarnationen og den overveiende Vægt, han synes at lægge derpaa. Side 52 færdes Hr. P.-M. i at critisere Dr. M.'s Fremstilling af Forholdet mellem de tre Religionsformer, Hedenskab, Jødedom og Christendom, navnlig de to sidstnævnte, og han siger nu: „Det er ikke en Trinfølge i de tre store Religionsformer, hvilken Anskuelse Martensens Fremstilling maa fremkalde; saaledes vidne heller ikke de historiske og faktiske Kjendsgjerninger; men der er en absolut Modsætning mellem Hedenskab paa den ene Side og Jøde-

dom og *Christendom* paa den anden. Fastholdes ikke dette skarpt og tydeligt, saa bliver det et ganske tomt Ord, at Jødedom og Christendom have Udviklingsprincip tilfælleds, (hvilket Dr. M. etsteds har sagt). Dette er ikke fastholdt saaledes af Martensen. Han veed med Hensyn til Jødedommens og Christendommens Forhold til Skabelsesproblemet ikke at betegne Forskjellen mellem disse Religionsformer ved andet, end at *Jødedommen* sætter en *Dualisme* mellem Himmel og Jord;*) Gud og Verden ere (ifølge denne Dualisme) tvende forskjellige Existentser, ikke blot (!) tvende Sider af det Samme; ligeoverfor Gud staaer en skabt Verden, som Ikke-Gud, staaer en skabt Aand (Mennesket) i Samvittighedsforhold, i Afhængighedsforhold, i Lydighedsforhold; her er Modsætningen *virkelig*. Men

*) For en større Tydeligheds Skyld bemærkes, at dette Sted, fra Ordene „Jødedommen sætter en *Dualisme*“ o. s. v. er ordret taget af Dr. M.'s Dogmatik, S. 21. Dr. M. færdes her i at fremstille *Jødedommens Eensidighed og Ufuldkommenhed*, som da navnlig skal bestaae deri: „at *ligeoverfor Gud staaer* (hos Jøderne) *en skabt Verden, som Ikke-Gud; staaer en skabt Aand i Samvittighedsforhold, i Afhængighedsforhold, i Lydighedsforhold* o. s. v. Dette er naturligviis Noget ganske Andet end den *martensenske Christendom*, hvis Hovedprincip det er, at forene alle Modsætninger til en Eenhed. Menneskets Bestemmelse er saaledes, at blive *Eet* i Væ-

det Skabte higer tilbage mod det Uskabte, det Creaturlige mod Foreningen med det Overnaturlige — — Christendommen løser dette Problem med sit Evangelium om Guds Menneskeblivelse i Christo. Ikke i Billede og Mythus er Modsætningen løst, thi det er en Modsætning i Existentsen og den maa Løses i Existentsen." Her ender det Sted, P.-M. har citeret af M.'s Dogmatik, dette skjønne Sted, som indeholder denne ligesaa philosophiske som „christelige" Tanke om „Løsningen af Modsætningen i Existentsen". Ja i Sandhed! hvo er vel i Stand til at fatte saa ophøiede Tanker, at speculere saaledes som Dr. Martensen? Hertil bemærker nu Palludan-Müller (S. 53): „Men med Hensyn til denne Fremstilling af Jødedommen i dens Forskjel fra Christendommen, da maa det paa det Bestemteste og Stærkeste fremhæves, at den Dualisme, som Jødedommet sætter, den hæver Christendommen ogsaa. I Christendommen staaer ligsaafuldt som i Jødedommen en skabt Verden ligeover for Gud som Ikke-Gud; thi den Gud, som er bleven Menneske, er ikke Skabning. Den Modsætning, der for Jødedommets Bevidsthed er bleven virkelig, hævdes af Christendommen i denne Virkelighed. Vil man ikke fastholde dette

sen med Gud, og dette skal være opnaaet ved Christendommen.

i al sin Skarphed, saa sammenblandes Natur og Naade i Christi Menneskeblivelse. Dette er Martensen ikke fri for; allerede her spirer den Sætning, som er Udtrykket for Hovedvildfarelsen i hans Lærebygning, idetminste saaledes som han benytter den: etiamsi homo non peccasset, christus tamen incarnatus esset — licet non crucifixus (omend Mennesket ikke havde syndet, vilde Christus dog være bleven Menneske — skjøndt ikke korsfæstet). Vistnok er Modsætningen mellem Gud og Verden løst ved Christi Menneskeblivelse; men ubetinget, udelukkende under Forløsningens og Forsoningens Form. Hele Christi Liv er en Lidelseshistorie. Incarnationens Idee har ganske og aldeles sin Virkelighed og Sandhed i Forløsningens og Forsoningens. Det er Naade — intet Andet end Naade! Saaledes som Martensen fremstiller Sagen, stilles Incarnation og Forløsning med ligelig Vægt ved Siden af hinanden; ja jeg feiler maaskee ikke ved at sige, naar jeg overseer (betragter) hans hele dogmatiske Anskuelse, at Incarnationens Idee har Overvægten" — ganske vist, det er ikke formeget sagt. — "Men christendommens Tanke er ikke, at den incarnerede Gud (som saadan, eller ved selve Incarnationens Factum) er bleven Forløseren, men Guds Søn lod sig incarnere, forringede sig selv forat blive Forløser. Incarnationens Un-

der, der bryder frem igjennem den jordiske Virkelighed, er aldeles absorberet af (gaaet op i, indordnet under) det hellige Formaal (nemlig at forløse Menneskene). Det forekommer mig, at Skriftens Vidnesbyrd, samlede i en Anskuelse, tale tydelig nok herfor«. Ja, deri har Pastor Paludan-Müller den fuldkomneste Ret. Incarnationen omtales ikke paa mange Steder i Skriften, medens Christi forsonende og forløsende Virksomhed gaaer saa at sige igjennem den hele Skrift (hele det N. T.) lige fra Begyndelsen til Enden. Men det er ikke **Dr.** Martensens Sag, ut give d e t. Overvægten, s o m e r a l d e l e s f r e m h e r s k e n d e i S k r i f t e n, naar det ikke convenerer hans Læresystem. Han sætter sig tigtignok i en ydmyg Stilling, i et »ydmygt, fortsat Discipelsforhold til den hellige Skrift, ligesom den fromme Maria, der sad ved Herrens Fødder og hørte hans Ord"; men uagtet han saaledes sidder som Anscultant og hører paa Skriftens Ord, gaaer ikke destomindre alt Det, som ikke passer i Systemet, indad det ene Øre og udaf det andet, og det er som oftest netop d e t, som Skriften lægger den allerstørste Vægt paa. Hvor skjønt og ærværdigt er det altsaa ikke, naar **Dr.** Martensen (S. 89 i de „dogmatiske Oplysninger") i en høitidelig Tone advarer imod, hos de hellige Forsattere, »i de apostoliske Skrifter at vælge og vrage efter eget Tykke"! Han gaaer jo dog selv foran med sit lysende Exempel!

og det er, som bekjendt, Exemplet, der virker mest, der virker mere end Theorier og tomme Ord.

Men hvad svarer nu Dr. Martensen paa Recensentens Indvendinger imod hans Opfattelse og Anvendelse af Incarnationen? Han svarer i et docerende Foredrag, med en Afhandling omtrent saa lang som en Forelæsning fra Kathedret eller en Prædiken i Slotskirken, og da naturligviis, som det forstaaer sig af sig selv, med tilbørlig Myndighed og Salvelse. Vi overlade til Pastor Paludan-Müller at gjennemgaae dette Foredrag i dets Heelhed, men ville her kun fremhæve nogle Enkeltheder deraf. Hr. Paludan-Müller havde i sine Indvendinger mod Dr. M.'s Opfattelse og Anvendelse af Incarnationen antydet, at den var upraktisk, og derimod sat den Sætning (S. 54): „Christendommen er i sit Grundvæsen praktisk" o. s. v. Med Hensyn hertil bemærker Dr. M. (S. 90.): „Jeg kan ingenlunde indrømme, at hiin Forestilling er upractisk, og at den er uden Tilknytningspunct i den religiøse Bevidsthed. Naar Rec. spørger: hvor i den menneskelige Bevidsthed er der et Tilknytningspunct for Læren om Guds Menneskeblivelse uden i Syndsbevidstheden? (S. 54), da svarer jeg: i Driften mod Guds Rige*) der forkynder sig i Samvit-

*) Det vil maaskee interessere Læseren, at gjøre Bekjendtskab med et andet Sted i de martensenske Skrifter, som ogsaa

tigheden (?); i Skabningens Forlængsel efter det fuldkomne Kjærlighedssamfund med Gud, der ikke kan stilles, dersom Gud ikke selv

---

taler om „Driften til Guds Rige". Dette Sted findes i „den christelige Daab, betragtet med Hensyn paa det baptistiske Spørgsmaal af Dr. Martensen. Kbhvn 1843". Side 32—33. Den ubegribelige og ubeskrivelige „christelige" Forsatter siger paa dette Sted i sit „christelige" Værk: „Den Receptivitet, der forudsættes Daaben, kan derimod (nl. i Modsætning til den Receptivitet, som forudsættes Nadveren) kun tænkes som reent almindelig, i hvilken den personlige Eiendommelighed endnu kun slumrer; og i denne ubestemte, dæmrende Almindelighed kan den nærmest kun opfattes negativt, at den nemlig yttrer sig deri, at den som døbes, ikke modstaaer Naaden, saa at vi her meget vel kunne anvende den catholske Kirkes Formel „obicem non ponere" (ikke at lægge Hindring i Veien). Dette kan imidlertid ikke tænkes som død, ligegyldig Passivitet" — nei Gud bevares! — „thi ingen Receptivitet kan være uden al Virksomhed(?). Skjøndt vi nu ikke kunne tænke denne Virksomhed som en personlig, hvorved Forholdet (d. e. Individets Forhold) til Daaben vilde sammenblandes med Forholdet til Nadveren" — viselig bemærket! — „saa maa den dog tænkes som levende"; — ja, forstaaer sig, naar Barnet er levende — „og dette virksomme Moment i den ubestemte Receptivitet (fortræffeligt!) betegne vi som den „Drift imod Guds Rige", der udgjør det Guddommelige i den syndige Menneskenatur". — Man pleier ellers at antage, at „det Guddommelige i den syn-

antager Skabningens Natur (?) for herved at kunne deelagtiggjøre Skabningen i sin Natur". Det er interessant, og dog tillige frygteligt, at

dige Menneskenatur" eller Gudsbilledet bestaaer i Fornuften og den frie Villie; men Dr. M., som ved sine „Syner", sin „Intuition" og sin „Phantasieanskuelse" har gjort utrolige Opdagelser, navnlig angaaende Guds egen Selvudvikling til Selvvidsthed og Frihed, (see ovenfor S. 27—29), har allerede for 7 Aar siden, ja maaskee tidligere, opdaget, at det er denne „dunkle", „slumrende", „ubestemte", „dæmrende" „negative", men dog „levende" og „Virksomme" Receptivitet og Drift (hos Barnet) mod Guds Rige, Daaben og Christus, som i det væsentlige bliver det Samme, da Christus meddeler sig selv ved Daaben — han har opdaget, sige vi, at denne Drift netop er det, hvori det Guddommelige i Menneskenaturen, eller Gudsbilledet bestaaer. Han vedbliver nu: „Men den Receptivitet, der saaledes giver sig af selve Daabens Begreb, er netop den, der findes hos Barnet. Thi ligesom denne Verdens Drift rører sig i Barnet fra Fødselen af, saaledes rører ogsaa Driften til Guds Rige (d. e. Driften til at døbes og ved Daaben modtage Christus og Aanden d. e. Guds Væsen) sig i det barnlige Livs Naturgrund, og som den menneskelige Natur i Barnet er bortvendt fra Gud(?) og henvendt mod Verden, saaledes indeholder den ogsaa Creaturets dunkle Længsel efter Christum." Af dette Sted haabe vi, at Læserne vil faae et klarere Begreb om, hvad Hs. Høiærværdighed Dr. M. forstaaer ved „Driften mod

see, hvorledes Dr. Martensen veed at indsmugle de irreligiøse Begreber under Religionens Maske, ved at bruge saadanne Udtryk, som sædvanligviis pleie at forstaaes ganske anderledes end han forstaaer dem. Dersom han

Guds Rige". Vi haabe det, sige vi, thi saa aldeles vist er det jo ikke. Skulde der iøvrigt forefindes noget dunkelt i dette Stykke, saa tillade vi os at bemærke, at Hovedtanken heri ogsaa maa sættes i Forbindelse med Læren om Incarnationen, thi det er aabenbart, naar Sagen betragtes fra Dr. M.'s Standpunkt, at „Driften mod Guds Rige", og „Creaturets dunkle Længsel efter Christum" er netop Driften til, Længselen efter at modtage eller optage i sig Guds Væsen, hvilket skeer ved Daaben, „hvori Christus meddeler Sig og Aanden heel og udeelt til Enhver" — eller med andre Ord: det Samme som Driften eller Længselen, efter Væsenseenhed med Gud, hvilken „dunkle" „slumrende", „ubestemte", „dæmrende", „negative" men „levende" og „virksomme" Drift, Længsel og Receptivitet Dr. M., som sagt, idetmindste for 7 Aar siden har opdaget hos det spæde Barn. Og, for da endelig atter at komme tilbage til det oprindelige Udgangspunct, til det, som Dr. M. „svarer" P.-M. saa bliver altsaa „Tilknytningspunctet for Læren om Guds Menneskeblivelse" at søge i den „dunkle", „slumrende", „ubestemte", „dæmrende" „negative", men „levende" og virksomme" Receptivitet Længsel og Drist mod Guds Rige, der forkynder sig i Samvittigheden"(1) og som Dr. M. har opdaget hos Barnet. Smlgn. iøvrigt hermed „om Baptister og Barnedaab" (S. 334—41), hvor dette Sted omtales og nærmere belyses.

havde svaret ligefrem paa denne Indvending, da maatte han have sagt; — saa svarer jeg: „i Driften til at blive Eet i Væsen med Gud". „i Driften til at opnaae Væsenseenhed med Gud, eller noget Lignende, thi just dette er hans Mening. Men i dets Sted siger han, „i Driften mod Guds Rige", som jo dog er ganske forskjellig fra Driften til at opnaae Væsensenhed med Gud, da den ene Tanke eller Drift er religiøs den anden irreligiøs. Dernæst hedder det: „i Skabningens Forlængsel efter det fuldkomne Kjærlighedssamfund med Gud". Endnu er han, idetmindste hvad Udtrykkene angaaer, paa det religiøs-moralske Gebet, men nu gaaer Naturen over Optugtelsen; han kan ikke dye sig længer og gaaer over paa den blotte Naturs Gebet, idet han tilføier: „der ikke kan stilles (nemlig Forlængselen), dersom Gud ikke selv antager Skabningens Natur, for herved at kunne deelagtiggjøre Skabningen i sin Natur". Her see vi altsaa den egentlige Mening, som han forbereder med passende Overgangs-Variationer, og som han her endogsaa har udtrykt meget fiint og moderat i Forhold til mange andre Steder i hans Skrifter, hvor det læres, at denne Væsens- eller Natur-Eenhed af Gud og Skabningen (navnlig Mennesket), Skabningen og Gud — er Religionens Høieste og Dybeste, og det Eiendommelige for Christendom-

men. Det er herved, at Dr. M. aldeles „sammenblander Natur og Naade", som P.=M. rigtigt bemærker. Ja, Naturen eller Naturprocessen bliver i Grunden aldeles overordnet, naar man betragter Incarnationen saaledes som Dr. Martensen, naar man ikke gjør Christi Sendelse afhængig af Synden og Syndsbevidstheden, men paastaaer, ifølge den gamle theologiske Sætning (det „ærværdige theologumenon"), aldeles imod Skrift og Kirkelære, at Christus maatte være kommen selv om Mennesket ikke havde syndet, naturligviis for at bringe i Stand denne Væsens=Eenhed, som skal være Menneskets Høieste Formaal og uden hvilken Martensen ikke synes at kunne tænke sig nogen Salighed, noget ægte Gudsforhold.

Da Hr. P.=M., overeensstemmende med Skriftens Lære, lader Naaden være betinget ved Synden eller fremstiller Synden og Samvittigheden som Naadens Tilknytningspunct hos Mennesket, saa siger Dr. M. i Anledning deraf: „Men jeg vil kun spørge, hvad der berettiger Recensenten til udelukkende at lade Naaden være betinget ved Synden. Skulle vi mene, at Mennesket før Faldet ingen Erfaring havde af Guds Naade?" Det er nu vistnok vanskeligt, at svare Dr. M. herpaa; dog turde det maaskee være sandsynligt, at Mennesket før Faldet ikke har havt Erfaring", eller, da dette Udtryk her synes mindre heldigt — Be=

vidstHed om Naaden som Naade, saaledes som efter Faldet, og det netop fordi Syndsbevidstheden manglede. Dog ville vi ikke trættes med Dr. M. derom, han veed Saameget, som vi ikke vide, og i al Fald de Ting, der meget, meget mindre kunne være Gjenstand for menneskelig Viden end de Første Menneskers Bevidsthed om Naaden før Syndefaldet, skjøndt det kan være vanskeligt nok at sætte sig ind i den. Men vi vide af det Foregaaende, at Dr. M. veed hvorledes Gud, i sit evige Væsen, før Verden var til, har udviklet sig til Selvbevidsthed og Frihed, og har i Læren om Væsenstriniteten beskrevet os Maaden, hvorpaa det er skeet. (Smlgn. S. 27—29 ovenfor).

Men naar Doctoren, som nys anført, spørger Rec., „hvad der berettiger ham til udelukkende at lade Naaden være betinget ved Synden", saa svare vi uden Omsvøb: Skriften, det nye Testamente, og specielt hele den paulinske Lære om Synden og Naaden. Da vi saae dette Spørgsmaal, kunde vi i Førstningen ikke ret troe vore egne Øjne, saa besynderligt forekom det os at være, og saa aldeles grundet enten paa Uvidenhed eller paa en yderst skjæv og falsk Betragtning af Forløsningsværket. Denne Forundring forhøiedes ikke lidet derved, at det var os bekjendt, at Dr. Martensen fortrinsviis ynder og har studeret de paulinske Breve, om han iøv-

rigt har studeret nogensomhelst Deel af Skriften tilgavns, hvilket man ofte maa fristes til at betvivle; og dog spørger han Pastor P.-M., „med hvilken Ret" o. s. v. Det er ogsaa tilvisse forbausende, at en Doctor og Professor i Theologien kan gjøre et saadant Spørgsmaal, og det ovenikjøbet en Mand, som affecterer kirkelig Orthodoxie og har at gjøre med en anden Lærer i Kirken. Veed han da ikke, at Christi Sendelse overalt, baade i Skriften og Kirkelæren, fremstilles som en af Guds frie Kjærlighed og Naade fremgaaet Foranstaltning til Menneskehedens Frelse, for at befrie den ud af Syndens Magt og sætte den igjen i det sønlige Forhold til dens himmelske Fader? Eller med andre Ord: er det ikke netop Synden, Menneskenes Afvigelse, deres Bortvenden fra Gud, der har foranlediget Christi Komme, hans Aabenbaring i Kjødet? Og er saaledes ikke Naaden — denne Naade, der til alle Tider fortrinsviis er bleven kaldt Naade — betinget med Synden? Om nu altsaa Dr. M. finder nok saamegen Behag i „hiint ærværdige **theologumenon**" (den nysanførte theologiske Sætning, som Speculationen har produceret), hvor kan han saa desuagtet gjøre Pastor Paludan-Müller hiint Spørgsmaal?!! Dersom Recensenten, da han skrev sin Recension, næsten — som det synes — har generet sig for at sige,

at „Incarnationens Idee har Overvægten" (over Forløsningen) — saa behøver han det ikke mere. Rigtignok er det let at see af „den christelige Dogmatik", at Incarnationsideen er det Altoverveiende; men hvad der muligen maatte savnes til at give en fuldstændig Overbevisning derom, gives ved det nysanførte Spørgsmaal; thi naar man tager i Betragtning, at det kommer fra en **Dr.** og Prof. i Theologien, saa er det fast uforklarligt, undtagen derved, at Incarationens Idee betager ham Synet for alle andre Gjenstande, selv de allervigtigste, som overalt anerkjendes baade af Skrift og Kirke; og at han nu saaledes, stirrende paa Incarnationen og den dermed indtrædende Væsenseenhed af Gud og Menneske, spørger: „Hvad der berettiger Recensenter o. s. v.

Iøvrigt er det klart nok af **Dr.** Martensens Læresystem, at Incarnationen, som saadan, er vigtigere end alt Andet, er det Heles Grundvold og Kjerne, er det, uden hvilket intet Væsentligt kan skee til Menneskenes Frelse og Forløsning. Incanrnationen er hos **Dr.** M. den væsentlige Forsoning, den væsentlige Forløsning, den væsentlige Retfærdiggjørelse; den væsentlige Helliggjørelse — den er da ogsaa, som bekjendt, uadskillelig fra Inspirationen kort sagt, den er den væsentlige Deel af alle de frelsende og saliggjørende Virkninger i og Forandrin-

ger hos Mennesket, som foregaae paa det christelige Gebet. Dette er ganske naturligt fra Dr. Martensens Standpunct. Han gaaer ud fra, at Guds og Menneskets Væsenseenhed er det Altconstituerende i denne Retning; at det er ligesaa nødvendigt for Gud at meddele Menneskene sit Væsen, blive Eet i Væsen med dem (incarneres), som det er for Menneskene at blive Gudmennesker, optage Guds Væsen i sig, thi uden dette er, mener han, al Fremgang til aandelig Fuldkommenhed, al nøiere Tilslutning til eller Forening med Gud umulig, ja han troer ikke, at Mennesket har Modtagelighed for det Aandelige, uden at denne Væsens-Meddelelse er gaaet forud. Dette oplyses og bekræftes aldeles tilstrækkelig ved hans Lære om Daaben, hvor saavel Meddelelsen af det Aandelige som Modtageligheden derfor just gives ved Christi Selvmeddelelse eller derved: at „Christus i Daaben giver Sig og Aanden heel og udeelt til Enhver"*), altsaa ved Guddommens Incarnation

*) Man sammenligne dette Sted, som findes i Dr. M.'s Skrift „den christelige Daab" Kjøbenh. 1843, S. 59, med andre Steder i samme Skrift f. Ex. S. 30—31: „Der er ved Daaben nærmest Spørgsmaal om Naturen, Tilblivelsen og Vordelsen af et Jeg". Dette kalder han længere nede paa S. 31 „de aandelige(!) Naturbetingelser for at det sande Frihedsliv kan komme istand". Fremdeles hvor det

i ethvert enkelt Menneske-Individ. Dette i Forbindelse med saa meget Andet i den martensenske Theologie viser tydelig, at hele denne Theologie i sin Grundvold og Kjerne er et Natursystem, og hvad den beskriver og udvikler, en Naturproces, og at saaledes Hr. Paludan-Müllers Beskyldning mod Dr. M.: at han „sammenblander Natur og Naade“ er i allerhøieste Grad begrundet. Men Dr. M. gaaer langt videre i denne Sammenblanden end Hr. P.-M. synes at have opdaget eller indseet; thi det er ikke blot „i Christi Menneskeblivelse“, at „Natur og Naade sammenblandes“ hos Dr. Martensen, men i hele Forløsningsværket og den aandelige Virksomhed eller Virkning der-

hedder, at den Døbte „faaer Christi Retfærdighed, som det substantielle, det levendegjørende og befrugtende Princip“ (S. 55) eller: „Det barnlige Liv bliver den ubevidste Bærer af Christi objective Retfærdighed, der i sin frugtbare Fylde bliver overført paa det — bliver en Christophoros, en Christus bærer(!) ...., Christusbarnet har ukjendt forbundet sig med Naturbarnet“ o. s. v. (S. 57); smlgn. „om Baptister og Barnedaab“ m. m. af Magnus Eiriksson. Kjøbenh. 1844, S. 316 flg. Vel har nu Dr. M. ikke just brugt de selvsamme crasse Udtryk i „den christelige Dogmatik“, hvortil min Polemik imod dem vel kan have givet tilstrækkelig Anledning; men det sees tydeligt, at Meningen er den selvsamme, ligesom han ogsaa citerer sit Skrift om „den christelige Daab“, og intetsteds antyder, at han har forandret sin Anskuelse i denne Henseende.

af i den hele Christenhed, og denne Sammenblanden er saaledes, at Incarnationen, Væsensmeddelelsen eller Væsenseenheden overalt er det Principale. Det nytter ikke, at **Dr.** M. svarer: at han „ikke blot" omtaler og fremhæver det Ene „men (ogsaa)" det Andet; thi disse „Ikke- blotter" og „Mener" kunne ofte forholde sig til hinanden som 9 til 1 eller 99 til 1. Han tager det Sidste („men") ogsaa med for at vise sin Alsidighed, for at vise, at han ikke har glemt nogen af de „Momenter", som kunne komme i Betragtning, om ogsaa det ene Moment, den ene Side er ham saa at sige Alt, og han synes netop at bruge disse „Ikkeblotter" og „Mener" med Fliid, for at det ikke skal kunne sees, hvorpaa han lægger Hovedvægten. Paa disse Stikord, som synes at være afpassede efter Systemets hele Beskaffenhed, dets Redelighed og Klarhed, kan derfor intet bygges i saa Henseende.

Det er denne blot physiske Natur-Grund i den martensenske Theologie som Pastor P.-M. ikke tilfulde synes at have forstaaet; det kan ogsaa være vanskeligt nok at sætte sig paa hans Standpunct, navnlig for en Mand, der selv opfatter Sagen paa en mere aandelig Maade, men paa den anden Side ikke alt i længere Tid har beskjæftiget sig med den martensenske Theologie, og med levende Interesse for Religionen og nøie Eftertanke har sammenholdt de forskjellige Steder og Udvik-

linger, for derved at komme paa Spor efter denne Theologies dybeste Tanke, som ligger til Grund for alt det Øvrige. Opdagelsen af denne Tanke bliver nemlig i „den christelige Dogmatik" mere end i nogen anden Dogmatik vanskeliggjort deels ved de mange Principer, som krydse hverandre, deels ved de ofte altfor tvetydige Ord og deels endelig ved det Rhetoriske og Opbyggelige i dette Skrift, hvor den dogmatiske Udvikling ofte gaaer over i en pathetisk Tales Form.

Dette altsaa: at „Incarnationens Idee har Overvægten", at der „sammenblandes Natur og Naade", det er, som Hr. P.-M. rigtigt bemærker, „Hovedvildfarelsen i hans (Dr. M.'s) Lærebygning". Og Recensenten har sandelig Ret heri, thi der ere naturligviis mange andre Vildfarelser, der have deres Udspring derfra, men som Hr. P.-M. dog ikke har forfulgt i deres Consequentser, rimeligviis fordi han ikke saaledes paa engang og i et temmelig kort Tidsrum har kunnet sætte sig ind i Dr. M.s System, at det var ham klart, hvorledes den ene Vildfarelse fører til den anden. Men „Hovedvildfarelsen" har han indseet, idetmindste til en vis Grad, og allerede dette viser, hvor meget mere aandelig Pastor P.-M.'s Opfattelse af Christendommen er end Dr. Martensens. Netop denne „Hovedvildfarelse" er i det Væsentlige den samme, som den, vi saa ofte have omtalt og fremstillet i

vore Skifter mod **Dr. M.**, kun at Hr. P.-M. angiver et eneste Moment af den, angiver den paa et vist Trin, nemlig som „Sammenblanden af Natur og Naade i Christi Menneskeblivelse", medens vi have paaviist, at hele hans „Gudforvandlingsproces" ligefra det Øieblik Gud, „ved at sige Jeg til Sig Selv" og „adskille Sig fra Sig Selv som fra Sønnen", kommer til „Selvbevidsthed", indtil Gud og Menneske ere blevne Eet i Væsen, ikke blot i Christus, men ogsaa i de Christne, da „Christus i Daaben meddeler sig heel og udeelt til Enhver". — har den selvsamme Grundcharakteer og danner en Række, et System af Vildfarelser, der alle ere Religionen fjendske i deres inderste Væsen. Det er denne Gudforvandlingsproces eller, for at bringe **Dr. M.**'s egne Ord, denne „theogoniske Proces", der fra Begyndelsen til Enden bevæger sig og tenderer til sit Resultat og Endemaal, nemlig: Guds og Menneskets Væsenseenhed, som skal være Christendommens Hovedopgave og Øiemed; det er den saakaldte Løsning og Ophævelse af den „Dualisme (Modsætning) mellem Himmel og Jord", som findes i Jødedommen, hvor „en skabt Verden som Ikke-Gud staaer ligeoverfor Gud", med andre Ord, hvor der skjelnes imellem Skabningen og Skaberen. Denne Modsætning vil **Dr. M.** have hævet, og bekjæmper derfor

den jødiske „Dualisme", medens Pastor P.-M. ligefrem og energisk siger (S. 53): „Men med Hensyn til denne Fremstilling af Jødedommen i dens Forskjel fra Christendommen, da maa det paa det Bestemteste og Stærkeste fremhæves, at den Dualisme, som Jødedommen sætter, den hævder Christendommen ogsaa". Dette er rigtigt og vel sagt, men det vilde have været ønskeligt, at Forf. tillige havde angivet, hvad der følger af at ophæve denne Modsætning. Men da han ikke har gjort dette, skulle vi strax i al Korthed gjøre det.

Vi have tidligere omtalt denne „Hovedvildfarelse" hos Dr. M., saaledes som den paa flere Maader viser sig i hans Læresystem, og betegnet den som Religion og Christendom aldeles fjendsk, som uforenelig dermed, som „en al Religion og Christendom undergravende Lære" o. s. v. Vor Overbevisning — en Overbevisning, som ingen menneskelig eller dæmonisk Magt nogensinde skal kunne rokke — er nemlig den: at Væsensforskjelligheden, Modsætningen mellem Skaberen og det Skabte, mellem Gud og Mennesket (denne jødiske „Dualisme, som Dr. M. forkaster), er en absolut nødvendig Betingelse for Religionen, saa at hvor den ophæves, der er ogsaa Religionen ophævet og tilintetgjort i sin Rod. Dette er ogsaa Skrif-

tens, ikke blot det gamle men ogsaa det nye Testamentes Lære, og Kirken er ogsaa altid bleven den tro, medens den i andre Ting er afvegen fra Skriften; ja Enigheden derom har været saa stor, at ikke blot de forskjellige Hovedkirker, men ogsaa fast alle Kjætterpartier, som have affondret sig fra Hovedkirkerne, have været enige derom, lige indtil den nyeste Speculation producerede den nye Visdom om Guds og Menneskets Væsenseenhed, og betegnede den ældre, for Jøder, Christne og Muhamedanere fælles Anskuelse, som en forkastelig „Dualisme". Men man tog sig vel iagt for, at sige, at hiin „Dualisme" ogsaa tidligere og lige indtil da havde tilhørt Christenheden — uagtet dette i Virkeligheden er Tilfældet — og derfor henførte og henfører man den til Jødedommen; thi det var nødvendigt at holde gode Miner med Skriften og Kirken og ikke ved en aaben og ærlig Opposition at tilkjendegive sin Afvigelse derfra. Det var farligt, at gjøre opmærksom paa det dybe Svælg, som ligger imellem Christendommens Lære og den nyeste Speculation, thi havde man seet det, vilde ikke ret Mange have havt Mod til at gaae over til den. Svælget maatte derfor, saa omhyggeligt som muligt, dækkes til, det maatte ikke siges, at hiin saakaldte „Dualisme" tilhørte Chr stendommen, men den maatte henføres til Jødedømmen alene, thi at bekjæmpe Jødommens Een-

sidigheder og Feil kunde dog idetmindste ikke være anstødeligt. Den danske Udgave af denne speculative Oprigtighed og Redelighed haves i Dr. Martensens dogmatiske Arbeider, navnlig „den christelige Dogmatik". Den retfærdige Gud give den al den Velsignelse, den fortjener!

Uagtet vi frygte for, at den danske Geistlighed, som i sin Heelhed synes at være baade døv, halt og blind, naar Talen er om det Aandelige, og ikke at have Interesse for Andet end det legemlige velvære*), vil vedblive at være ligegyldig for, at Religionen systematisk undergraves og en Mængde Religionslærere, med det martensenske System i Hovedet, udsendes for at blive Folkets Lærere trindtom i Landet, ville

*) Skjøndt berettigede dertil ved de senere Aars Begivenheder i den danske Kirke, gjør det os dog paa den anden Side Ondt, at vi nødes til at udtale saa haard en Dom om den danske Geistlighed, da vi tør antage, at der iblandt den ligegyldige, i materielle Interesser nedsunkne Pluralitet, findes enkelte virkelig christeligsindede Geistlige, som besjæles af en sand Interesse for Religion og Christendom. Men hvorfor lade de da ikke deres Stemme høre ved en Leilighed, hvor en høitstaaende og indflydelsesrig Lærer i Kirken anklages saa haardt? Eller troe de maaskee, at det er ligegyldigt, hvorledes Christendommen fremstilles, hvorledes den moderne Philosophie phantaserer og speculerer derover, og hvormange fremmede og fjendtlige Elementer der komme ind i den?

vi dog endnu ved et Par Exempler eller Billeder bidrage til at stille denne vigtige Sag i saa klart et Lys, som det er os muligt. Vi have da frelst vor egen Samvittighed, selv om Ingen ændser det eller tager den mindste Notits deraf.

Ville vi, som det ofte er skeet, sammenligne Christendommen eller Religionen med et mægtigt Træ, saa kunne vi, i de allerfleste Tilfælde, fra Kirkens Standpunct, betragte de sædvanlige saakaldte *Kjætterier* eller Afvigelser i Læren som en *Beskadigelse*, som en *Afhugning* eller *Afbrækning af Træets enkelte Grene*, medens man, baade fra Kirkens og Rationalismens Standpunct maa være enig i, at betragte den ovenfor anførte grundirreligiøse Anskuelse som en *Gjennemskjæring, Udhuling eller Undergravning af Træets Rod*, og det vil deraf fremlyse, hvilket er farligst for Religion og Christendom, de gamle Vildfarelser og Afvigelser eller denne ene nye Grundvildfarelse, som *ophæver Grundbetingelsen for al Religion* og betegner „Samvittighedsforholdet, Afhængighedsforholdet og Lydighedsforholdet“ som en Ufuldkommenhed og Eensidighed i Gudsforholdet, kort sagt, *som Jødedom, ikke som Christendom*. Det er og vil altid blive Schleiermachers store Fortjeneste, at han, i Modsætning til Samtidens overfladiske religiøse Betragtning, og navnlig i Modsætning til den nyere

Speculations og speculative Theologies Lære om Guds og Mennesketś Identitet eller Væsenseenhed, — satte den „absolute Afhængighedsfølelse“ som Religionens Væsen og Kjærne, og det kan ikke feile, at jo længere man gaaer bort fra denne Grundsætning, desto mere fjerner man sig fra Religionen, saaledes som den er i sit inderste Væsen; og antager man ikke Afhængighedsforholdet som det Principale og aldeles Overveiende alt Andet, saa har man opgivet den ægte religiøse og stillet sig paa en irreligiøs Grund. Bygger man nu end nok saa mange Lærdomme og Sætninger, som iøvrigt høre til Religionslæren, paa denne falske Grundvold, saa tabe de deres Betydning, fordi de ikke staae paa den rette Grund. Betragtede i Forbindelse med den falske og irreligiøse Grundlære ere de at ansee som en sød Viin, hvori der er Gift. Da Vinens Qvantitet er langt større end Giftens, mærkes det ikke let, at Vinen er uægte, at der er Gift i den — undtagen maaskee af en Kjender, der har en ualmindelig skarp Smag —; men den forgiftede Vins Virkninger ere dog dræbende (destruerende for Organismen). Saaledes det Religions-System, hvis Grundvold er falsk, hvis Kjærne er giftig i aandelig Forstand, men som dækkes og krydres med en Mængde Sætninger, som høre til Religionen. Giften i Kjærnen opdages ikke undtagen af den Enkelte, som har

et skarpere aandeligt Blik, en større aandelig Erfaring end Pluraliteten, og i Forbindelse dermed en oprigtig og uegennyttig Attraa og Stræben efter, at kjende den religiøse Sandhed og gjøre den gjældende iblandt Menneskene. *Jo mere* man altsaa tilbagetrænger og underordner Afhængighedsfølelsen, *som beroende paa Modsætningen mellem Mennesket* og Gud, men derimod fremhæver og overordner den Væsenseenhed eller Forening af Guds og Menneskets Væsen, som skal være tilveiebragt ved Christendommen, *desto mere* forgifter man den religiøse Bevidsthed og foraarsager derved tilsidst, at *Religionen* uddøer *af Menneskehjertet*, og at der i dens Sted *fremspirer* en *hovmodig Selv- eller Menneskeforgudelse.* Virkningen af at stræbe efter at blive som Gud (og da endnu mere af blot at tænke sig at være som han), er saa heldigt og træffende skildret i 1 Moseb. 3, hvor *Slangen* forfører de første Forældre, at der ikke behøves en videre Skildring deraf. *Det som Slangen dengang lærte, var i det Væsentlige det Samme som det, den „christelige“ Speculation nu lærer;* dog var Slangens Lære neppe saa giftig som Speculationens, ligesom den heller ikke var saa grundsystematisk; thi den kom dog *ikke til Væsenseenheden*, men blev staaende ved, at Mennesket, under den givne Betingelse, skulde „blive som Gud i at kjende Godt og Ondt“. Og,

skjøndt man ikke skulde troe det, er Speculationens Lære ganske anderledes forførerisk end Slangens, thi vel have de det tilfælles, at de begge tiltale den menneskelige Forfængelighed og Egoisme, men Speculationen har det forud for Slangelæren, at den fremstiller den i Tiden indtrædende Væsenseenhed som overeensstemmende med Guds evige Raad og Villie, medens Slangen maatte tilstaae, at han overtalte de første Mennesker til det, som Gud havde forbudt. Skjøndt nu Mennesket i Regelen foretrækker at følge sine Lyster, sin Egennytte og Forfængelighed, og disse saaledes som oftest løbe af med Seiren, naar de komme i Strid med Guds Villie og Bud, saa søger man dog gjerne at skjule den Overvægt, man giver Forfængeligheden, og derfor bliver Tilfredsstillelsen af de menneskelige Tilbøieligheder og Svagheder aldrig proclameret som Regel og Norm, eller doceret fra Kathedret og fremstillet som Menneskets høieste Formaal, just fordi den kommer i Collision med Guds Bud, med hans Raad og Villie til Menneskenes Frelse. Denne Steen har den nyeste Philosophie, den saakaldte Speculation, ryddet af Veien. Det som i allerhøieste Forstand tiltaler menneskets Hovmod og Forfængelighed, nemlig Læren, Tanken, om Guds og Menneskets Væsenseenhed, tilveiebragt ved Incarnationen, fremstilles som Guds evige Raad og Villie — dog — vi bede Speculatio-

nen ydmygst om Forladelse! — dette er ikke speculativt nok — nei, thi som en evig Naturnødvendighed bliver det fremstillet, at Gud og Menneske gjennem Incarnationen skulle blive Eet i Væsen. Da Sagen nu er stillet saa umaadelig heldigt, at Menneskets Hovmod og Forfængelighed i dette Stykke falder sammen med Guds evige Raad og Villie, ja med en evig Naturnødvendighed, saa er det intet Under, at vor ærede Samtid modtager en saadan Lære med Bifald og Begeistring, og sluger den forgiftede Heroviin, som Speculationens veltalende Tjenere skjænke for den, lige indtil Beruselse. Giften er sød, og den mærkes allermindst, naar den ledsages af saa skjønne og behagelige Ord, som her ofte er Tilfældet, og man kan i Grunden ikke fortænke de Drikkende i, at de vredes paa de Enkelte, som nu og da forsøge at forstyrre denne yderst behagelige Nydelse, at de betegne dem som Fanatikere, som Fredsforstyrrere, som ildesindede og farlige Mennesker.

Endelig skulle vi da ifølge vort ovenfor (S. 5) givne Løfte, sige, hvorfor vi ikke have fundet os foranledigede til at rose og berømme Dr. M.'s Dogmatik paa samme Maade som Pastor P.-M., eller, med andre Ord, hvorfor vi ikke, ved Siden af de dadlende Bemærkninger, have fremhævet de Egenskaber, der

maatte antages at fortjene Roes; og vil Læseren, som vi haabe, i de strax paafølgende Bemærkninger, betragtede i Forbindelse med det Foregaaende, finde tilstrækkelige Grunde til, at vi ikke have rost eller troet at burde rose den, men ladet os nøie med nogle svage Antydninger i denne Retning.

Skriften siger (Aabenb. 3, 15—16): „Jeg veed dine Gjerninger, at Du er hverken kold eller varm; gid Du var kold eller varm! Derfor, efterdi Du er lunken og hverken kold eller varm, vil jeg udspye Dig af min Mund". I det Sindelag, den Tænkemaade, som angives ved disse Ord, indeholdes netop Grunden til, at vi ikke have kunnet rose **Dr.** Martensens Dogmatik. Det er nemlig en Hovedregel, vi anvende ved alle saadanne Recensioner eller Bedømmelser af Skrifter, navnlig et Skrift, som angaaer Menneskets høieste Anliggende, og som iøvrigt har nogen Betydning og fremtræder med Fordring paa Opmærksomhed og Anerkjendelse, at vi enten afgjort misbillige det, betragtet i dets Heelhed, eller tildele det vort Bifald. Men — vil man svare — paa denne Maade kan man let blive uretfærdig, da flere Skrifter ere af den Beskaffenhed, at der i dem findes omtrent lige meget Godt og Slet, lige meget Roesværdigt og Daddelværdigt. Dette er ikke sandt. Det er en falsk Forudsætning, ligesom saamange andre, og derfor bliver

ogsaa den Fremgangsmaade, man bygger derpaa, urigtig og falsk. Ethvert virkelig aandeligt Product er af den Beskaffenhed, at een af Delene, enten det Gode eller det Slette, enten Sandhed eller Løgn, enten Lys eller Mørke er det Fremherskende og Overveiende deri. Men vil man afgjøre dette overeensstemmende med Sandhed og Retfærdighed, saa kan det ikke nytte, paa den ene Side at tælle de Bogstaver, Ord, Linier eller Sider, som indeholde noget Sandt, Rigtigt og Godt, eller under alle Omstændigheder noget Tiltalende, Smukt og Behageligt, paa den anden Side de Steder, der indeholde noget Usandt, Forvirret og Falsk — ligesom Dommen i det Hele taget ikke kan eller bør rette sig efter Qvantiteten —; men man maa gaae ud fra Skriftets Retning, Aand, Principer og Hovedpuncter eller Grundlærdomme, og nøie betragte deres Beskaffenhed. Er Aanden og Retningen god, ere Principerne og Grundlærdommene sunde og byggede paa Sandhed, saa fortjener et Skrift — naturligviis naar Udviklingen ikke er altfor uheldig og intetsigende — Bifald og Roes, fordi det i det Væsentlige er et godt Aandsproduct, selv om der findes mange underordnede Enkeltheder, som man ikke kan bifalde. Er det Modsatte Tilfældet, fortjener det Daddel, selv om det indeholder nok saa mange smukke og tiltalende Enkeltheder. Dette er netop Til-

ældet med **Dr.** M.'s Dogmatik, saaledes som jeg før har sagt, og endnu udtrykkelig siger og fremhæver. Dens Aand og Retning er i sit Væsen irreligiøs, og, skjøndt blandet med religiøse Elementer, farlig for Religionen. Principerne ere deels i sig selv falske og modsigende, deels komme de rigtige Principer ikke til Anvendelse, og staae som et dødt Bogstav eller uægte Skildt i Dogmatikens Indledning. Grundlærdommene endelig ere alle mere eller mindre forvirrede og forhutlede, deels ved **Dr.** Martensens „Phantasianskuelse", deels ved hans materialistiske eller physiske Opfattelsesmaade af det Hele. Men ved Siden deraf indeholder „den christelige Dogmatik" mange smukke, tiltalende, ja endogsaa opbyggelige Steder, og den vilde derfor meget bedre svare til sit Navn, naar han havde kaldet den: „opbyggelige dogmatiske Betragtninger", thi skjøndt der naturligviis er Meget i „den christelige Dogmatik", som ikke just har den opbyggelige Betragtnings Charakteer, saa ere der dog unægtelig flere Steder i den, der tilfredsstille Driften til at opbygges, end de Steder, som fyldestgjøre i videnskabelig dogmatisk Henseende, thi disse ere yderst saa; ja det turde endogsaa være et Spørgsmaal om der overhoved i „den christelige Dogmatik", strengt taget, gives noget Sted af denne Beskaffenhed.

Men hvad der især gjør mig den martensenske Theologie saa afskyelig og forhadt, ere navnlig de to Ting, som alt findes omtalte ovenfor, nemlig

1. Hans Lære om Gud. Denne Lære maa enhver Religiøs, naar han blot vil see, og dømme uden Persons-Anseelse, i Forbindelse med de andre Lærdomme, der nærmest angaae Menneskene, betragte som en Tilintetgjørelse af Gud, og en Forgudelse af Mennesker (det er, de Christne).

2. Hans Lære om Forsoning, Forløsning og hele den aandelige Virksomhed i Menneskene, som i sit Væsen er en reen Naturproces, og, som saadan, en farlig og grov Materialisme paa Aandens Gebet. Dr. M. lader Gud i sit Væsen gaae over i Menneskene, og kan ikke tænke sig nogen sand aandelig Virksomhed foregaae hos Mennesket, naar Gud i sit Væsen ikke er i ham. Dette er bleven sagt og viist tidt og tydeligt nok, ogsaa her i det Foregaaende. Naar man altsaa vilde oplyse ved et Exempel, paa hvilken Maade det, som Dr. M. kalder „Driften mod Guds Rige" eller Menneskets Længsel efter og Kjærlighed til Gud, tilfredsstilles, hvad der er dens høieste Point o. s. v., saa vil dette kunne anskueliggjøres ved tvende Elskendes Forhold, hvor den ene Elskendes Kjærlighed er af den Beskaffenhed, at den ikke tilfreds-

stilles undtagen ved at fortære den Elskede, eller physisk optage ham fuldstændigt i sig selv. Vel er der noget rædsomt i dette Billede, men det indeholder desværre altfor megen Sandhed. Vil man nu paa den anden Side tydeliggjøre den Virkning, som denne Lære med Hensyn til Religionen har og maa have paa dem, der blive gjennemtrængte af denne Theologie og saaledes fuldstændigt forførte ved den, saa kan det tydeliggjøres ved en smuk, mangefarvet, tam og venlig Slange, som En har saaet kjær. Han lægger Slangen op til sin Barm, men inden han veed af, har den venlige Slange boret sig ind deri og drukket hans Hjerteblod. Religionen er Menneskets aandelige Hjerteblod; men den ophæves og opsluges af en hovmodig Menneskeforgudelse ved den martensenske Theologie, ved de Lærdomme, som jeg saa ofte har fremstillet, paaviist og anskueliggjort paa flere Maader, for at de, hvis hellige Pligt det er at sørge for, at Religionen i dens Grundvæsen ikke ophæves og tilintetgjøres, kunde blive opmærksomme derpaa.

Man vil nu let kunne skjønne, hvorfor jeg ikke har rost eller kunnet rose Martensens Dogmatik, eller med andre Ord, hvorfor jeg maa ansee de Ting, der i og for sig kunne være roesværdige, som ubetydelige, som lidet eller intetsigende i Sammenligning med det,

som jeg har at indvende imod den. Enhver Dogmatik, der behandler Læren om Gud og Menneskets Forhold til ham paa samme eller lignende Maade som **Dr.** M. behandler den, maa jeg ubetinget forkaste og ansee den for at være Religionen farlig og fjendsk. Ja, jeg maa endogsaa, naar Alt kommer til Alt, finde, at selv de skjønne og tiltalende Steder i **Dr.** M's. Dogmatik ere skadelige, forsaavidt som de tjene til at dække det virkelig Farlige, Falske og Forvirrede i dette Værk, og saaledes have en forblændende og berusende Virkning paa Læseren. Han bliver indtaget deraf, og nu tænker han ikke videre over det, som først og fremmest bør tænkes over og prøves. Ja, selv om han finder Noget som støder ham eller han antager for urigtigt, mindre rigtigt o. s. v., saa overseer han det, og bryder sig ikke videre derom, enten fordi han i religiøs Henseende „er lunken, men hverken kold eller varm", og saaledes maaskee anseer de for Religionen allerfarligste Vildfarelser for en Ubetydelighed, man ikke behøver at bryde sig om (thi hans religiøse Sands er sløvet og hans religiøse Begreber forvirrede); eller han indseer rigtignok Vildfarelsen og det Farlige i den, men af Mangel paa sand og levende Interesse for Religionen, af overdreven Fredsommelighed, Hang til Magelighed, Menneskefrygt, Menneskegunst, Partiskhed o. s. v., tager han ikke

videre Notits deraf, og hvis han, af andre Grunde, kommer til at skrive eller sige Noget om et saadant Skrift, saa veed han at belægge sine Ord paa den Maade, at det ikke skader hans gode Navn og Rygte, sætter ham i Miscredit hos Høierestaaende eller foraarsager ham Ubehageligheder. Han veed, at Tidsalderen er lunken og finder Behag i det Lunkne, og han selv er lunken som de Andre, thi han ved at det Kolde og Varme fremkalder en mindre behagelig Fornemmelse hos de „høitstærede Samtidige“.

Det er derfor at jeg til den Dag i Dag er saagodt som den Eneste, der med Alvor og uden Sky har søgt at drage frem for Lyset det egentlige Indhold af den martensenske Theologie, navnlig at blotte Systemets irreligiøse Grundvold, thi det er imod min Natur og min Ærlighed, at være lunken i disse Sager. Jeg tager ikke Hensyn til, hvad man har dømt og dømmer derom, thi jeg kjærer mig, under saadanne Omstændigheder, ikke om Menneskers Domme, og søger ikke Menneskegunst; jeg føler tydeligt og har længe følt, at min Tilfredshed og Salighed ikke er afhængig deraf, og at jeg aldrig paa den Maade retteligen vil kunne tjene Gud, eller — i al min Uværdighed — ansees værdig eller brugbar til, at udrette noget Godt for Menneskeheden. Kun har jeg, for Sagens Skyld, i den sidste Tid bestræbt mig

for, at bevare den tilbørlige Moderation, og ikke bruge saadanne Ord og Udtryk, som opjage og bortskræmme vor Tids fiintfølende og fiintdannede Mennesker, og jeg haaber derfor, at man ikke vil kunne undgaae at blive opmærksom paa den Sag jeg strider for.

Retfærdighed maa der skee tidligt eller sildigt.

Efter saaledes at have fremsat ovenstaaende Bemærkninger, henvende vi os til Dr. Martensen med nedenstaaende Spørgsmaal, foranledigede ved den eiendommelige Lære, som findes i hans „christelige Dogmatik", og opfordre ham til, for sin egen, for Andres og især for den christelige Sandheds Skyld at besvare dem og give alle de Oplysninger derom, som han, efter bedste Overbeviisning, maatte være i Stand til at give. Vi spørge da:

1. Kan det af Tid og Rum ꝛc. indskrænkede Menneske ad Tænkningens Vei vide Noget om den evige, usynlige Aand, som vi kalde Gud, **før hans Aabenbarelse i de skabte Ting** eller **før Verdens Skabelse**, og er det muligt for os, **uafhængigt deraf** at komme til nogensomhelst Kundskab om Beskaffenheden af Guds Væren og Væsen?

2. Hvis det, ved nøiere Eftertanke, viser sig at at være en Umulighed, **hvorfor** hvile vi da ikke i den

eenfoldige Tro: at dette Væsen, med de dertil hø-
rende guddommelige Egenskaber, i sin Evighed
har existeret før Verdens Grundvold blev lagt,
paa en os ubegribelig Maade? Og hvorfor søger
man, selv i en „christelig Dogmatik“, at forklare det,
som ikke lader sig forklare?

3. Kan den ovenfor (S. 27—28) antydede
„Phantasieanskuelse“ af det guddommelige Væsens Ud-
vikling, den „indre Adskillelse mellem Gud og Gud“ m.
m., tjene til at oplive eller bestyrke Troen eller til
at opklare og forøge den sande Gudskundskab?

4. Er det en værdig Forestilling om Gud, at
tænke (at indbilde) sig ham, „den evige Fader“, fra
først af, som en „uoprunden Naturgrund“*) uden

---

*) Det hedder nemlig i „den christelige Dogmatik“ S. 130, § 56: „Som det Jeg, der af sin uoprundne Naturgrund oplader sig til Selvaabenbaring og udfører sin Fylde i den udprægede Tankes Beskuelighed, er Gud den evige Fader“. At kalde denne „Fader“: „Jeg“, er virkelig formeget, og staaer i Modsigelse med mangfoldige andre Steder i „den christelige Dogmatik“, hvor der tales om Faderens eller Sønnens „Moment“, „Jegpunct“ o. s. v., hvoraf fremgaaer, at alle tre „Jegpuncter“ kun udgjøre eet eneste guddommeligt „Jeg“, ligesom alle tre udgjøre kun een eneste Person. (Smlgn. „Speculativ Rettroenhed“ S. 14, hvor en Deel af de mange Navne, Dr. M. bruger om Treenigheden, opregnes.

Selvbevidsthed og Frihed, og kan nogen Fornuftig, i Tid eller Evighed tænke sig en saadan Tilstand hos den alfuldkomne, levende Gud?

5. Er det en **værdig**, en **christelig** Foreſtilling om Gud Fader, at tænke sig ham kun som et „**Moment**", „**Punct**" i eller som **en Deel af den guddommelige Personlighed**, der først bliver heel og fuldstændig naar Sønnen og Aanden træde til?

6. **Naar Guds Selvbevidsthed først indtræder med Sønnen**, hvis „Moment" repræsenterer Selvbevidstheden hos Guddommen, og da „**Friheden**" først indtræder med Aanden eller „**Aandens Moment**", **hvorledes** kan der saa, hos det første „Moment", Faderen, der, som saadan, mangler Selvbevidsthed og Frihed, være Tale om „**Selvaabenbaring**" og „**den udprægede Tankes Beſkuelighed**" (see den foregaaende Anmærkning)?

7. **Hvorledes kan Gud blive Fader til sin Søn ved en ikke selvbevidst Naturnødvendighed**? **Hvorledes** kan han det, undtagen ved en **fri Selvbevidsthed**, ved en **forudgaaende fri Villiesact**?

8. Er det tilstrækkeligt til at være „**Fader**" (over Alt i Himmelen og paa Jorden) at være en „uoprunden **Naturgrund**", et „**Naturdyb**", for Sønnen at være „**Selvbevidsthed**"; og hører det ikke nødvendigt med til

Begrebet Fader og Søn, at hver af dem for sig er en Personlighed med Selvbevidsthed og Frihed?

9. Naar alle tre, Fader, Søn og Aand, udgjøre kun een Person eller Personlighed, hvorfor ere de da tre? Dr. M. vil maaske svare: fordi denne Trehed er „den nødvendige Grundform for Guds personlige Liv" og fordi Guds „Personlighed og Selvbevidsthed er utænkelig uden at tænke de (tre) Momenter i Guds Væsen"*). Men da dette kun er en løs Paastand, ønskes Grunde derfor.

10. Kan denne Anskuelse af Guddommen forenes med den christelige Lære? Eller: er det Kirkens Lære at Fader, Søn og Aand ere eet Væsen i een Person? Eller skal det nu maaske ansees for Orthodoxie, som Kirken til alle Tider har anseet for et farligt og grovt Kjætterie?

11. Naar Sønnen er Væsen af Faderens Væsen og i Alt Faderen liig (altsaa heller ikke større eller fuldkomnere end Faderen), hvoraf kommer det da, „at Gud (Faderen) skaber Verden ved Sønnen", med andre Ord: at Sønnen umiddelbart skaber Verden, men ikke Faderen?

12. Kan Faderen ikke skabe Verden? hvis saa

---

*) See „den christelige Dogmatik" S. 128—29.

er, hvorledes kan da Sønnen, der ikke er større end Faderen? eller: Er det under Faderens Værdighed at skabe Verden? hvorledes da ikke under Sønnens Værdighed, der er liig Faderens? Eller, er der maaske Noget i Sønnen, som ikke er i Faderen, der qvalificerer ham til at være Verdens Skaber? Men hvorledes er Sønnen da i Alt Faderen liig?

13. Eller er der maaske Noget i „Begrebet Fader", som forbyder Faderen selv, som saadan, at skabe Verden, og Noget i Begrebet „Søn", der gjør ham, som saadan, skikket dertil? Hvad er overhoved Grunden til at Sønnen, men ikke Faderen, ifølge Dr. Martensens Lære, skaber Verden?

14. Er det overensstemmende med Christendommens og Kirkens Lære, at Gud Fader, som Fader, ikke skaber Verden, men at Sønnen er Skaberen i egentlig Forstand?

15. Hvis Gud Fader ikke har skabt Verden og da heller ikke opholder eller styrer den (da Verdens Skaber, Opholder og Styrer maa være den samme), men har overladt det Hele til Sønnen, hvilken Virksomhed har han saa forbeholdt sig selv som Fader?

16. Hvis ingen Virksomhed foruden denne kan henføres til Faderen, hvorledes kan saa dette forenes med Christendommens Lære om Faderens bestandige

Virksomhed, med Christi Ord. (Joh. 5, 17.) „**min Fader arbeider indtil nu**“? Og **hvorledes** kan det overhoved forenes med Begrebet om en Gud, der tænkes og troes paa som **alt det Skabtes Fader**?

17. **Hvorfor** har Dr. Martensen i sin „christelige Dogmatik“ de **tre Hovedafdelinger**: „Læren om Faderen“ (S. 137), „Læren om Sønnen“ (S. 281) og „Læren om Aanden (S. 393), og **hvorfor** har han henført „Skabelsen“ m. m. til „Læren om **Faderen**“, da Faderen ikke har skabt Verden? Er det for at vise, at „den christelige Dogmatik“ dog i **Grunden er orthodox**? eller har det maaskee en anden og dybere Grund?

Men hele den martensenske Treenighedslære og det Forhold, hvori han stiller Guddommens „Momenter“ eller „Jegpuncter“ til hinanden, fører uvilkaarligt Tanken videre, og nøder os til endnu at opkaste følgende Spørgsmaal angaaende Læren om Gud.

18. Da vi ikke kunne tænke os en Gud uden Virksomhed, og da vi ikke have nogen Virksomhed tilovers for Gud **Fader, efterdi Sønnen gjør Alt**, saa spørges der: **Existerer der nogen Gud Fader**, og har han overhoved existeret siden han avlede sin Søn **Logos, der først skaber Verden** og **senere indsænker sig i Menneskehedens Skjød som Mulighed, som hellig Sæd**, for at kunne opstige i Menneskeslæg-

tens Midte i midlende og frelsende Menneskeaabenbarelse"*) o. s. v.?

19. **Bliver Faderen ikke Søn, forvandles han ikke fra Fader til Søn"** i og ved den Tanke, i hvilken han „**tænker sig selv som sin Søn**"**); thi det hedder et andetsteds, at „**han maa tænke sig selv som en anden**"***). Er der altsaa i Virkeligheden nogen **Fader** mere, efterat han har „tænkt Sig Selv som sin Søn"?

20. Betegnes ikke den martensenske Treenighed rettest som en „**succesfiv Treenighed**"†), hvori „Momenterne" eller „Jegpuncterne" **afløse hinanden** paa den Maade, at Faderens „Moment" **gaaer ikke blot over i men tillige op i Sønnens „Moment"**, o. s. v., og at det foregaaende „Moment" saaledes **ophæves**? Eller er dette en „Misforstaaelse"? I saa Fald,

*) „Den christelige Dogmatik" S. 313.

**) „Den christelige Dogmatik." S. 141.

***) Samme S. 131.

†) Disse Ord ere ikke hentede fra „den christelige Dogmatik", men fra „Speculativ Rettroenhed og geistlig Retfærdighed" S. 83. Jeg har altsaa selv tidligere brugt dette Udtryk i mit Indlæg for Retten, hvor jeg søger at bevise Rigtigheden af de Beskyldninger imod Dr. M., som indeholdtes i mit Brev til Kong Christian den Ottende. Men Dr. M. har ikke fundet Anledning til at tage Hensyn dertil siden det kom ud i Trykken, og synes saaledes stiltiende at indrømme de deri indeholdte Beskyldninger.

hvorledes skal dette da forstaaes, og hvorledes kan denne Treenighedslære forsvares, navnlig for Faderens Vedkommende?

21. Kunne vi antage en uvirksom Fader, der selv, umiddelbart, aldeles intet har med Verden at gjøre?

Dette Spørgsmaal har, som det er let at indsee, en overmaaade stor Vigtighed, da det angiver Grundvolden for al Religion. Vi have tidligere fremstillet denne Sag paa følgende Maade: „Han (Dr. M.) benævner Personerne Existentsformer, og siger: at „det er væsentligt og nødvendigt for Gud, at udtræde i en tredobbelt Existentsform, der hver for sig indeholder det hele guddommelige Subject og den hele guddommelige Substants". Heri ligger ligefrem: a) at denne Treenighed bliver en succesiv Treenighed, idet disse Existentsformer nødvendigviis maae succedere (følge paa) hinanden, eftersom de, just fordi de ere Existentsformer, der hver for sig skulle indeholde Alt, hvad der tilhører den evige, udelelige og altomfattende Gud, umulig kunne existere ved Siden af hinanden. b) Dernæst følger deraf, at Faderen, den saakaldte første Existentsform, ganske absorberes (opsluges) af den anden Existentsform Sønnen, og at Gud Fader, som saadan, altsaa ophæves og tilintetgjøres. Faderen avler her ikke Sønnen, men bliver Søn, for-

vandles fra **Fader til Søn**"*). Saaledes have vi, som sagt, tidligere fremstillet dette, og have, ifølge vor bedste Overbeviisning, ikke kunnet komme til andet Resultat. Nu indskrænke vi os til at spørge Dr. Martensen:

22. Er det muligt, ifølge hans Fremstilling af Treenighedslæren, at tænke sig **Gud Fader** (eller Gud i **Existentsformen Fader**), **som et endnu virkelig existerende, og som saadant, virkende Væsen?** Vi opfordre ham indstændigt til at besvare dette Spørgsmaal, ikke med umotiverede Paastande, men med **Grunde**, hentede fra Skrift, Religion og Fornuft.

Endvidere (om Sønnen):

23. Følger det ikke fremdeles af denne Lære om Gud og om Treenigheden, **at Sønnen, at „Subsistentsformen" Søn er ophævet?** Bliver man nemlig ikke nødt til at tænke sig Sagen paa den Maade: at Logos, Sønnen i Væsenstriniteten, efter at have skabt Verden,

---

*) Det her anførte Sted er taget af det i sidste Efteraar trykte Indlæg i Generalfiskalsagen fra 1847. Som Følge deraf ere de deri citerede Ord af Dr. Martensen hentede fra hans ældre, udtrykte dogmatiske Paragrapher; men dette gjør Intet til Sagen, deels fordi hans Treenighedslære i alt Væsentligt er den samme som den var dengang, deels fordi Udtrykket „Existentsform" erstattes i hans „christelige Dogmatik" ved „Subsistentsform" og andre lignende Udtryk, som sige det Selvsamme. (smlgn. „Speculativ Rettroenhed og geistlig Retfærdighed" S. 14)

efter at have „indsænket sig i Menneskehedens Skjød, som Mulighed, som heldig Sæd", efter at være „opstegen i Menneskeslægtens Midte i midlende og frelsende Menneskeaabenbarelse (det er, som Frelseren Christus, Sønnen i den oekonomiske Trinitet), og efter at have, i denne nye Skikkelse, gjennemgaaet Døden, Opstandelsen og Himmelfarten og saaledes igjen aflagt den indskrænkede, materielle jordiske Skikkelse — da endelig, efter at have fungeret som Søn i begge Triniteterne, er gaaet over i og op i den tredie „Subsistentsform" af Guddommen, saa at „Aanden" den hellige Aand, som lever i Kirken og repræsenteres ved den, er den eneste Gud, den eneste „Subsistentsform" af Guddommen, som vi nu have?

Vi tilstaae meget gjerne, at vi „i den christelige Dogmatik" ikke have fundet Sætninger, der udtale dette, eller hvori det ligger saa ligefrem, som mange af de øvrige ovenfor anførte Sætninger, men vi have, ved en nøiagtig Prøven af denne Lære, fundet, at dette er den eneste rigtige Consequents deraf. Dog have vi ogsaa fundet der henhørende Antydninger; thi — spørge vi —:

24. Naar Dr. Martensen taler om „den upersonlige Guddom" nemlig Faderen, Existentsformen Fader — „der først i Christo siger Jeg til sig Selv, først i Menigheden veed sig selv som Aand"*) —

*) „Den christelige Dogmatik", S. 127.

Hvad er saa Meningen i denne Sætning: at „**Gud først i Menigheden veed Sig Selv som Aand**“? **Hvorledes** kan dette forklares eller forstaaes, undtagen paa den Maade, at **Aandens „Subsistentsform“**, at **Aandens „Moment“ netop indtræder, da Menigheden stiftedes** og den hellige Aand kom over Apostlene paa første Pintsedag, Aar 33 efter Christi Fødsel?

25. Da Dr. Martensen netop ogsaa kalder Personerne „**Bevidsthedsformer**“, „**Bevidsthedsacter**“ *), „og Gud først i Menigheden bliver sig selv bevidst som Aand“, træder det guddommelige Væsen da ikke, netop i og ved Menighedens Stiftelse, **ind i Aandens Bevidsthedsform**? Thi at Gud tidligere **existerede** som Aand, **uden at „vide sig Selv som Aand“**, er vel neppe rimeligt.

26. Og da denne „**Bevidsthedsform**“ som saadan, ifølge de nysanførte Ord, **ikke tidligere synes at have existeret**, er det saa ikke et nyt Beviis for, at de tre „Bevidsthedsformer“, „Subsistentsformer“ eller „Bevidsthedsacter“ **) følge paa og afløse hinanden?

---

*) „Den christelige Dogmatik“ S. 133 og fl. St.

**) Som en lille Unøiagtighed eller Modsigelse kan det fremhæves, at Dr. Martensen taler om „tre Bevidstheds-acter“ og „Bevidstheds-former“, medens han ved Elden deraf udtrykkelig lærer, at Guddommen i Faderens „Bevidsthedsform“, „Moment“ eller „Jegpunct“, var uden Selv-

Gaae vi nu videre i denne Gudmeddelelses- og Gudforvandlings-Proces, saa spørges:

27. **Hvorledes kommer Guds og Menneskets Væsenseenhed eller væsentlige Eenhed i Stand,** efterat denne Eenhed først var fuldbyrdet i Christus? Skeer det ikke **først** ved Aandens Udgydelse paa den første Pintsefest, da „Incarnationens Under er uadskilleligt fra Inspirationens"? og skeer det ikke **fremdeles** ved **Sacramenterne,** eller derved: at Barnet i Daaben faaer en **ny Natur,** bliver et **nyt Menneske,** med andre Ord, skabes paa ny, skabes om, bliver et andet Væsen end det var før Daaben?

28. Opnaaer altsaa ikke Mennesket **nu** denne Væsenseenhed med Gud derved, at den forklarede „**Christus i Daaben giver Sig Selv og Aanden heel og udeelt til Enhver**" samt derved: „**at den hele og udeelte Christus giver Sig Selv i Nadveren som Næring for det nye Menneske**", saa at den døbte Christne bliver en „**Christophoros**" (Christusbærer)? *)

---

bevidsthed, da „Guddommen først i Christo" (det 2det „Moment") „siger Jeg til Sig Selv"; thi Dr. Martensen kan dog vist ikke mene, at den for den første Bevidsthedsform eiendommelige Bevidsthed, var en Art Bevidsthed, ringere end Selvbevidstheden, altsaa omtrent som den Bevidsthed, vi tillægge Dyrene, eller en lignende.

*) See „den christelige Dogmatik", S. 523, og „den christe-

29. Hvis det ikke er paa denne Maade, at Guds og Menneskets Væsenseenhed kommer i Stand; hvis det ikke skeer **igjennem Incarnationen** (Logos's kjødvorden) og dernæst **ved Christi Selvmeddelelse ved Daaben**, **hvorledes** skeer det da?

30. Men dersom det skeer paa den nysangivne Maade, dersom Guddommen, efterat være gaaet over i Zje, „Bevidsthedsform" eller „Subsistentsform", ved Sacramenterne „meddeler sig heel og udeelt til Enhver", **gaaer Gud da ikke tilsidst paa denne Maade over i og op i Mennesket**, navnlig **den Christne**, eller maaskee, fuldstændigere betegnet, **op i Kirken eller Christenheden**?

31. **Existerer Christus** (**eller den hellige Aand**) **udenfor Kirken eller Christenheden, eller ere de kun forsaavidt som de leve i Christenheden eller de Christne?** (Faderen kan der naturligviis neppe være Tale om, ifølge det ovenfor Anførte).

32. Følger dette ikke ogsaa consequent af Dr. M's. **Inspirations-Begreb** eller deraf, at Ingen mere bliver inspireret, men at **Alle medtage Aanden ved den**

---

lige Daab" af Dr. H. Martensen, S. 57 og 59. (Det sidstnævnte Skrift citeres i „den christelige Dogmatik", er altsaa paany bleven approberet og bekræftet, skjøndt dette vistnok var overflødigt.

kirkelige Overlevering, med andre Ord, modtage den Gud, der „først i Menigheden veed sig selv som Aand"?

33. Hvorledes er Christi Allestedsnærværelse at forstaae? Er det kun en Allestedsnærværelse i Christenheden, eller er det en „ubegrændset Christus-Ultiqvitet" eller Allestedsnærværelse af Christus?

34. Dersom man antager Christi ubegrændsede Allestedsnærværelse, hvorledes kan da Modsætningen være saa stærk imellem dem, der tilhøre Kirken og dem, der ikke tilhøre den, mellem Døbte og Ikke-døbte?

35. Men dersom man antager den begrændsede Allestedsnærværelse (!) — hvilket forekommer os at bestyrkes ved § 265 i „den christelige Dogmatik" — saa spørges: hvilken „Existentsform", og „Bevidstheds-form" af Guddommen er saa den udenfor Christenheden nærværende og virkende? Er det ikke Logos, Sønnen i Væsenstriniteten?

36. Dersom det er Logos, som virker og er allestedsnærværende i den physiske Natur og hos de Ikke-christne Mennesker*), hvorledes skal man da tænke

*) See det ovenfor (S. 31—32) citerede Stykke, navnlig disse Ord: „Det er den skabende Logos, som skjænker os Brødet og Vinen, og allerede i Naturens Rige er det som hørte vi ham sige: Tager, æder, dette er Jeg, det er mit Væsen" o. s. v.

sig denne Modsætning mellem Logos og Christus, da „Christus (selv) er den incarnerede (kjødvordne) Logos“ *) og da Dr. Martensen har forvaret sig imod den „Misforstaaelse“, at Logos og Christus skulde betragtes som to Sønner ved at sige: „dog ere der ikke to Guds Sønner, men kun een Guds Søn“**)?

*) „Den christelige Dogmatik“ S. 522.

**) Det kunde synes, at disse Spørgsmaal, naar de sammenholdes med Spørgsmaal 23, indeholdt en Modsigelse, deels fordi Sønnerne (Logos og Christus) der omtales som følgende paa hinanden, men her som sideordnede, paa engang existerende, deels fordi de der omtales som gaaende over i Aandens „Existentsform“, her derimod som endnu blivende i Sønnens „Existentsform“ (rettere „Existentsformer“); men dette er, fra vor Side, ingen Modsigelse, thi vi vide meget godt hvad vi sige, og tænke men phantasere ikke. Sagen er nemlig den: paa det første Sted have vi forfulgt Consequentserne af Dr. M.'s Gudforvandlingsproces, saaledes som man maa forfølge dem, naar man tænker derover. Derfor have vi paa det første Sted spurgt, om ikke Sønnens „Existentsform“ ophæves og gaaer over i Aandens, ligsom Faderens „Existentsform“ alt i Forveien var gaaet over i Sønnens, hvorfor da ogsaa afgjort taler den Omstændighed: at den Gud, som „først i Menigheden veed Sig Selv som Aand“, ikke var Fader umiddelbart i Forveien, inden han blev sig bevidst som Aand, men Søn. Det var altsaa Sønnens „Moment“, som her gik over i Aandens; og dette synes os at tale for den Consequents, at Sønnens „Moment“ eller „Jegpunct“, som saadant, er ophævet. Dette fulgte altsaa nærmest af Dr. M.'s Treenig-

37. Men hvorledes kunne Logos og Christus betragtes og bevises at være **een eneste Guds Søn**, da saavel **deres Væsen** som **deres Virken** og **Virkekreds** siges at være saa **forskjellige**?

38. **Logos** er alfuldkommen, og følgelig „**den alvidende** Gud“, „**Christi Viden**“ derimod, „**er ikke Alvidenhed**, men en **begrændset Viden**“*); Logos virker i „**Naturens Rige**“, Christus i „**Naadens Rige**“**); Logos skaber **Verden men ikke** det **nye Menneske**, den **nye Natur**, den **nye Skabning**,

hedslære. Paa det sidste Sted (i Spørgsmaalene 35—41) sluttede vi os derimod til det som findes i sidste Deel af Dr. M.'s „christelige Dogmatik“, eller i „Læren om Aanden“, navnlig det ovenfor (S. 31—32) citerede, vidtløftige og tydelige Sted, som findes paa S. 524 i Dogmatiken; thi her er Sønnen ikke blot endnu existerende og virkende, som Søn, men ovenikjøbet som en **dobbelt Søn**, som **to Sønner, Logos** og **Christus**, den ene i Naturens, den anden i Naadens Rige, den ene **udenfor Kirken**, den anden i **Kirken**; og derfor bliver netop her Spørgsmaal om disse Sønners Forhold til hinanden o. s. v. Kan nu Dr. M. enten selv eller ved Andres Hjelp see sig i Stand til at klare disse Spørgsmaal, at paavise, hvorledes Læren om Sønnerne, saavel de to ovenfor anførte, som den tredie, der kaldes Djævel (see Spørgsmaal 42), er at forstaae, samt hvorledes det gaaer til at „Gud først i **Menigheden** veed sig selv som Aand“ m. m. — da skal det glæde os.

*) „Den christelige Dogmatik“, S. 354.

**) Smlgn. f. Ex. det nys anførte Sted (S. 31—32).

Christus derimod skaber „det nye Menneske", den nye, guddommelige Natur i Mennesket. **Hvorledes** kunne de begge saa være **een Søn, eet Væsen**?

39. **Da „Christus (netop) er den incarerede Logos"**, hvorledes kan der saa være Tale om en Logos, der **ikke synes at være incareret** (være bleven Kjød), og som derfor virker paa en anden Maade og i en anden Sphære end den incarnerede Logos? Og dog fremgaaer dette af Dr. M.'s Lære (See ovenfor, navnlig det Side 31—32 citerede Sted).

40. Var der maaskee fra først af en **dobbelt Logos**, den ene bestemt til at blive Kjød, den anden ikke? **Eller** er maaskee den **eneste Logos bleven deelt**, saaledes at en Deel af ham blev incarneret, den anden derimod forblev som Aand?

41. **Hvorledes** skal man overhoved tænke sig dette Forhold mellem Logos og Christus, saaledes at de „kun ere een Guds Søn"?

42. **Hvorledes** skal det fremdeles forstaaes, at „der er en vis Sandhed i den Forestilling: **at Djævelen er Christi Broder**",*) hvorved der saaledes i det martensenske System fremkommer **en tredie Gudssøn**?

43. **Hvorledes** skal man, ifølge den martensenske Lære, bestemme **Forholdet mellem det tredie „Mo-**

*) „Den christelige Dogmatik", S. 224.

ment« eller „Jegpunct« i Guddommen og de to første?

44. Den græsk-catholske Kirke lader, som bekjendt, Aanden gaae ud fra Faderen alene; den rommersk-catholske og den protestantiske Kirke lade ham gaae ud fra Faderen og Sønnen; men da Dr. Martensen siger: „Ligesom Christus i Daaben giver Sig heel og udeelt til Enhver, saaledes giver han ogsaa Aanden heel til Enhver«*) — er det saa ikke Meningen, at Aanden (den hellige Aand, som virker i Kirken) udgaaer fra Sønnen (Christus) alene?

45. Dersom Christus alene meddeler Sig Selv og Aanden, hvorfor meddeler han da ikke ogsaa Faderen, da „Faderen er i Sønnen«? Er det paa Grund af at „den hellige Aand først som Christi Aand kan indgaae den blivende Forening med Menneskeslægten« (See ovenfor Side 90—91)? Eller:

46. Er det maaskee Sønnen (Christus) alene forbeholdt, tillige at være Fader, (eller fungere som Fader), og kan han maaskee saaledes, af den Grund, ikke give Faderen, men kun „Sig Selv (som Søn) og Aanden heel og udeelt til Enhver«?

47. Er dette ikke et nyt Beviis paa, at Dr. Martensen har fjernet Faderen fra Verdens Skue-

---

*) „Den christelige Daab, af Dr. H. Martensen. Kjøbenh. 1843", S. 59.

plads, og at Faderen saaledes, ifølge hans „christelige" Theologie, enten er bleven ganske tilovers, eller ikke mere existerer?

Endvidere:

48. Da „Christus er det nye Skabelsespunct i Historien"; da og „det nye Menneske" skabes derved, at „Christus i Daaben meddeler Sig og Aanden heel og udeelt til Enhver"; da Gud vil „antage Skabningens Natur"*); da „Gud vil blive Menneske, og kræver saaledes et Gudmenneske af ethvert Individium" (som ved Daaben modtager Christus og Aanden), og da „Virkeliggjørelsen af denne Fordring forudsætter den oprindeligt værende (eller den væsentlige) Eenhed af den guddommelige og menneskelige Natur", som gives ved Daaben — er saa ikke den Døbte væsentligt Gudmenneske, og væsentlig Eet med Gud?

49. Bliver ikke saaledes Forskjellen mellem de Christne og Ikke-christne (det er mellem de Døbte og Ikke-døbte) den: at de Døbte fra Daaben af ere væsentlige Gudmennesker, de andre kun Mennesker?

50. Er denne Lære overeensstemmende med Christendommen, og hvor findes saadanne Væsener,

---

*) See ovenfor S. 103—107. (Smlgn. „den christelige Dogmatik" S. 21, o. ff. St.).

som ved Daaben ere omskabte fra Mennesker til Gudmennesker, omtalte i det nye Testamente?

51. Er det en aandelig, Gud værdig og med Christendommens Aand overeensstemmende Lære: at Mennesket saaledes, efter at være bleven skabt som blot Menneske, inden det selv gjør eller tænker Noget, Ondt eller Godt, omskabes til et væsentligt Gudmenneske?

Det væsentlige Gudmenneskes Forhold til det Virkelige:

52. Men da det fremlyser af Dr. Martensens Lære, at han ikke lader det virkelige Gudmenneske fremstaae fix og færdigt ved Daaben, men kun det væsentlige — det virkelige kommer først senere — saa spørges: naar og under hvilke Betingelser tør vi haabe og antage, at det væsentlige Gudmenneske bliver virkeligt?

53. Skjøndt vi tør antage, at en stor Deel af de Christne vil nøies med at vide, at de ere Væsentlige Gudmennesker, ville dog vistnok ogsaa mange brænde af Begjærlighed efter at vide, hvorledes det Væsentlige kan blive virkeligt, og vi spørge derfor i disses Navn: Hvad er det, som gjør det væsentlige Gud-Menneske til et virkeligt Gudmenneske? Er det geistlig Embedsværdighed, (at være ordineret, Dr. theol. o. s. v.)? Er det en vis Kundskab eller Erkjendelse,

saasom „onthologisk Erkjendelse' af Guddommen, eller Erkjendelsen af den „nye og guddommelige Natur", man har modtaget i Daaben? Er det en vis Tænke- og Handlemaade i Livet, som bevirker denne Virkeliggjørelse af det væsentlige Gudmenneske? Ere det alle disse Ting med flere tilsammen? Eller hvad er det?

(Vi spørge saaledes, fordi det aabenbart maa være af yderste Vigtighed, saavidt muligt at vide, hvem der ere virkelige Gudmennesker, og hvem der ikke ere virkelige, men kun væsentlige Gudmennesker.)

54. Hvorledes er det, ifølge Sagens Natur, tænkeligt eller muligt, at Nogen, som ikke er virkeligt Gudmenneske, er væsentligt Gudmenneske?

Naar Mennesket ved Incarnationen er bleven Gudmenneske, hvad bliver der saa af Naaden, i dens egentlige Forstand? Mennesket er da vel, kunne vi tænke, gaaet over i den Tilstand, hvor dette „jødiske Samvittighedsforhold, Afhængighedsforhold og Lydighedsforhold"*) ikke længere er tilpas, ikke længer er det rette Gudsforhold. Er det ikke saa?

Inspirationens Forhold til Incarnationen:

56. I hvilket Forhold staaer Inspirationen til Incarnationen? Dr. M. siger: „Incarnationens Under er uadskilleligt fra Inspirationens". Heraf synes

*) „Den christelige Dogmatik," S. 21.

at følge: at hvor der er Inspiration, maa der være Incarnation og omvendt. Er det ikke saaledes?

57. Men da nu „Incarnationens Under er uadskilleligt fra Inspirationens", og Inspirationen var udelukkende eiendommelig for den apostoliske Periode, var da Incarnationen ogsaa eiendommelig for den apostoliske Periode? Det maa den vel have været.

58. Dersom dette forholder sig saaledes — og det synes en nødvendig Følge af Dr. Martensens Lære om Incarnationens Forhold til Inspirationen — hvorledes gaaer det da til, at „Christus (endnu den Dag i Dag) i Daaben meddeler Sig og Aanden heel og udeelt til Enhver"?

59. Er dette ikke ligefrem en Fortsættelse af Incarnationsunderet? Hvis det er saa, hvorledes skal det da forstaaes, at Inspirationens Under uden Inspiration vedbliver at fortsætte sig i Kirken efter Apostlenes Tid, siden „Incarnationens Under er uadskilleligt fra Inspirationens"?

60. Eller er denne Selvmeddelelse af Christus i Daaben aldeles ikke at betragte som Incarnation? Hvis saa er, hvorledes kan man da tænke sig, at den samme Meddelelse (Meddelelsen af den samme Guddom) nu ikke mere er at betragte som Incarnation, medens den netop betragtes saaledes i den apostoliske Tid?

61. Kommer det maaskee deraf, at denne Christusmeddelelse efter Apostlenes Tid kommer fra Kirken, nærmest de Geistlige, og saaledes er at betragte som en kirkelig Overlevering, medens den i den apostoliske Tid kom uden- eller ovenfra, (Smlgn. ovenfor S. 94—95)? Eller hvorledes er det at forstaae?

Fremdeles: (om Inspirationen).

62. Hvorledes kan En, der ikke er inspireret, og selv tilstaaer, at han ikke er det, være bedre i Stand til at bedømme, hvem der er inspireret og hvad der en Inspiration end den, som selv er inspireret? Christus og Apostlene tillægge Moses, David og Propheterne m. Fl. Inspiration; Dr. Martensen derimod fradømmer dem den og siger, at Inspiration existerede ikke før den apostoliske Periode eller udenfor den. Hvorledes skal man nu tænke sig, at Dr. Martensen veed dette bedre end Christus og Apostlene?

63. Hvorledes kan overhoved den, der ikke selv er inspireret, afgjøre, hvad der er Inspiration, hvad ikke, hvem der er inspireret, hvem ikke?

64. Da Dr. Martensen antager og lærer, at Apostlene (og deres Samtidige) vare inspirerede, og betegner denne Inspiration som „hiin fuldkomne Forening af Guds og Menneskets Aand, som danner Apostolatets Begreb“: — og da han ikke ændser deres Vidnesbyrd om Inspirationen hos Jøderne, men ligefrem

fradømmer de Mænd Inspirationen, som Apostlene tillagde den — hvorledes kan saa denne Antinomie — at Dr. M. paa den ene Side tillægger Apostlene Inspiration, og at han paa den anden Side ikke lader dem vide rigtig Besked om Inspirationen hos de jødiske Propheter — medieres?

65. Dr. M. lader Inspiration og Incarnation være uadskillelig forenede, og fradømmer Propheterne naturligviis Inspirationen paa Grund af, at paa deres Tid var Gud endnu ikke incarneret. Dette Sidste maae Christus og Apostlene antages at have vidst, hvorledes kunde de da tillægge Propheterne Inspirationen, hvis Inspiration er uadskillelig fra Incarnation?

66. Skulle vi antage, at Christus, Guds Søn, og de inspirerede Apostle vare saa uvidende om Inspirationens Natur og Væsen, at de ikke kjendte det, som er „uadskilleligt fra“ den og altsaa betinger den — eller hvad skulle vi antage for at forklare os dette Phænomen?

Endvidere: denne Læres Forhold til Forsoningslæren:

67. Naar Incarnationen (Guds Menneskevorden) ikke blot er den nye Skabnings Begyndelsespunct og dermed tillige Forsoningens Begyndelse, men ovenikjøbet er den væsentlige Forsoning selv, i det Guds og Menneskets Væsen forsones som det hedder (eller

forenes), det er: idet „**Guds og Menneskets Væsens-eenhed**" **indtræder** — **er da ikke denne væsentlige Forsoning**, der, som saadan, endnu ikke forsoner Guds og Menneskets **Villie, aldeles forskjellig fra og modsat den christelige Forsoning**, som omtales i det nye Testamente?

68. Da denne **saakaldte væsentlige Forsoning** ikke blot sættes som en nødvendig Betingelse for den saakaldte **virkelige Forsoning**, som senere efterhaanden skal komme i Stand, men tillige **fører den med sig med en Art Nødvendighed**, idet den væsentlige Forsoning i og med det guddommelige Væsen, Mennesket gjennem Incarnationen o. s. v. har modtaget, **voxer op og modnes**, ligesom det Sædekorn der nedlægges i Jorden — **er saa ikke denne Forsonings Væsen** nærmest eller alene **af en physisk eller metaphysisk Natur**, med andre Ord: **er det ikke en reen Naturproces**?

69. Har Pastor Paludan-Müller altsaa ikke Ret, naar han siger: „**at Incarnationens Idee** (hos **Dr.** Martensen) **faaer en eensidig Overvægt over Forløsningen**", og „**at Forløsningen bliver tilbagetrængt og kommer ikke til sin Ret**, medens dog Forløsningen er Christendommens Midpunct, og navnlig af den evangeliske Kirke er gjort gjældende som saadan"?*)

*) See „om **Dr.** Martensens christelige Dogmatik af Paludan-Müller." S. 53. og „Dogmatiske Oplysninger" S. 87.

70. Har samme Forfatter ikke Ret naar han betegner denne martensenske Opfattelse af Forsoningen som en „Hovedvildfarelse“?*).

71. Beviser ikke dette i Forbindelse med det Foregaaende, at **hele denne Theologie** i sit inderste Væsen og Kjærne er en **Gudforvandlingsproces**, hvor Gud, i sit **uforanderlige, evige Væsen**, først gaaer over i den ene „Existentsform“, „Subsistentsform“ eller „Bevidsthedsform“ efter den anden, og siden **over i Mennesket, forat Guds og Menneskets Væsenseenhed kan komme i Stand**, forat Gud og Menneske kunne blive **Eet i Væsen**?

72. Er dette ikke, naar Alt kommer til Alt, en **Art Gudsfornægtelse**? Eller kan noget fornuftigt Menneske, som har Trang til at troe paa Gud, og føler sin Afhængighed af ham, tilfredsstilles ved en **saadan Lære, et saadant Gudsbegreb**?

73. Er denne Theologie skikket til at styrke og nære **den Religiøsitet** og **Gudsfrygt, den Hengivenhed** og **Tillid til Gud**, der stedse fordrer som sin Forudsætning og Grund **den bestemteste Modsætning mellem Gud, som det evige, uendelige, alfuldkomne Væ-**

---

*) Smlgn. hvad vi i „Speculativ Rettroenhed og geistlig Retfærdighed“ S. 70—73 have sagt om Beskaffenheden af den Martensenske Forsoningslære, med det som findes S. 53 hos Hr. Paludan-Müller.

sen, og **Mennesket, som det ufuldkomne, af Tid og Rum indskrænkede Væsen**; der stedse forudsætter, at „**den skabte Aand staaer i Samvittighedsforhold, i Afhængighedsforhold, i Lydighedsforhold**“ **til Gud** (hvilken Lære skal være afskaffet ved Christendommen og ansees som en forældet Jødedom)? eller:

74. Er den ikke meget mere **skadelig og yderst farlig for al sand Religion og Religiøsitet**, skikket til at opvække og nære Hovmod og Indbildsked hos det svage, ufuldkomne Menneske, derved: at det ikke blot opfordres til „at erkjende Christi Herlighed“, men ogsaa, som Følge deraf, **sin egen Herlighed**, da Christus, i hvem Gud var, „ved Daaben meddeler Sig heel og udeelt til Enhver“, eller med andre Ord: til at ansee sig selv **som „Christusbærer“, som Gudmenneske**?

75. **Hvad vil overalt Religionen blive til der, hvor en saadan Lære gjør sig gjældende?**

Det er dette, hvorom jeg spørger og spørger atter; det er dette, som ligger mig paa Hjerte; det er dette, som gjør mig denne Theologie saa utaalelig saa ufordragelig, og det er dette, som har bevæget mig til ved flere Leiligheder at betegne den som „undergravende

Religion og Christendom". Det er endelig dette, (i Forbindelse med de „svare Misforstaaelser", Dr. M. beraaber sig paa), som nu har bevæget mig til at stille disse Spørgsmaal til Dr. Martensen, deels for derved at give ham Leilighed til, om muligt, at bringe Lys i Sagen, deels for at henlede Andres Opmærksomhed derpaa.

Maaskee vil Dr. Martensen, ifølge egne ophøiede Tanker om sig selv, svare mig med det gamle Ordsprog: „en Daare spørger mere end ti Vise kunne besvare", og saaledes mene sig fritaget for at svare paa mine Spørgsmaal. Men jeg trøster mig til, at Sagkyndige ville indsee, at ovenstaaende Spørgsmaal kun kunne fremsættes af Een, som i religiøs Henseende selv har oplevet og erfaret Noget, som alvorligt har beskjæftiget sig med og tænkt over Religion og Theologie, og som godt veed, hvorom han spørger; at de ville indsee, at de kun kunne være fremsatte af Een, der har en levende Interesse for Religionen og den religiøse eller christelige Sandhed; samt endelig, at de ville indsee, at disse Spørgsmaal og deres Besvarelse er af den allerstørste Vigtighed. Vi give Dr. Martensen at betænke, om han kan undslaae sig for, at svare paa de Spørgsmaal, han selv, som Lærer i Theologien ved Kjøbenhavns Universitet, har foranlediget, hvad enten de fremsættes af Een, der staaer paa det samme Trin af Værdighed som han, eller ikke;

hvad enten de Spørgende, som ordineret Geistlige er indtraadt i Kirkens Tjeneste eller ikke, og endelig, hvad enten han iøvrigt roser og berømmer det, der muligen kan fortjene Roes i hans literære Producter, eller lader sig nøie med blot at antyde dette, da han ikke antager det for noget Overordentligt, at en Mand som Dr. Martensen, i et voluminøst Værk kan producere noget Godt.

Men — vil Dr. Martensen svare — den Spørgende „bevæger sig i svare Misforstaaelser". Det er muligt. Er det Tilfældet, saa er det saameget destomere Dr. Martensens Pligt, at paavise disse Misforstaaelser, oplyse dem og derved forebygge, at de udbrede sig i en videre Kreds. Det er iøvrigt saare beklageligt, at alle Dr. Martensens Recensenter eller Kritikere, uden Undtagelse, have „misforstaaet" ham, og at der overhoved neppe synes at være Udsigt til, at nogen Dødlig vil kunne forstaae ham, saalænge man criticerer hans Theologie eller opponerer imod ham. Ikke destomindre — eller rettere, saameget destomere — bliver det nødvendigt at oplyse „Misforstaaelserne", ja endnu mere nødvendigt for Dr. Martensen end nogen Anden, da han er mere udsat for „Misforstaaelser" end alle andre Theologer hertillands.

Vi have altid bestræbt os for ikke at tillægge Dr. Martensen andre Meninger eller Lærdomme, end dem,

vi, efter nøiagtig Overveielse, enten have fundet i hans Læresystem eller have udledt deraf som nødvendige Consequentser — og Consequentser er man dog vel berettiget til at udlede, naar man har at gjøre med en Videnskabsmand og et dogmatisk System —; heller ikke har han tidligere beraabt sig paa disse „Misforstaaelser" end sige paaviist dem, og det vilde dog, uden Tvivl, have havt noget mere at sige, hvis dette var skeet fra Begyndelsen af, end hans Beklagelse over, at vi, i „Baptister og Barnedaab", havde taget omtrent saameget som et trykt Octavblad udaf hans dengang ikke trykte dogmatiske Paragrapher*). Vi have saaledes hidtil havt Grund til at troe, at vi ikke have misforstaaet ham. Nu først have have vi faaet at vide, at vi have misforstaaet ham, og det svarligen, og vi have derfor fremsat disse Spørgsmaal, for derved, om muligt, at tilveiebringe en Forstaaelse. Det er, som sagt, muligt, at vi have misforstaaet ham, dog vel neppe overalt; derfor have vi rettet Spørgsmaal til ham angaaende de Læresætniger, som vi før have omtalt, for at faae at vide, hvori, i hvilke Dogmer eller Lærdomme vi navnlig have misforstaaet ham. Vi haabe, at han ikke vil undslaae sig for, at oplyse os derom og Saamange, som med os maatte

*) See „Berlingske" for 1844 Nr. 115.

være tilbøielige til at troe, at han virkelig har lært de Lærdomme, som vi have fremhævet, eller dog idetmindste Noget, som maa antages at afvige fra den christelige Sandhed. Men disse Oplysninger om „Misforstaaelserne“ og om hans virkelige Mening og Lære, maae være saa tydelige og klare, at de ikke foranledige nye Misforstaaelser. Det kan saaledes ikke nytte, naar man vil fremstille sin bestemte Mening og Anskuelse af en Ting, da at sige: at den (Tingen) „ikke blot“ er (Noget) „men (tillige)“ ikke er det; eller at den tillige er Noget, der ikke lader sig forene med det først Antagne. Har Tingen derimod to eller flere Sider, da maae de paavises og det bevises, hvorledes disse Sider høre sammen og i Fællesskab udgjøre en Eenhed og Heelhed.

Vi kunne forsikkre Dr. Martensen om, hvis han ikke allerede skulde have indseet det, at vi nære en oprigtig Interesse for denne Sag, og vi troe allerede at have viist dette mere end tilstrækkelig. Dersom den i samme Grad ligger ham paa Hjerte, dersom det er ham om Sandheden at gjøre, og dersom han, som Følge deraf, oprigtigt ønsker, at det som han anseer for Sandhed, opfattes og tilegnes af Andre paa den Maade, som han maatte finde mest overeensstemmende med Sandheden — saa vil han sikkert føle sig forpligtet til at svare os paa ovenstaaende

Spørgsmaal, hvis han er i Stand dertil, saa vil han sikkert erkjende det for sin Pligt, saavidt det staaer til ham, at bortrydde og hæve alle de Misforstaaelser af hans i flere Henseender saa eiendommelige og tvetydige Lære, som maatte have gjort sig gjældende enten hos os eller Andre. Og det feiler ikke, at han just nu, ved den Maade, hvorpaa han forholder sig til denne Sag, vil give Andre Leilighed til, at fælde en nogenlunde sikker Dom over ham (hans Lære, Principer og Tænkemaade), betragtet som Christen, Theolog og Kirkelærer.

Endelig vil ogsaa denne Sag blive den danske Geistlighed, navnlig den Deel af den, som det især tilkommer at lade sin Stemme høre ved en saadan Leilighed — enten „til Opreisning eller Fald". Det vil vise sig, om den stiltiende eller lydelig approberer Hovedsætningerne i den martensenske Lære, om den er enig med ham i, at „Jødedommens Skabelsesforhold, (der) sætter en Dualisme mellem Himmel og Jord; (hvor) Gud og Verden ere tvende forskjellige Existenser, ikke blot tvende Sider af det Samme; (hvor der) ligeoverfor Gud staaer en skabt Verden som Ikke-Gud, staaer en skabt Aand i Samvittighedsforhold, i Afhængighedsforhold, i „Lydighedsforhold"*) — er en fordømmelig og for-

*) „Den christelige Dogmatik", S. 21.

kastelig Lære, der nu er bleven afløst af en anden saakaldt christelig Lære, som gaaer ud paa, at denne „jødiske Dualisme" er ophævet ved Christendommen, ved den Lære: at det er Christendommens Øiemed og Bestemmelse, at gjøre Menneskene Eet i Væsen med Gud og at „Gud (følgelig) selv antager Skabningens Natur, for herved at kunne deelagtiggjøre Skabningen i sin Natur"*) — det vil, siger jeg, vise sig, om den danske Geistlighed er enig med **Dr.** Martensen i dette og meget Andet derhenhørende, og billiger, at denne Lære udbredes i Landet. Den mere retfærdige Eftertid vil da, hvis dette skeer, forhaabentlig engang omtale denne Sag omtrentlig paa følgende Maade: I Aarene 1844—50 førtes der en theologisk Strid i Danmark, idet en theologisk Candidat, der ikke havde studeret Theologien i den Hensigt, derved at opnaae jordiske Fordele, men for at erkjende den christelige Sandhed, for at erkjende Guds Raad og Villie til Menneskenes Frelse og Salighed — gjentagne Gange angreb en høitstaaende dansk Theolog, ved Navn Martensen, der var Doctor og Professor i Theologien og tillige Hofprædikant, fordi han udbredte saadanne Lærdomme, som til alle Tider i Christenheden ere blevne

---

*) „Dogmatiske Oplysninger. Et Leilighedsskrift af Dr. H. Martensen. Kjøbenh. 1850".

ansete for falske og farlige for Religion og Christendom. Vel var den Angribende ikke selv orthodox, som man pleiede at kalde det, men hans religiøse Tro var stærk, oprigtig og ærlig, og derfor følte han sig kaldet til at angribe det martensenske Læresystem, hvis falske Grundvold han efterhaanden opdagede og betegnede som „al Religion undergravende". Han gjorde derved Opoffrelser og skaffede sig Fiender, medens den theologiske Dr. og Professor fornemt indsvøbte sig i sin Professor-Kappe, beraabte sig paa „svare Misforstaaelser" og besvarede ikke hans Angreb. Men den danske Geistlighed saae paa Striden og forblev taus, som det synes, deels fordi en Deel af den var hildet i lignende Vildfarelser, deels fordi den altfor meget skortede paa en sand og levende Interesse for Religion og christelig Sandhed, og deels endelig fordi den ikke vilde udsætte sig for Ubehageligheder, ved at udtale sig imod en saa høitstaaende Theolog, som havde mægtige Venner*), eller overhoved risikere Noget for den chri-

*) Det vil da tillige staae som et advarende Exempel, at selv den første danske Biskop, hvis Lære var christelig, og vidt forskjellig fra Prof. Martensens — see „Speculativ Rettroenhed og geistlig Retfærdighed," (S. 116—119) — ved en vis Leilighed lod sig bruge til at forsvare ham, samt at han derfor, af Dr. Martensens Modstander, maatte taale de haardeste Be-

stelige Sandheds Skyld — medens, paa den samme Tid, Tusinder af dens danske Brødre, hvis Kald det naturligviis ikke var, at deeltage i theologiske Stridigheder, med heltemodig Opoffrelse hengave deres Liv for Fædrelandet.

---

breidelser, hvis Retfærdighed man ved den almindelige Taushed syntes at anerkjende, uden at kunne sige et eneste Ord til sin Retfærdiggjørelse.

Trykfeil og Rettelser.

Side 9 Linie 17 (.) efter: deres udslettes.
— 10 — 5 Generalselskabs-Sag l. Generalfiskal-Sag.
— 10 — 9 efter: Sætning sættes (,).
— 10 — 10 med l. mod.
— 21 — sidste Linie: 24. 37. l. 24—37.
— 28 — 4 nedenfra: dem l. den.
— 33 — 14 bagved: Væsenstriniten sættes (.).
— 40 — 1 maa, bagved: ikke blot tilladeligt, underforstaaes: men ogsaa Pligt.
— 42 — 7 nedenfra: ville l. vilde.
— 70 — 3 vred l. veed.
— 71 — 1 af l. at.
— 85 — 3 nedenfra: efter apostoliske l. efterapostoliske.
— 91 — 6 nedenfra: Aands Meddelelse l. Aands-Meddelelse.
— 93 — 6 hellige l. heldige.
— 97 — 6 nedenfra: inspirerende l. inspirerede.
— 99 — 11 dens l. deres.
— 110 — 6 nedenfra: saamegen l. saameget.
— 116 — 15 bringe l. bruge.
— 126-127 Linie 1 Tilælde t l. Tilfældet.
— 138 Linie 4 („) bagved: Søn udslettes.
— 153 — 16 Inspirationens l. Incarnationen.
— — — 4 nedenfra: at l. af.
— 160 — 1 de l. den, Geistlige l. Geistlig.

De enkelte mindre betydelige Feil eller Unøiagtigheder, som, foruden de her anførte, maatte findes i dette Skrift, bedes den velvillige Læser at udfylde

